

BERÉNYI DÉNES
(1928–2012)

A Debreceni Szemle búcsúzik a folyóiratot fenntartó Alapítvány Kuratóriumának és a lap Szerkesztőbizottságának elnökétől. Berényi professzor a folyóirat 1993-ban történt újraindítása óta folyamatosan töltötte be ezt az egymáshoz kapcsolódó, mégis kettős funkciót. Egyrészt fáradhatatlanul munkálkodott a szakmai színvonal megóvásán, ugyanakkor mindent megtett a folyamatos működés anyagi feltételeinek biztosítása érdekében. Halála a jelenlegi fennmaradásunkért folytatott erőfeszítéseink közepette különösen súlyos veszteségnek számít.

*A Debreceni Szemle szerkesztősége,
A Debreceni Szemle Alapítvány Kuratóriuma*

Gyászbeszéd Berényi Dénes ravatalánál*

Nehéz megszólalni Berényi Dénes ravatalánál. Az volna a feladatomban, hogy a magyar fizikusközösség, az Akadémia Fizikai Osztálya és az Atommagkutató Intézet nevében beszéljek. Azt kifejezni, hogy Berényi Dénes nemcsak tanárunk, főnökünk, kollégánk, akadémikustársunk volt, hanem patrónusunk és barátunk is.

Az egyetemről az az emlékem, hogy ő hozta először közénk az élő tudomány levegőjét. Bennem, a világot tantárgyakra felosztó diákban az ő útmutatása nyomán tudatosult, hogy a kutatóknak kötelessége, hogy eredményeiket közkinccsé tegye, és ennek két módja van: *nemzetközi* fórumokon publikált cikkek révén és a *hazai* gazdaság és társadalom javára hasznosítható alkotásokban.

Az ő saját gyakorlatában e kettősség akkoriban az alapvető kölcsönhatások kutatását és az orvosi diagnosztikai és ipari analitikai módszerek és műszerek kifejlesztését foglalta magában. A 70-es években Dénes és csoportja áttért az atomhőfizikára, atomoknak ionokkal és elektronokkal való ütköztetésének kutatására. E területet a legjobbkor hódították meg, és így a szakterületnek világviszonylatban meghatározó kutatóivá váltak.

Tudományos törekvéseit akkor tudta leginkább megvalósítani, amikor az Atomki igazgatója lett – 1976 és 1990 között –, és valamilyen értelemben az Atomki fénykora is erre az időszakra esett. Az intézetnek az ő irányítása alatt sikerült máig legnagyobb tudományos berendezésére, a ciklotron gyorsítóra szert tennie. Ekkor ő irányította rá a figyelmet a pozitronemissziós tomográfiára, amely azóta az orvosi diagnosztika nélkülözhetetlen része, és Debrecen akkori úttörő szerepe alapozta meg a városnak a pozitronemissziós tomográfiában azóta is meglévő országos tekintélyét.

Utolsó két évtizedében aktivitásának gyújtópontjában az akadémiai közélet állt. 1991-től akadémiai alelnök volt, majd a Debreceni Akadémiai Bizottság elnöke, emellett számos nemzetközi és hazai tudományos társaság és szerkesztőség tagja és tisztségviselője is. Rengeteg ismeretterjesztő cikket és néhány könyvet is írt, és a tudományos közéletben sok-sok vitacikkkel is részt vett. Különösen szívén viselte a Fizikai Szemle sorsát, amelyet hosszú ideig szerkesztett Marx Györggyel együtt, majd főszerkesztőként egymaga. Szintén szívügye volt a Debreceni Szemle, amelyet szerkesztői, szerzői tevékenysége mellett kemény harc árán tetszhalálából időként ő támasztott fel. A DAB elnökeként Debrecen tágabb környezetének tudományos kapcsolatait próbálta barátságosabbá tenni, beleértve a román, ukrán, szlovák tudományos intézményeket is. Később a határ túlsó oldalára került magyarság tudósait és tudományos intézményeit a Magyar Tudományosság Külföldön nevű akadémiai elnöki bizottság vezetőjeként, a Domus Kuratórium és az Apáczai Közalapítvány elnökeként istápolta. Ebbeli érdemeinek része van abban, hogy négy egyetem tisztelte meg díszdoktori címmel.

Berényi Dénes jellemzésekor először is meg kell említeni derűs, barátságos, jóindulatú természetét. Mosolya, lényének kisugárzása a Jóistennel és önnön lelkiismeretével békében élő keresztény emberre vallott. Egyesítő, összhangot teremtő, kibékítő személyiség volt. Jó pásztor módjára egyik szemét mindig rajta tartotta a gondjaira bízott nyájakon: közvetlen munkatársain, az intézet alkalmazottain, szakterületének nemzetközi

---

* Elhangzott 2012. július 5-én, Berényi Dénes temetésén.

testületein, Debrecen tudományos életén és a határokon túli magyar tudományos közösségeken. A személye köré gyűlt emberek azért kovácsolódtak jó közösséggé, mert rájuk ragadt valami az ő nyájasságából. A jót látta a gyarlóságok között is, és szigora mellett is elnéző tudott lenni minden iránt, ami elnézhető. Tapintattal tudott bírálni, bántó él, személyeskedés nélkül. Mindent megtett, hogy az elkerülhetetlen súrlódások ne fajljanak nyakas ellenségeskedéssé.

Nem egyszerűen dolgozott, hanem szolgálatot teljesített, és ezt várta el munkatársaitól is. Hangoztatta, hogy a tudomány a gyakorlati és kulturális vonatkozásai révén az embert szolgálja. A tudomány tágabb értelemben kultúrává az ismeretterjesztés révén válik, példaadása és nemritkán szigorú felszólítása sokakat vett rá arra, hogy a kutatási eredményeiket kulturális javakká tegyék. Mint szakíró, és mint közéleti ember egyre több figyelmet fordított a konkrét ismeretterjesztés mellett a tudományos kultúrának arra a párlatára is, amelyet műveltségnek nevezhetünk, és ami a közgondolkodásnak is része.

Mi, akik hosszú időt töltöttünk a közelében, megcsodáltuk természetéből fakadó tettvágását, energiáját és odaadását. Nemcsak azt a munkát végezte lendületesen, amit legtöbb ember szeret csinálni, hanem azt is, ami bárkinek terhére lenne: a kimerítő adminisztratív munkát, az unalmas értekezleteket és a kellemetlen emberekkel való társadalmi érintkezést is. Ő mindezt láthatólag vagy látszólag könnyeden tette, derűsen, fegyelmezetten, fásultság vagy gátlás bármilyen jele nélkül. Még igazgató korában is képes volt arra, hogy majdnem minden nap néhány órát a fizikának szenteljen. Eközben mindvégig elérhető volt, és mi, kollégái bizony el is értük őt, úgyhogy lépten-nyomon félbe kellett szakítania munkáját, s mégis tudott maga is alkotni.

Amihez csak hozzáfogott, képes volt fontosnak látni, és másokat is meg tudott győzni a fontosságáról. Kezdeményezéseinek nyomatékot adott ez a belső meggyőződés. Ez tette őt szervezetek, programok természetes vezetőjévé, és az általa felkarolt kezdeményezések ezért voltak legtöbbször sikerre ítéelve. Ugyanakkor minden külső kényszernek meg tudta találni az értelmes és hasznos magvát. Talán ezzel van összefüggésben, hogy nem leplezett vallásossága és különállása ellenére már a pártállam idején vezetővé tudott válni. Mindenféle világnézetű jóakarató emberekkel szövetséget tudott kötni, és tudott velük dolgozni.

Különös tehetsége volt arra, hogy embereket gyűjtsön maga köré. Sikerének egyik titka az, hogy aki hozzá csatlakozott, élvezte teljes bizalmát, s ezt saját képességét felülmúló teljesítménnyel igyekezett honorálni. Vállalkozásai – például kutatási programok vagy a debreceni régió boldogulásáért indított kezdeményezések – rendszerint közös akaratot és támogatást kívántak, és az együttes erőfeszítéstől nyertek lendületet. Berényi Dénes teljes erejével küzdött mind a társadalom, mind a kutatói közösség atomizálódása ellen.

Dénes, a magyar fizikusok és intézetünk munkatársai nevében köszönöm mindazt, amit értünk tétél. Példád továbbra is előttünk áll, szellemed velünk marad, és az a norma, amelyet nyomodban lépkedve követni tanultunk, a jövőben is segít majd dilemmáinkban. Isten veled! Nyugodj békében!

Lovas Rezső

*Kovács Tibor – Papanek Gábor –
Papanek Zsuzsanna*

A magyar turisztikai vonzerők és fejlesztésük feladatai

A turizmus korunkban igen jelentős gazdasági tényező. A különböző térségek szebbnél-szebb látnivalói, nevezetes történelmi emlékei, nagy kalandokat, kellemes kikapcsolódást, vagy éppen gyógyulást ígérő célpontjai iránt igen széles, és egyre gyarapodó kör érdeklődik. Az ennek nyomán keletkezett gazdasági lehetőségeket Magyarországnak is érdemes kihasználnia. Indokolt tehát, hogy áttekintsük, milyenek (és javíthatók-e) ezen „iparág” magyar pozíciói.

A mérés lehetősége és megoldásra váró gondjai

Az idegenforgalomban rejlő magyar lehetőségek megfelelő kiaknázása érdekében az ágazatban dolgozó minden szakembertől elvárható, hogy „rálátása” legyen mind Európa, mind hazánk idegenforgalmi attrakcióira; hogy tudja, mi vonzza vendégeinket, s mire hívjuk fel a potenciális látogatók figyelmét. Ennek ellenére az egri Eszterházy K. Főiskola „Oktatási innováció a szálloda-menedzser képzés területén” tárgyú kutatása¹ úgy találta, hogy sokan, még a vendéglátó-turizmus szak e pálya iránt érdeklődő gyakoronkai, pályakezdő diplomásai sem rendelkeznek minderről kellő ismeretekkel. Ezért törekedtünk áttekintést készíteni és adni e témáról. Azt reméljük, munkánk nem csak a hallgatók érdeklődésére tarthat számot.

A vendéglátás, turizmus vonzerőinek elemzése nem kerülheti ki a módszertani kérdések tárgyalását sem. Hiszen, bár a mai értelemben vett turizmus már az ókorban gyakori volt,² amint ezt a továbbiak tükrözik, nem egységesen értelmezett a regisztrálni kívánt „turisták” fogalma sem.³

A világszerte elismert UNWTO (1995, 14. oldal) definíciója szerint a turista a szabad idejének eltöltésére, üzleti vagy egyéb okból a szokásos lakhelyétől eltérő helyre utazó s ott (legalább egy napig) tartózkodó egyén. Az UN (2010, 1. lap) az okok közt az egészségügyi, oktatási megfontolásokat is megemlíti. A mérési gyakorlat, amint a továbbiakban kifejtyük, olykor más értelmezéseket is használ. A hagyományos fogalom pedig mindezeknél szűkebb; ennek ironikus megfogalmazása: „az utazás célja nem más, mint oda menni, ahova mindenki más is

---

1 A fontos megállapításokról lásd a Főiskola által kiadott Periodica Oeconomica folyóirat 2011-es számának beszámolóját.

2 Gyakori hivatkozás, hogy az első kereskedelmi utak már a történelem előtti időkben kialakultak, s a K.e.776 óta megrendezett olimpiai játékokra a görögök szabályosan szervezték a közönséget (Lengyel, 1992). A közismert látnivalók felkeresését célzó római turizmus meggyőző ismertetését adja Perrottet (2002).

3 Részletesen lásd például Péter (2010).

ment, látni azt, amit mindenki más is látott, és átélni azt, amit mindenki más is átélt” (Perrotet /2002/ 25. lap).

Cikkünk tárgyának, a turisztikai *célpontoknak* (láttnivalóknak, attrakcióknak, divatos szóval: desztinációknak) a pontos értelmezése, valamint vonzerejüknek egységes mérési módszerei ugyancsak nem alakultak ki. E mellett a rangsorolások alapvető gondja az adathiány, valamint a meglévő adatok sokszor bizonytalan tartalma is. S ekkor még nem is említettük a „top” attrakciók rangsorainak az adatok időbeli változásaiból következő bizonytalanságát.

A turisztikai vonzerő jellemzésére használt legismertebb statisztikák a *nemzetközi* – pontosabban: az országok közti – *turista-áramlásra* vonatkoznak. Az adatok a turisták számának szinte folyamatos növekedését tükrözik. A szféra „hivatalos” statisztikáit közreadó UNWTO (2011) Nemzetközi Turizmus Barométerének becslése szerint 2010-ben a világ egészén a határt átlépő turisták száma megközelítette az 1 milliárd főt, s a forgalomból származó bevétel már meghaladta a 900 milliárd USD-t (azaz közelítette a 700 milliárd eurót). Az utazók csaknem felét az Európába érkezők tették ki. Az idézett adatokat világszerte elfogadják, mi sem kívánjuk vitatni őket, mégis jeleznünk kell, hogy ezek megbízhatósága is korlátozott. Az adott statisztikák például az EU-n belül a határelenőrzések megszűnése folytán a belső turistaforgalom volumenére vonatkozó becslésre – így a globális turistaforgalom teljes nagyságának a jellemzésére pedig végképp nem alkalmasak, hiszen egyáltalán nem veszik figyelembe a *belföldi* turizmust.

A magyar adatok nemzetközi összehasonlítási lehetőségeinek megteremtésére rögzítjük azt is, hogy az UNWTO fenti adatforrása szerint 2010-ben a legtöbb külföldi turista Franciaországba érkezett (77 millió), s a lista a következő kilenc országgal folytatódik: USA 60 millió, Kína 56 millió, Spanyolország 53 millió, Olaszország 44 millió, Egyesült Királyság 28 millió, Törökország és Németország 27 millió, Malaysia 25 millió, végül Mexikó 23 millió érkezéssel. Szintén UNWTO adatok szerint azonban a változások gyorsak; így 2009-ben Európa tíz leglátogatottabb országa még – a fentivel azonos első hatot követően, továbbra is a forgalom nagysága szerinti sorrendben – Ausztria, Ukrajna, Oroszország és Görögország volt. A legalább 4 éjszakát kereskedelmi vagy magán szálláshelyen eltöltött vendégeket regisztráló EUROSTAT más sorrendet közöl. Adatai szerint az adott vendégek száma 2009-ben Németországban 47 millió, Franciaországban 34 millió, Nagy-Britanniában 29 millió, Olaszországban 25 millió, Spanyolországban 16 millió, Romániában több mint 5 millió, Csehországban közel 5 millió, Ausztriában több mint 4 millió, Magyarországon közel 4 millió, Szlovákiában több mint 2 millió fő volt (KSH/EUROSTAT, 2011).

A *városokat* meglátogatók számáról közöltek értékelése a fentieknél is bonyolultabb. Az UNWTO e témánál is a külföldi turistákat veszi számba. A közölt adatok azonban legtöbbször a (kereskedelmi) szálláshely-forgalom adataira támaszkodnak – azaz a belföldiek ott-tartózkodásáról is tájékoztatnak, de csak a több napra érkezőket veszik számba, s nem csak a turisztikai célú forgalomról adnak képet.

Így is mértékadó, hogy – szintén az UNWTO szerint – 2010-ben a *külföldiek* által leglátogatottabb városok Párizs és London (kb. 15 millió turistával) voltak, ezeket New York követte (10 millióval). A következők Antalya, Szingapúr, valamint Kuala Lumpur (9 millióval), majd – a kínai turistákat nem számolva (!) - Hong Kong, illetve Dubai (8 millióval), végül Isztambul és Bangkok (7 millióval) (Wikipedia, 2011). De készítenek rangsorokat a rideg statisztikai megközelítéstől eltérő technikákkal is. A Lonely Planet 2011-es World Top 10 utazási ajánlás-

listája például inkább az érdekesnek vélt, de méltatlanul kevesek által meglátogatott célpontokra hívja fel a figyelmet. Az első helyre ugyan New Yorkot teszi, de a következő helyezettek (pl. Tangier, Iquitos és Chiang Mai) egyes, a turisták által igen kedvelt országok kevésbé ismert, de annál kellemesebb városai, s az itt szereplő európaiak, az ötödiknek rangsorolt Valencia, és a hetedik Gent sem a látogatószámok által indokolt attrakciók. A Viator Travel utazási iroda által a cég turistáinak a legemlékezetesebb látnivalókat megjelölő szavazatai alapján összeállított 2010-es listán viszont Párizs a legvonzóbb célpont, de ezt Las Vegas követi, az első tizen Európából Párizson túlmenően sorrendben Róma, London, Firenze szerepel, s ezeket a második tizenben Velence, München, Barcelona, Madrid, Milánó, Amszterdam, Athén és Bécs egészíti ki.

Az országos, illetve városi turistaforgalomra vonatkozó információknál is problematikusabbak az egyes konkrét turisztikai *célpontoknak* – a Forbes magazin megközelítésében: történelmi és kulturális érdeklődésre számot tartó helyeknek, természeti látnivalóknak, szórakozó és pihenőhelyeknek – a vonzerejére vonatkozó becslések.⁴ Bár olykor ezek is viszonylag pontosak (például az eladott belépőjegyek száma alapján kerülnek összeállításra), máskor azonban igen bizonytalan módszerekkel készülnek.⁵

A tájak, objektumok 2007-es Forbes listáján például egy New York-i utcasarok, a Times Square az első 35 millió, a második egy washingtoni park, a Mall 25 millió, a harmadik a floridai Disney World (!) 17 millió látogatóval; Európából az első tízbe csak a párizsi Notre Dame és a Párizs melletti Disneyland fér bele (évi 12, illetve 10 millió látogatóval). A második tizenben is csak három további európai – párizsi – látnivaló, a Sacre Coeur, a Louvre és az Eiffel torony található (8–6 millió látogatóval), a 25–27. a párizsi Pompidou Center, a londoni Tate Gallery és British Múzeum, a 29. az ugyancsak londoni National Gallery. Az ötvenbe ezeken kívül rendre a koppenhágai Tivoli Gardens, a Vatikán és az ugyancsak római Colosseum, a londoni Természettudományi Múzeum és a London Eye, a versailles-i palota, Pompei, a szentpétervári Ermitázs fér bele (az utóbbi két és fél millió látogatóval).⁶ Az interneten azonban számos további, esetenként nyilvánvalóan teljesen szubjektív meggondolásokra épített rangsor is található.

A mérés technikáit, s fő gondjait az alábbi táblázatban foglaltuk össze.

A turisták számára vonatkozó statisztikák sajátosságai

Mutatószám	Regisztráltak	Számbavételből kimaradók
Határátlépések száma	külföldi turisták ^x	belföldi turisták
Szálláshelyek forgalma	több mint 1 napra érkezők	1 napra érkező kirándulók ^{xx}
Eladott belépőjegyek száma	minden vendég	ingyenes helyeket látogatók ^{xxx}

^x Az Unióban a belső határokat átlépők számát becsléssel állapítják meg.

^{xx} Az egy napos utak gyakoriságát olykor cél-felmérések vizsgálják

^{xxx} Az adat-hiányokat becslésekkel törekszenek pótolni.

4 A történelem első utazási listája az ókori világ hét csodája. Először a szidóni Antipatrosz említette őket a Kr. e. 2. században írt epigrammájában. A lista az évezredek alatt sokszor változott, s napjainkra az eredeti hét csodából mindössze egy, az egyiptomi piramis-csoport maradt fenn.

5 Világszerte jelentős visszhangot keltettek például Larriva - Weisert (2007) kritikái megjegyzései.

6 A rangsor készítésének alapvető nehézsége, hogy miként lehet megszámlálni egy utcasarok, vagy nyilvános parkban megforduló turistákat. Egyeseknek nehezen indokolható módszertani sajátossága az is, hogy nem veszik tekintetbe a vallási célból – pl. Mekkába - útnak indulókat stb.

Észre kell vennünk azt is, hogy a felsorolt célpontok többnyire történelmi és kulturális attrakciók, illetve szórakozóhelyek, nincs köztük egyetlen természeti látnivaló, pihenőhely, illetve oktatási, egészségügyi célpont sem. Ennek okait a turisták sajátos motivációi terén – de a számbavétel (marketing stb.) meggondolásai körében is egyforma megalapozottsággal valószínűsíthetjük.

A turizmus magyar célpontjairól

A KSH adatai szerint a *Magyarországra* érkező turisták – az ide érkező összesen 40 millió külföldin belül deklaráltan turisztikai célból érkezők – száma 2010-ben kissé meghaladta a 13 millió főt, akik itt több mint 800 milliárd forintot költöttek (KSH 2011). Ezek a fenti nemzetközi adatokkal összevetve nem lebecsülhető teljesítmények.

Az ország legtöbb turistát vonzó *városa* a nemzetközi összehasonlításban is viszonylag nagyszámú (mintegy 6 millió) turistát fogadó Budapest. A legalább egy éjszakát az országban eltöltő külföldi turisták közel fele – 2010-ben 42%-a – jön a fővárosba, további mintegy negyedük viszont a Nyugat-magyarországi régiót, egy nyolcaduk a Balatont keresi fel. (KSH 2011). A kereskedelmi szálláshelyeken kül- és belföldi turisták által eltöltött vendégéjszakák számának megoszlása ugyancsak koncentrációt mutat; a turisták az éjszakák 35%-át Budapesten (további 21%-át a nagyszámú hazai üdülőt vonzó Balatonnál, s 13%-át Nyugat-Magyarországon) töltik (KSH, 2011/b). A leginkább látogatott települések sorában Budapest után a nagyságrendileg kisebb forgalmú Hévíz (900 ezer éjszakával), Hajdúszoboszló (800 ezer), Bük (700 ezer), Siófok, Balatonfüred és Sopron (500-500 ezer), Zalakaros és Sárvár (400 ezer), végül Debrecen (300 ezer) következnek (MT, 2011). Azaz „vidéki” városaink látogatottsága már jócskán elmarad a leginkább „dívatos” európai kisvárosok forgalmától.

A tárgyra vonatkozó esetenkénti kutatások (például: KPMG, 2002) ellenére máig sem kellően feltárt azonban, hogy valójában mi is vonzotta ide vendégeinket. A meglátogatott helységek turisztikai „kínálatának” leginkább vonzó elemeiről annak ellenére is csak viszonylag kevés információ van, hogy a potenciális desztinációkról több részletes leltár is készült. A MT (2011/b) például a következő attrakció-típusok meglátogatását ajánlja: történelmi emlékek, 8 világörökségi helyszín, Balaton, 10 nemzeti park (köztük: a Puszta), termálvizek (így Hévíz), gasztronómiai kínálat (tokaji és egri borokkal), kulturális rendezvények, népművészeti látnivalók és Budapest (a Dunával, a Parlamenttel, a zsinagógával és a fürdőkkel). Az Itthon.hu (2011) a leginkább figyelemre méltónak ítélt számos látnivalót a következő négy csoportba sorolva adja meg: múzeum, műemlék, templom, természeti érték. A Kodolányi János Főiskola (2011) tananyaga 8 féle természeti (köztük gyógyvíz), s 14 féle ember alkotta (például: fesztivál-, sport-, szerencsejáték-, s nem utolsósorban gasztronómiai-) vonzerő megkülönböztetését ítéli célszerűnek, a Települési Önkormányzatok Országos Szövetségének TÖOSZ (2011) vonzerő-kínálata pedig közel száz típust nevez meg. A Wikipedia (2011/b) viszont csoportosítás nélkül ajánl igen sok látnivalót. Mindezen leltárak kétségtelenné teszik ugyan, hogy országunk is számos meglátogatásra ajánlható attrakciót tud felsorakoztatni. Valójában azonban keveset tudunk a vendégeinket látogatásra ösztönző *konkrét* elvárásokról, s ez utóbbiak teljesüléséről.

A Budapestre érkezők céljai, motivációi sem kellően feltártak, a „vidék” legfontosabb attrakcióival kapcsolatosan pedig a MT (2011) elemzés csak azt rögzíti: „A Ma-

gyarországra látogató külföldiek körében Budapest mellett 2010-ben is a gyógyfürdővel rendelkező, illetve a Balaton közeli települések voltak a legnépszerűbbek”. Az információhiány magyarázatát a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NST) 2007-es értékelő felmérése adja, amely szerint az országnak a dokumentum készületek még nem is volt (s ma sincs) hivatalos „vonzerő-leltára”. A g/ pont ezzel indokolja azt is, hogy „a legjelentősebb turisztikai attrakciók forgalmának részletes vizsgálata ... nem történt meg.” Így csak azt a megállapítást idézhetjük belőle, amely szerint „a 100 ezer fő/év látogatószámot több mint 24 múzeum, a Világörökség helyszínek, Nemzeti Parkok és a Széchenyi turizmusfejlesztési program keretében támogatott, és már üzemelő 61 fürdő mintegy kétharmada már elérte.” (ÖTM, 2008, 3. o.).⁷

Adott, aligha kedvező helyzetünket jól jellemzi, hogy még a National Geographic magyar nyelven kiadott, azaz a magyar olvasók szimpátiájának megnyerésére törekvő (2007) összeállítás is csak a következő, a legjobbakkal együtt említhető hazai látnivalókat említi: dunai hajóút, Budapesten egy városnéző busz-út, a 2-es villamosból látható panoráma, a Zeneakadémia és a „gyermek” vasút, valamint egy bor-túra Tokajban és környékén.

A hazai turizmus fejlesztés feladatairól

Nyilvánvaló azonban, hogy a most felsorolt magyar számok az idézett nemzetközi adatok fényében szerény – bár esetenként erősen alulbecsültnek tűnő – teljesítményekként értékelhetők. Az előzőekben vázolt nemzetközi „top” kínálat, illetve a hazai attrakciók listái világosan mutatják ugyanis, hogy mind a Föld egészének, mind Európának sok célpontja vonzóbb, mint a magyar desztinációk.

Mivel az elmúlt évtizedek magyar kormányzati dokumentumai a célpontok lehetőségeinek a fényében a tényleges látogatottságot általában (s jogosan) elégtelennek ítélték, legtöbbjük előirányozta a turizmus fejlesztését. A részletes fejlesztési stratégiát 2005–2013-ra is kidolgozták (MT, 2005). Az Új Széchenyi Terv (MK, 2011) az egészségturizmus lehetőségeinek jobb kihasználását kezeli fontos gazdasági célként. Ma már a következő időszak turizmus-stratégiája is készül (NGM, 2011). A megoldásra váró gondokra és a tennivalókra a jelzett dokumentumok is kitérnek, s a témáról számos publikáció és sajtócikk is értekezik. A mindezen forrásokban felvázolt feladatok három nagy csoportba rendezhetők.

Az első és legfontosabb feladatcsoport a hazai turisztikai „*termékek*” fejlesztése. Hiszen számos vendéglátó intézményünknel már a helyfoglalás technikája se versenyképes (a honlapok alig elérhetők, a regisztráció nehézkes, valamint megbízhatatlan). Egyes célpontok, köztük még Hollókő, illetve az Aggteleki karszt világörökség-attrakciói is csak nehezen megközelíthetők az elégtelen tömegközlekedés, valamint a rossz utak miatt. Sok, egyébként nem is csekély vonzerőt jelentő látnivaló – köztük a budapesti Belváros – állapota leromlott, közvetlen infrastruktúrája (a környezet tisztasága, étterem-, illemhely-ellátottsága, egészségügyi szolgáltatás kínálata stb.) sem felel meg a

---

7 Az utóbbi megállapításnak a (többnyire szerény) számok mellett figyelemre méltó eleme az is, hogy a magyar top kínálat szerkezete eltér a fent vázolt nemzetközitől; nem csak természeti és kulturális stb. látnivalókra épül, hanem jelentős szerepet kapnak benne Bük, Debrecen, Sárvár, Eger, Gyula, Hajdúszoboszló, Harkány, Hévíz, Zalakaros stb. gyógyfürdői, illetve a Balaton *pihenő-, üdülők* is.

kívánalmaknak – s arra is van példa, hogy az attrakció még a főidényben is zárva van. Turisztikai lehetőségeink kihasználásához mindezt korrigálnunk kell. Számolnunk kell ugyan azzal, hogy erőforrásaink korlátosak, távolról sem elegendők valamennyi desztináció rendbetételéhez, aligha vitatható azonban, hogy ha erőfeszítéseinket a leginkább látogatott, vagy igen jelentős vonzerővé alakítható célpontok fejlesztésére koncentráljuk, a megvalósításhoz szükséges humán tényezők és pénz-források egyaránt előteremthetők.

Jelenlegi tudásunk mellett csak igen bizonytalan válasz adható arra a kérdésre, hogy adott erőforrásokkal konkrétan mely célpontok fejlesztése eredményezné a látogatószám legnagyobb növekedését. Valószínűsíthető ugyan, hogy Budapest vonzerejének növelése (például a kulturális attrakcióit látogatók számának gyarapítása, lásd Borsi – Viszt /2010/) rentábilis lenne. Gazdag gasztronómiai hagyományaink miatt ezek újraélesztése bizonyára ennél is jobban emelné a vendéglátó szektor versenyképességét.⁸ Víz-vagyonunk jobb kihasználásától (a gyógy-turizmuson túl felszíni vízi lehetőségeink⁹ egyéb irányú hasznosításától) szintén sikert remélhetünk stb.

Tennivalóink második csoportja a turisztikai célpontokra vonatkozó, fent hiányolt *információ-bázis* fejlesztésével kapcsolatos. A látogató-statisztikákra a koncentrált fejlesztésre vonatkozó döntések előkészítéséhez és alátámasztásához is égető szükség lenne. De a marketing javítása se elkerülhető, hiszen nem csak a bornál, hanem valamennyi turisztikai terméknél kevés, ha csak jó – s erről a „cégér” nem tájékoztat. Az egységes szakértői álláspont értelmében el kell érniünk, hogy legalább a leginkább látogatott régióink kellő számú markánsan beazonosítható (mintegy „brand”-ként szolgáló) turisztikai fogadó ponttal, rendezvénnyel rendelkezzenek, s ezekről potenciális vendégeink vonzó tájékoztatást is kapjanak. Hiszen, amint ezt egyes országoknak (így a „nagy óceánút” látképeit reklámozó Ausztráliának, a szakadék oldalában vezető „halál-utat” [National, 2007, 301. oldal] kerékpárosok számára megnyitó Bolíviának, a szavannára vezetett szafarikat értékesítő Kenyának) közismertté tett példái is mutatják, ez távolról sem megoldhatatlan.

A harmadik csoportba az *össztársadalmi feladatok* sorolhatók. Idegenforgalmunkban (csakúgy, mint az élet szinte minden területén) sokszor okoz komoly gondokat az általános hozzáállás, kiemelten: a vendégek elégtelen megbecsülése. Gyakori a vendéglátók felkészületlensége: a nyelvtudás gyengesége, a szolgáltatások nemzetközi szinten megszokott szokásainak figyelmen kívül hagyása, a vendégeknek ajánlható programok nem ismerete stb. A sajtóban is megszokottak a barátságtalan viszony jelei (így az egyetemi városokban a fiatalok szórakozóhelyeinek „megrendszabályozására” vonatkozó lakossági követelések).¹⁰ Esetenként a törvényszegés vendégriasztó eseteire, így pl. arcátlan túlszámlázásokra¹¹ is fény derül. S ekkor még nem is szóltunk a túlzott bürokrácia, a magas adók általános problémáiról. Az egyre élesebb nemzetközi verseny miatt nyilvánvaló azonban, hogy a vendéglátás-turizmus ágazatban kitűzött céljaink elérése csak a jelzett gondok felszámolása, az ezt célzó társadalmi összefogás esetén remélhető. „Ame-

8 Prága nem csak történelmi központjával, de sör-kínálatával is egész Európából vonz tömegeket. A magyar boroknak nem sikerült hasonló vonzerőt teremteni.

9 Vegyük észre például, hogy folyóinkon csak külföldi üdülőhajók közlekednek.

10 A nagy európai egyetemeknek otthont adó városokban oly módon alakították ki a hallgatók sportolási, szórakozási bázisait, hogy ezeket a lakosság elfogadja.

11 Például: Félmillió három sörért. Magyar Nemzet, 2011. november 3. 17. oldal.

lyik pincér nem tud mosolyogni, jobban tette volna, ha vendégnek születik” – mondta volt Gundel Károly. S az sem kétséges, hogy a szükséges „befektetés” megérné.

Irodalom

- BORSI B. – VISZT E. (2010): A kreatív és kulturális ágazatok (CCI) szerepe és növekedési lehetősége a Budapest Metropolisz Régió gazdaságában. Studio Metropolitana.
- Forbes Traveller (2007.4.30): Top 50 most visited tourist attractions. <http://thehopefultraveler.blogspot.com/2007/07/top-50-most-visited-tourist-attractions.html>
- Itthon.hu (2011): Látnivalók Magyarországon. <http://itthon.hu/latnivalok>
- KODOLÁNYI JÁNOS FŐISKOLA (2011): Az idegenforgalmi kínálat. Jegyzet.
- KPMG (2002): Magyarország ismertsége és imázsa Olaszországban, az olaszok utazási szokásai. Turizmus Bulletin 4. sz.
- KSH (2011): Nemzetközi turisztikai kereslet 2010. Gyorstájékoztató. 2011. március.
- KSH (2011/b): Kereskedelmi szálláshelyek forgalma 2010.
- KSH/EUROSTAT (2011): Táblák (http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/eurostat_tablak/tab/tin00045.html)
- Larriava, S. - Weisert, G. (2007): 50 most visited tourist attractions in the world. Forbes Traveller. 30. apr.
- LENGYEL MÁRTON (1992): A turizmus általános elmélete. Viva. Budapest.
- Lonely Planet (2010): LP's Top 10 cities for 2011. <http://www.lonelyplanet.com/usa/new-york-city/travel-tips-and-articles/76165>
- MK (Magyarország Kormánya) (2011): Új Széchenyi Terv.
- MT (Magyar Turizmus Rt.) (2005): Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005-2013.
- MT (2011): 2010 leglátogatottabb települései Magyarországon. <http://itthon.hu/sajtoszoba/2010-leglatogatottabb>
- MT (2011/b): Medicinal and Spa Tourism Study Tour. Press material.
- NAGY ANDREA (2002): A Világörökséghez tartozó helyszínek turisztikai infra- és szupra-struktúrája. Turizmus Bulletin. 4. sz.
- National Geographic (2007): Életre szóló kalandok. 500 látnivaló a világ minden tájáról. Geographia.
- NGM (Nemzetgazdasági Minisztérium) (2011): Turizmusfejlesztési stratégia. Vitairat.
- ÖTM (Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium) (2008): Monitoring-jelentés a NTS megvalósulásáról 2005-2007.
- PERROTTET, T. (2002): Pagan Holiday. On the Trail of Ancient Roman Tourists. Random House. Magyarul: Ókori vakáció. Tercium. 2004.
- PÉTER ZSOLT (2010): a turizmus térségi folyamatainak összefüggései, különös tekintettel az Észak-magyarországi régióra. Miskolci Egyetem.
- TASNÁDI JÓZSEF (2006): A turizmus az Európai Unióban és Magyarországon. Magyar Kereskedelmi és Ipar-kamara.
- UN (2010): International Recommendations for Tourism Statistics 2008. N. Y.
- UNWTO (UN World Tourism Organisation) (1995): Technical manual: Collection of Tourism Expenditure Statistics.
- UNWTO (2011): World Tourism Barometer.
- VIATOR TRAVEL (2011): The World's Top 50 Travel Destinations. <http://travelblog.viator.com/top-50-travel-destinations/>
- WIKIPEDIA (letöltve: 2011.9.15): Tourism. <http://en.wikipedia.org/wiki/Tourism>
- WIKIPEDIA (2011/b): Magyarországi turisztikai látnivalók listája. http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1gi_turisztikai_l%C3%A1tnival%C3%B3k_list%C3%A1ja
- TÖÖSZ (Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége) (2011): Települések portálja. <http://www.mtportal.hu/digitalcity/map/entities/allEntities.jsp?dom=AAA.VKYC&prt=AAA.VKVQ&fmn=AAA.VKWA&men=AAA.ATRBN>

Horváth Dezső

Részecskefizika: megvan a Higgs-részecske?

Szimmetriák

A természet megismerésének egyik iránya egyre mélyebbre hatolni az anyag szerkezetében. Ennek során, minden nagyobb lépés eredményeképpen újabb, oszthatatlannak hitt részecskék jelentek meg: Demokritosz 4 atomja (a-tom = oszthatatlan), Dalton és Mengyelejev elemei - atomjai, Rutherford atommagja, majd az u.n. elemi részecskék, amelyek közül a legismertebb az elektron, a proton és a neutron, látható világunk fő alkatrészei. Az elektron valóban elemi, de a proton és a neutron egyáltalán nem azok, komoly belső szerkezettel rendelkeznek.

A részecskefizika elmélete teljes egészében szimmetriákra épül, azok a részecskefizikában még fontosabb szerepet játszanak, mint a kémiában vagy a szilárdtestfizikában. A jégben a hidrogénatomok tetraédres szimmetriával helyezkednek el az oxigénatomok körül; ettől lesz a sűrűsége kisebb a folyékony vízénél, amelyben nincs ilyen megszorítás; az anyagok elektromos, hő- és hangvezetési tulajdonságai pedig a különböző kristályrács-szimmetriákra vezethetők vissza. A részecskék belső szerkezetét, mindenfajta anyagelmélethez hasonlóan, szimmetriák írják le, a részecskefizikában viszont minden a szimmetriákból (vagy azok sérüléséből) származtatható: a megmaradási törvények, a kölcsönhatások, sőt a részecskék tömege is.

Terünk alapvető szimmetriái vezetnek a megmaradási törvényeinkhez. Ezek a szimmetriák a jelenségeket leíró egyenletek invarianciájaként jelentkeznek különböző transzformációkkal szemben, ami egyszerűen azt jelenti, hogy a szimmetriával rendelkező feltételek változásakor az egyenletekből származtatható fizikai mennyiségek nem változnak meg. Az energia és lendület megmaradása levezethető abból a kézenfekvő szimmetriából, hogy a fizikai törvények nem függhetnek attól, hol vesszük fel az időskálánk és koordinátarendszerünk kezdőpontját, a perdület megmaradása pedig koordinátarendszerünk tetszőleges szögállásának a következménye. Általában minden folytonos szimmetria valamilyen megmaradási törvényhez vezet, a vonatkozó megmaradási törvények pedig a kölcsönhatások fontos jellemzői, ezért is olyan fontos a szimmetriák felderítése. Különlegesen fontos szerepük van az erőterek szimmetriáinak, amelyek a töltések megmaradásához vezetnek. A legismertebb ilyen szimmetria az elektrosztatikus potenciálé: csak a különbsége számít, a zéruspontját tetszőlegesen felvehetjük (ezért üldögélhetnek madarak a nagyfeszültségű vezetéken, számukra az a zérus), a gyenge és az erős kölcsönhatáshoz is tartozik hasonló szimmetria. Együttesen *mértékszimmetriának* vagy *mértékinvarianciának* hívjuk őket.

A részecskéket belső szimmetriájuk szerint két csoportra osztjuk, fermionokra és bozonokra. Ama roppant egyszerű transzformáció hatására, hogy kicserélünk az állapotot leíró függvényben két azonos részecskét, a függvény vagy előjelet vált, akkor fer-

mionnak hívjuk, vagy nem, akkor bozonnak. A fermionok száma megmarad, de bozonokat kelthetünk vagy elnyelhetünk: egy lámpa akárhány látható bozont (fotont) kisugározhat és egy vevőantenna akárhányat elnyelhet, csak az energia és lendület megmaradását kell biztosítanunk. Ugyanakkor a képcsöves televízió képernyőjét felvillantó elektront, amely fermion, oda kell vezetnünk és dolga végeztével vissza kell vinnünk. Érdekes és a fizika szempontjából igen lényeges különbség az is, hogy adott állapotban akárhány bozon lehet egyidejűleg, de fermionból csak egy, ez a Pauli-elv. A Pauli-elv természetesen következik az állapotfüggvény előjelváltásából, hiszen ha két elektron ugyanabban az állapotban van, akkor a közös állapotfüggvényük nem változhat meg amikor kicseréljük őket, és csak egyetlen olyan függvény van, amely nem változik meg az előjele átváltásakor, a zérus. Ennek következtében töltenek be az atomi elektronok egyre növekvő energiájú energiahéjakat, és ez akadályozza meg, hogy az atomok az anyagban és a nukleonok az atommagban egymásba hatoljanak, ilyen módon biztosítva makroszkópikus formát tárgyainknak.

A részecskék másik osztályozási szempontja az, hogy a jelenleg ismert négy alapvető kölcsönhatás, a gravitációs, elektromágneses, gyenge és erős közül melyekben vesznek részt. Valamennyi részecskére hat ugyan a gravitáció, de szerepe csak csillagászati szinten jelentős, laboratóriumi szinten elhanyagolhatjuk. Ugyancsak minden részecskére hat a gyenge és minden töltéssel vagy mágneses momentummal rendelkezőre az elektromágneses kölcsönhatás. Az atommagot összetartó erős kölcsönhatásban résztvevő részecskéket *hadronoknak*, közöttük a fermionokat *barionoknak*, a bozonokat pedig *mezonoknak* hívjuk. Az erős kölcsönhatásban részt nem vevő részecskék a *leptonok*. A nevek a kezdetben megfigyelt részecskék tömegéből erednek: a leptonok (mint az elektron) könnyűek, a mezonok (mint a pion) közepes tömegűek, amíg a barionok (mint a proton és a neutron) nehéz részecskék.

A Standard Modell

A részecskefizika jelenleg érvényes elmélete, a Standard Modell szerint a világunk alapvető építőkövei fermionok, amelyek között bozonok közvetítik a kölcsönhatásokat. Az elemi fermionok három családba sorolódnak, minden családban egy-egy pár lepton és kvark van, és valamennyihez tartozik egy-egy azonos tulajdonságokkal, de ellentétes előjelű töltéssel rendelkező antirészecske. A leptonpárok egyike töltött, ezek az elektron, a müon és a tau-lepton, a pár másik tagja a hozzájuk tartozó három semleges neutrínó. A kvarkok harmados elektromos töltéssel és az erős kölcsönhatás háromféle töltésével (az analógia alapján ezt színnek nevezzük) rendelkeznek, és a közöttük levő szín-szín kölcsönhatás annyira erős, hogy nem is létezhetnek szabadon. Kitűnő az analógia a színlátással, hiszen a kvarkok csak a kétféle *színtelen* kötött állapotban létezhetnek: a mezonok kvark+antikvark (azaz szín + antiszín vagy kiegészítő szín), a barionok 3-kvark állapotok, a 3 alapszín egyenletes keverékeként. A kvarkmodellt a kísérletek messzemenően igazolják: az összes ilyen módon kikombinálható kvarkállapot létezik és nem találtunk olyant, amely kilógna a sorból, bár igencsak kerestük. A keresések komoly erőfeszítést igényelnek és rengeteg elméleti számítás van egzotikus állapotokra, de eddig egyetlen ilyen sem sikerült találni.

A részecskék kölcsönhatásait bozonok közvetítik: az elektromágnesest a foton, a gyenge kölcsönhatást 3 nagy tömegű gyenge bozon, az erős (szín-) kölcsönhatást pedig

8 *gluon*. A 8-as szám onnan származik, hogy a kvarkok a gluonok segítségével színt cserélnek, a gluonnak tehát színt és antiszínt kell hordoznia, ami $3 \cdot 3 = 9$ szabadsági fokot jelent, de a 3 szín egyenletes keveréke nem csinál semmit, és ez eggyel csökkenti a szabadsági fokok számát.

A Standard Modell az alapvető kölcsönhatásokat lokális, azaz helyről helyre meghatározott törvényszerűség szerint változó mértékszimetriák segítségével származtatja. Ezek a szimetriák azonban nem engedik, hogy tömegük legyen az elemi részecskéknél, a kvarkoknak és leptonoknak, valamint a kölcsönhatásaikat közvetítő *mértékbozonoknak*, ez ugyanis sértené a kölcsönhatást létrehozó szimetriákat. Márpedig a megfigyelt folyamatok törvényszerűségei a szimetriákat igazolni látszottak. A fizika kísérleti tudomány, és a mérési adatok szerint a kvarkok, a leptonok, sőt a gyenge kölcsönhatást közvetítő gyenge bozonok is rendelkeznek tömeggel, a lokális mértékszimetriá tehát valahogyan sérül. A fizika számos sérülő szimetriát kezel, a legismertebb közöttük a részecskék jobb-bal szimetriája, a paritászimmetria, amelyet a gyenge kölcsönhatás sért, mert csak a balra polarizált (azaz a mozgásirányával szembe mutató mágneses momentummal rendelkező) részecskéket és jobbra polarizált antirészecskéket *kedveli*. Nagy elméleti fizikusaink közül S. Weinberg ezeket *véletlen szimetriáknak* nevezi, F. Wilczek pedig megjegyzi „*Az elveszett szimetriák nyomában*” című remek cikkében, hogy „*A fizika egyenletei több szimetriával rendelkeznek, mint a való világ.*” Wilczek kijelentése nyilvánvalóvá teszi, miért van szükség sérülő szimetriákra: matematikailag egyszerűsítik a fizikai jelenségek leírását.

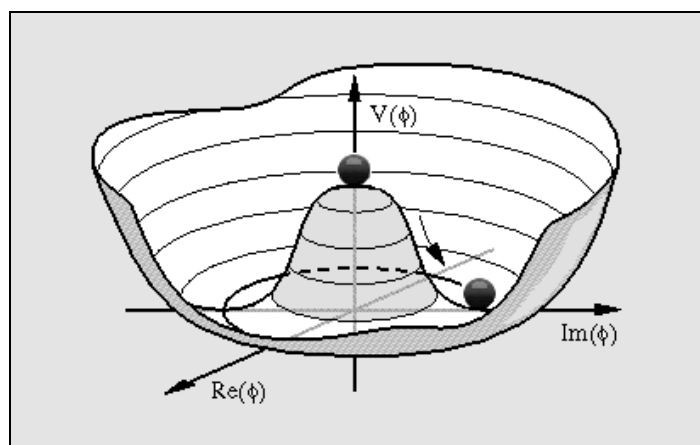
A Peter Higgs (és vele egyidejűleg, de tőle függetlenül mások is) által javasolt spontán szimmetriasértési¹ mechanizmus a részecskefizika elméletének, a Standard Modellnek számos problémáját megoldja. Megteremti többek között a gyenge kölcsönhatást létrehozó lokális szimmetria sértésével a kölcsönhatást közvetítő részecskék tömegét, lehetővé teszi az alapvető anyagi részecskék, a leptonok és a kvarkok tömegének létrejöttét, és – mintegy melléktermékként – megteremti a Higgs-bozont, ezt az igen furcsa, hipotetikus részecskét. Óriási dolog volt annak idején, hogy a gyenge kölcsönhatást közvetítő három bozon tömegét azonnal ki lehetett számítani a Higgs-mechanizmus segítségével, és évekkel később a kísérlet azt megerősítette.

A spontán szimmetriasértést legegyszerűbb a mexikói kalappal, a sombreroval illusztrálnunk (*1. ábra*). Az tökéletesen hengersizmetrikus, és elvben azzal sem rontjuk el a szimetriáját, ha a csúcspontjára helyezünk egy golyót. Ez az állapot azonban nem lesz stabil, stabil állapotot a rendszer csak akkor talál, amikor a golyó legurul valahova a völgybe. Az természetesen véletlenszerű, hogy konkrétan hova gurul, de akárhol áll meg, megbontja a hengersizmetriát. A szimetriát a rendszer tehát spontán megsérti. Hasonló helyzet áll elő, ha egy kötötűt hosszában megnyomunk: valamire elhajlik, és azzal megbontja az eredeti szimetriáját, pedig mind a kötötű, mind pedig a rá ható erő tökéletesen hengersizmetrikus. A fizika igazi nyelvén, tehát matematikailag ezt úgy fejezzük ki, hogy a rendszernek nem stabil a zérus potenciálú állapota, tehát nem zérus a vákuumbeli várható értéke.

A Standard Modell tehát feltételezi, hogy a fizikai vákuumot kitölti a négy komponensű, szimmetriasértő Higgs-tér; a négy szabadsági fokból hármat elvesz a gyenge

1 Igazából Anderson – Englert – Brout – Higgs – Guralnik – Hagen – Kibble mechanizmusnak illenék nevezni a bevezetőiről. A Higgs-bozont viszont valóban Peter Higgs vezette be.

kölcsönhatást közvetítő három mértékbozon tömege, a negyedik adja a Higgs-bozont. Az elmélet szerint az elemi részecskék a szimmetriasértő Higgs-térben mozogva, azzal kölcsönhatásban nyernek tömeget, mint amikor térdig érő vízben futunk a normálisnál sokkal nagyobb tehetetlenséget érezve. Makroszkopikus világunk tömege azonban nem ennek köszönhető, hiszen a proton és a neutron tömegében az őket alkotó elemi részecskék, a kvarkok tömegjáruléka igen kicsiny, néhány százaléknyi, a legnagyobb része a kvarkok és gluonok mozgási energiájának tulajdonítható.

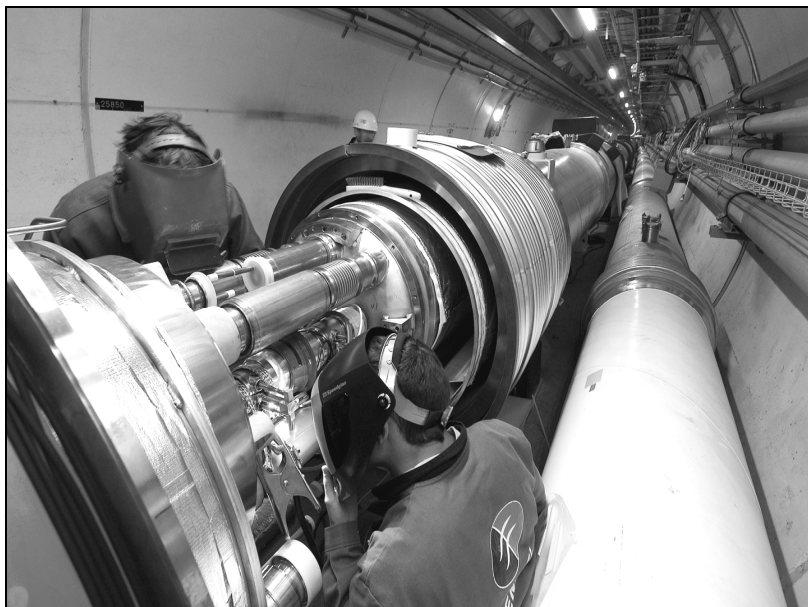
1. ábra: Spontán szimmetriasértés. A Higgs-tér potenciálját ábrázoló sombrero tökéletes hengerszimmetriája elromlik, amikor golyót helyezünk a csúcsára, mert a golyó stabil állapota valahol a völgyben van és legurul, de véletlenszerű, hogy hova esik.

A részecskefizika egyik alapkérdése, hogy igaz-e a spontán szimmetriasértés, és egyáltalán létezik-e a Higgs-részecske. A Higgs-bozonnak nincsenek kvantumszámjai (vagy ha úgy tetszik, valamennyi jellemző kvantumszáma zérus), és pusztán létevel kiküszöböli azokat a végtelen tagokat, amelyek egyébként lehetetlenné teszik a gyenge kölcsönhatás folyamatai (például az atommagok bomlása) valószínűségeinek kiszámítását. Megfigyelniük ugyan eddig nem sikerült, de tekintve a részecskefizika elmélete, a Standard Modell fantasztikus, immár négy évtizedes sikerét az összes eddig megfigyelt részecskefizikai folyamat pontos leírásában, kevesen kételkednek a létezésében. Leon Lederman méltán híres könyvében (*Az isteni a-tom, avagy mi a kérdés, ha a válasz a Világegyetem*, Typotex, Budapest, 2010) *isten-részecskének* hívja, de ez, szerencsére, a szakirodalomban nem terjedt el. Állítólag Lederman eredetileg *istenverte részecskének* akarta hívni, de a kiadó ehhez nem járult hozzá.

A CERN Nagy Hadronütköztetője

A Higgs-részecske kivételével a Standard Modell valamennyi elemi részecskéjét sikerült kísérletileg azonosítani és tanulmányozni. Ha szabad kvarkok nem is létezhetnek, a kvarkokat mégis észleljük kísérletileg, a nagy energiájú részecskeütközések során keletkező, közel egy irányba kirepülő részecskenyalábok – *hadronzáporok* – formájában.

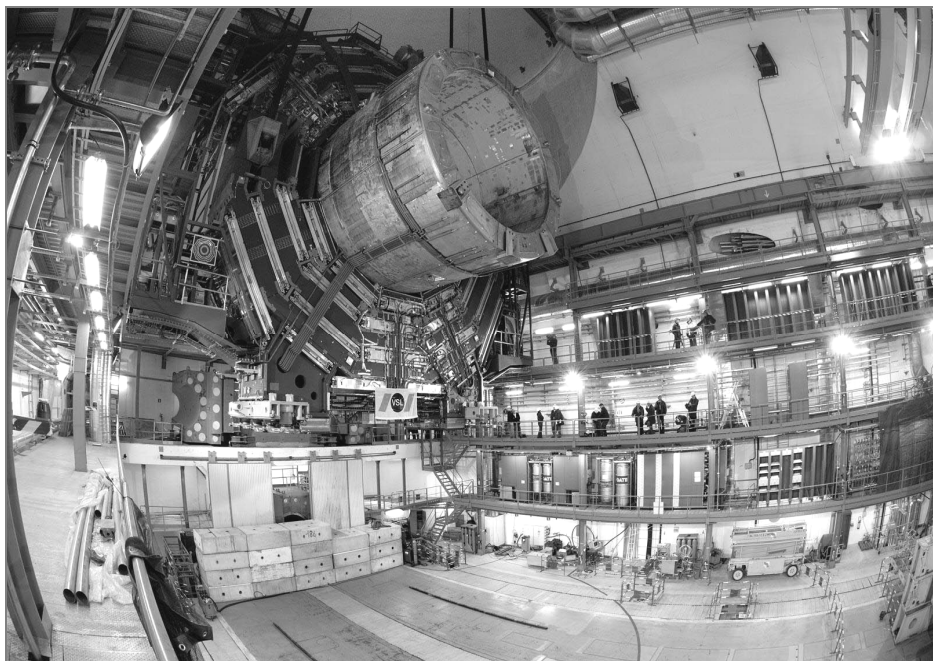
Elektron-positron ütközésnél például keletkezhetnek kvark-antikvark párok, és a megmaradási törvények miatt – tömegközépponti rendszerben – ezeknek 180° alatt kell kirepülniük. Ahogy egymástól távolodnak, az állandóan növekvő térerő addig kelt gluonokat és újabb kvark-antikvark párokat, amíg valamennyi részecske színtelen nem lesz. Nagyobb energiákon ez akkora részecskesokaságot jelent (10–20 részecskét egy hadronzáporban), amely semmilyen más fizikai folyamattal nem értelmezhető. A gluonok létezését a 3 hadronzáporos események észlelése bizonyította, ezek ugyanis csak úgy jöhetnek létre, ha egy kvark-antikvark pár egyik tagja kibocsát egy gluont, minden más folyamatot tiltanak a megmaradási törvények. A kvarkbezárás következményeként az erős kölcsönhatás hatótávolsága gyakorlatilag igencsak véges; mintegy 1 fm, azaz 10^{-15} m, az atommag méretéhez közeli. Az atommagot tehát az erős kölcsönhatásnak a nukleonokból *kilógó* része tartja össze, hasonlóan a kémiai kötéshez, amely valamilyen értelemben a semleges atomokból kitüremkedő elektromágneses potenciál hatására jön létre.

2. ábra: Szerelik az LHC mágneseit. Az ábrán látszik, ahogy a kör alakú alagút kanyarodik.

A CERN, amely eredetileg az európai országok közös részecskefizikai kutatólaboratóriumának alakult, ma már világlaboratórium: 2011-ben 2800 alkalmazottja a világ 10500 kutatóját és 440 PhD-hallgatóját szolgálta. A Nagy Hadronütköztető (Large Hadron Collider, LHC) 2008-ban indult el, de igazán csak 2009 végén kezdett működni. A Genfi tó és a Jura hegység között, 100 m-rel a föld alatt húzódó 27 km-es gyorsítóalagút 9300 szupravezető mágnes segítségével gyorsítja és tereli egymással szemben az óriási energiájú protonnyalábokat, amelyek az alagút négy pontjában elhelyezkedő hatalmas mérőrendszerek középpontjában ütköznek össze. A gyorsítót szolgáló mérnöki technika kolosszális: 2010 folyamán a protonok ütközési gyakoriságát, a *luminozitást*

lépésről lépésre 8 nagyságrenddel sikerült növelni, és a cikk megírása idején, 2012 májusában az LHC két-három óra alatt annyi adatot szolgáltat, mint a teljes 2010-es évben. Ezért aztán 2011-ben végleg leállították az előző hasonló óriási gyorsítót, az amerikai Tevatront, és jelenleg az LHC kísérleteiben az amerikai fizikusok csoportja az egyik legnagyobb résztvevő.

3. ábra: A CMS-detektor szupravezető mágnesének beillesztése

A Nagy Hadronütköztető (LHC) egyik fő célja a Higgs-részecske megfigyelése. Először erre épült az egymással versengő és egymást remekül kiegészítő két óriási, egyenként több ezer fizikus részvételével épített észlelőrendszer, az ATLAS- (A Toroidal LHC ApparatuS) és a CMS- (Compact Muon Solenoid) detektor. A CMS-együttműködésben alapító tagok vagyunk, az MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont Részecske- és Magfizikai Intézete (MTA Wigner FK RMI), az MTA Atommagkutató Intézete (ATOMKI), a Debreceni Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem kutatói és hallgatói vesznek részt benne. Érdekesen különbözik a két rendszer: a CMS egyetlen szolenoid mágneset tartalmaz, a világon a legnagyobbat, 6 méter belső átmérővel, körülötte kétszer annyi vas van, mint a párizsi Eiffel-toronyban. Az ATLAS viszonylag kis szolenoidját viszont óriási toroidmágnes veszi körül, és azt töltik meg az észlelőegységek. A CMS csupa hagyományos egységből áll, az ATLAS viszont mindenütt a legújabb detektortechnológiát alkalmazta. A CMS moduláris szerkezetű, már nagyrészt a felszínen összerakták, és egy évig tesztelték, majd 2000 tonnás darabokban engedték le az LHC földalatti barlangjába (3. ábra), az ATLAS-t viszont eleve a föld alatt építették fel.

Ez azt jelenti, hogy nagyjavítás céljából a CMS-t teljesen szét lehet nyitni, az ATLAS-t viszont nem.

A Higgs-bozon

Szimulációk elemzésével tíz éve készülünk a Higgs-bozon megfigyelésére. Mivel a Standard Modell alapján a Higgs-bozon bármely feltételezett tömegére valamennyi keletkezési és bomlási reakció valószínűsége pontosan kiszámítható, a különböző lehetséges tömegeire különböző adatelemzéseket készítettünk. Amióta Einstein kimutatta a tömeg és energia egyenértékűségét híres $E = mc^2$ formulájával (ahol E az energia, m a tömeg és c a fénysebesség), a tömeget a mikrofizika energiaegységben méri. Kedvenc energiaegységünk az elektron-volt: 1 eV energiát nyer egy elektron, amikor átszel 1 volt feszültséget. Ez persze nagyon kis energia: a részecskefizikusok általában giga-elektronvoltban ($1 \text{ GeV} = 10^9 \text{ eV}$) gondolkodnak, amely igen közeli a proton $0,938 \text{ GeV}/c^2$ -es tömegéhez. Már a CERN előző óriási gyorsítója, a Nagy Elektron-Pozitron Ütköztető (LEP), meglehetősen behatárolta a Higgs-részecske lehetséges tömegét, kizárva a $114,4 \text{ GeV}/c^2$ (a hidrogénatom tömegének mintegy 122-szerese) alatti tartományt, ugyanakkor a kísérleti adatokkal a legjobb egyezést $90 - 100 \text{ GeV}/c^2$ tömegű Higgs-bozon feltételezésével kapjuk. Mivel a proton eleve összetett részecske, két proton nagyenergiájú ütközése sokféle reakciót kiválthat, és az LHC protoncsomagjai ütközésekor $10-20$ proton-proton ütközés is végbemehet, egy könnyű Higgs-bozont igen nehéz megfigyelni. Már több évtizede felhívták elméleti fizikusok (köztük Trócsányi Zoltán akadémikus) a figyelmet arra, hogy ilyen részecske megfigyelésére annak két nagy energiájú fotonra való bomlása nyújt kiváló megfigyelési lehetőséget, a folyamat igen kis valószínűsége ellenére. A CMS-detektor erre optimalizálta a fotonok észlelésére szánt részét, az elektromágneses kalorimétert, amely közel 80000 ólomwolframát kristályból áll (4. ábra).

2009 óta működik az LHC, kezdetben 7000 , majd 2012 -ben 8000 GeV energián ütköztetve protonokat, egyre növekvő nyalábintenzitás mellett: az indulása óta mintegy tíz nagyságrendet növeltek rajta, és 2011 végére az eredetileg tervezett adatmennyiség csaknem hatszorosát szolgáltatva. Vele párhuzamosan 2011 -ig tovább működött a Chicago melletti Fermilab Tevatron gyorsítója is, habár alacsonyabb energián és jóval kisebb intenzitással.

Minden kísérleti adatnak van természetes statisztikus bizonytalansága, hibahátára. A bizonytalanságnak sok forrása van: a megfigyelt események száma, a szimulációk által jósolt jel és háttér bizonytalansága, a detektorelemek és a gyorsító adatainak kalibrációja. Egy kísérleti értéket általában $m \pm \sigma$ alakban írunk fel, ahol m a mért érték és σ annak bizonytalansága. A statisztika törvénye szerint annak valószínűsége, hogy a tényleges fizikai érték az $m - \sigma$ és $m + \sigma$ között található, 68% , ez a mérésünk egyszeres bizonytalansághoz tartozó *konfidenciája*. Mivel a bizonytalanságot nagyon nehéz pontosan megbecsülni, a gyorsító fizikában a következő megállapodás született: elmondhatjuk, *megfigyeltünk* (új jelenség esetén *felfedeztünk*) valamit, ha azt az adatok vagy szimulációk segítségével számított háttér fölött látjuk, legalább a kísérleti és elméleti bizonytalanság ötszörösével. Tehát ha például egy m_0 háttéren ülő jel esetén $m - m_0 > 5\sigma$ mennyiséget észlelünk, akkor a jelet megfigyeltük. Ugyancsak a megállapodás szerint a jelet kizár-

4. ábra: $PbWO_4$ egykristály szcintillátorok előkészítése a CMS-detektor elektromágneses kalorimétere számára.

tuk, ha 95% konfidencia mellett nem látjuk, bár meg szoktuk adni a 99%-os konfidenciának megfelelő kizárási tartományokat is. Miközben a Higgs-bozont kerestük, 2011 folyamán valamennyi kísérlet észlelt az 5σ küszöböt el nem érő többleteseményt a Higgs-bozon $140 \text{ GeV}/c^2$ körüli tömegének megfelelő tartományban, sőt, ezt némelyek meg is szellőztették blogokban, illetve magánjellelű sajtónyilatkozatokban, az együttműködések őszinte bosszankodására. 2011 júliusában ez a többlet csaknem elérte a 3σ -t, de azután az augusztusban gyűjtött adatok hatására lecsökkent, ősszel pedig gyakorlatilag eltűnt.

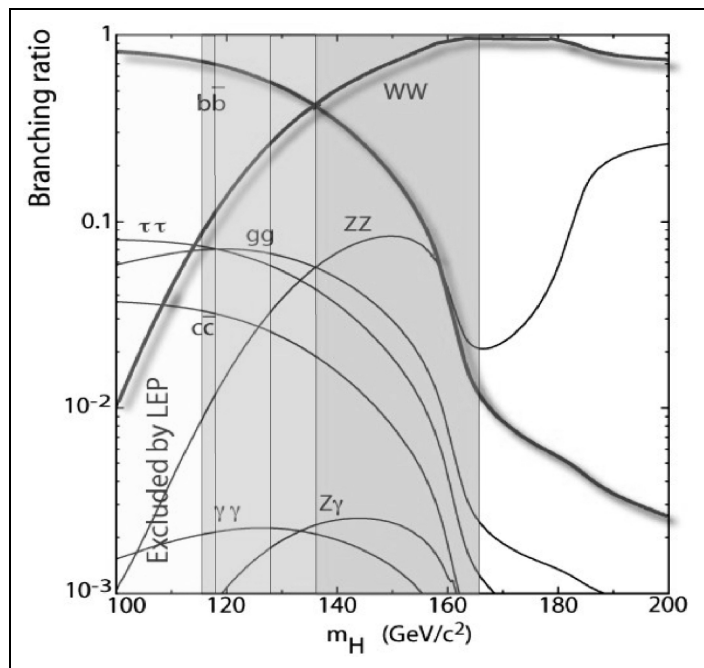
A Higgs-bozon keresése az LHC-nál

A Higgs-bozon keresése komolyan foglalkoztatja a nagyközönséget is. Ez nem véletlen: ha egy részecske keresésére a világ adófizetői dollár-tízmilliárdokat költenek, az a részecske biztosan nagyon érdekes. Számtalan Higgs-bozonos viccet látunk a Világhálón is. Két példa:

- Bemegy a kocsmába egy Higgs-bozon. Csapos: *Vigyázzon, magát többen is keresik!*
- Bemegy a templomba egy Higgs-bozon. Pap: *Magát itt nem látjuk szívesen.* Higgs-bozon: *De hiszen itt nélkülem soha nem lesz tömeg!* (Angolul még jobb: *But how can you have mass without me?* Mass: *tehetetlen tömeg, embertömeg és mise*)

Az LHC 2011 októberében leállt a protonütköztetéssel és egy hónapig a nehézion-program keretében ólomionokat ütköztetett. 2011 decemberére a CMS-nek és az ATLAS-nak sikerült analizálnia az addig gyűjtött LHC-adatokat, és 2011 decemberében előzetes, 2012 februárjában pedig már véglegesnek tekintett² eredményeket hoztak nyilvánosságra. Akkorra már külön-külön mindkét kísérlet körülhatárolta a Higgs-részecske egybefüggő tömegtartományát; habár ez a nyáron külön-külön még nem sikerült, csak a kettőnek együtt. Az 5. ábrán jól látszik, hogy a LEP, az LHC és a Tevatron adatai alapján a Higgs-bozon lehetséges tömegét, ha nem is sikerült megfigyelni, de mára már erősen behatárolták, és mivel az adatok egyezése az elmélettel a Higgs-bozon 100 GeV/c² körüli tömegénél a legjobb, legnagyobb valószínűséggel a 116 - 125 GeV/c² tartományban található, ahol egymással versengő részecskereakciók vannak.

A CERN-ben működő nagy kísérletek, az ATLAS és a CMS megállapodtak egymással, hogy ha úgy érzik, hogy felfedeztek valami újat, felkeresik vele a főigazgatót, aki azonnal szól a másik kísérletnek, hogy az ellenőrizze. Ezzel természetesen megőrzi az első kísérlet prioritását, de elkerülik azt a másutt (például a Tevatronnál is) időnként fellépő kínos szituációt, amikor az egyik kísérlet felfedezést jelent be, majd egy idő múlva a másik megcáfolja azt.

5. ábra: A Higgs-részecske feltételezett bomlási csatornái

Jól látható, hogy éppen a kísérleti adatok által szabadon hagyott, 116 és 127 GeV/c² közötti tartományt a legnehezebb tanulmányozni az egymással versengő reakciók miatt.

² Véglegesnek tekintünk egy eredményt, ha már nincs időnk, lehetőségünk vagy energiánk tovább finomítani.

Az már 2012 tavaszán látszott, hogy év végére elegendő adatunk gyűlik össze, hogy megtaláljuk a Higgs-bozont vagy kizárjuk a létezését, bármekkora legyen is a tömege. Valamennyi lehetséges végállapot tanulmányozásakor a kritikus tömegtartományban minden kísérlet látott a 2011-es adatokban némi többletet a Higgs-bozon nélkül számolt adatmennyiséghez képest: a CMS-kísérlet 2,8-szor bizonytalanságnak megfelelő (2,8 σ -t) 125 GeV/c²-nél, az ATLAS 2,5 σ -t 126 GeV/c² körül, a Tevatron-kísérletek együttesen pedig 2,2 σ -t 115 és 145 GeV/c² között. Az ATLAS és a CMS külön közölte a Higgs-részecske kétfotonos bomlására vonatkozó eredményét, amely mindkét esetben még a fentieknél is nagyobb többletbe vezetett. Mindez annyira felajzotta a CERN fizikusainak reményeit, hogy a CERN vezetői közölték: addig fogják 2012-ben 8000 GeV ütközési energián működtetni az LHC-t, amíg mindkét nagy kísérlet, az ATLAS és a CMS külön-külön meg nem találja a Higgs-bozont, ha kell, meghosszabbítják az adatgyűjtést 2013-ban, a nagy leállítás előtt.

A megfigyelést már a Melbourne-ben megtartott nagyenergiás világkongresszusra bejelentették. 2012. július 4-én, óriási érdeklődés mellett, a CERN óriási gyorsítója, a Nagy Hadronütköztető (LHC) melletti két óriási, egyenként több ezer fizikus és mérnök (köztük 50 magyar) részvételével működő együttműködés, az ATLAS és a CMS bejelentette, hogy sikerült kimutatniuk a Higgs-bozonhoz hasonló tulajdonságokkal rendelkező részecskét. A két előadást interneten a világ minden táján közvetítették, többek között a budapesti Wigner Fizikai Kutatóközpontban és a debreceni ATOMKI-ban is. Az eredményt az együttműködések résztvevői már hetekkel előbb tudták, hiszen azt az együttműködések egészének jóvá kellett hagyniuk, tehát – ahogy ez már megszokott – az ki is szivárgott, és a Nature folyóirat egy nappal a hivatalos bejelentés előtt részletesen nyilvánosságra is hozta. Az új részecske megjelenése igen meggyőző: két független kísérlet, két különböző gyorsítóenergián, több különböző módon, de ugyanazokkal a tulajdonságokkal, 126 GeV/c² körüli tömegnél mutatta ki. Az például, hogy az új részecske Higgs-szerű bozon, abból látszik, hogy két fotonra tud bomlani, hiszen ahhoz a perdületének zérusnak vagy 2-nek kell lennie. Annak egyértelmű eldöntéséhez azonban, hogy az valóban a Peter Higgs által megjósolt részecske, további vizsgálatok szükségesek. Meg kell mutatnunk például, hogy a bomlási módusai valóban a Standard Modell előrejelzéseit követik, és ahhoz a jelenleginél sokkal több adatra lesz szükségünk.

Gyakori kérdés, hogy ki kaphat Nobel-díjat a Higgs-bozon felfedezése esetén. A szokványos válasz az, hogy valószínűleg Peter Higgs, esetleg együtt azok közül kettővel, akik a szimmetriasértési mechanizmust tőle függetlenül ugyancsak javasolták, például François Englert és Robert Brout. Az is felmerült, hogy esetleg megváltoztatják a Nobel-díj alapszabályát, hogy intézetek vagy együttműködések is megkaphassák, de ez nem igen fog egyhamar végbemenni.

A Standard Modell problémái

A Standard Modell – hihetetlen eredményessége mellett, hiszen alig 19 paraméter segítségével leírja a fizikát a mikrovilágtól a csillagokig – számos nehézséggel küszködik, bár azok elvi, elméleti jellegűek. Nem tudja származtatni például a gravitációs kölcsönhatást, nem ad számot a világegyetem tömegének negyedrészt kitevő, rejtélyes sötét anyagról és nem magyarázza világunk furcsa aszimmetriáit: miért nincsenek antianyag-galaxisok, és a gyenge kölcsönhatás miért éppen a balra polarizált részecskéket kedveli.

Van egy súlyos matematikai problémája is: a Higgs-bozon tömegét meghatározó egyenleteket nehezen eltávolítható óriási tagok teszik tönkre. Ráadásul a három alapvető részecskefizikai kölcsönhatás erőssége egészen nagy energiákon közeledni látszik, de nem találkozik, mintha valami hiányozna onnan.

A fenti problémákat nagyrészt megoldani lászik a *szuperszimmetria* elmélete, amely feltételezi, hogy minden fermionunknak és bozonunknak létezik azonos tulajdonságokkal rendelkező párja a másik csoportban, tehát például az elektronhoz rendelhető egy hasonló tömegű és töltésű skalár bozon. Ez az új szimmetria alacsony energián biztosan sérül, hiszen ezeket a részecskéket hiába kerestük a gyorsító kísérletekben, nem sikerült megfigyelnünk őket; ha léteznek, tömegük a hidrogénatoménak legalább százszorosa. Maga a modell viszont rendkívül vonzó, valósággal rabul ejtette a részecskefizikusokat, mert pontos számításokat tesz lehetővé, nem mond ellent az eddigi megfigyeléseknek és megoldja a Standard Modell problémáit. A sötét anyag például kitűnően magyarázható a legkönnyebb szuperszimmetrikus részecskével. A modell szerint ugyanis nagyenergiás részecskeütközésekben keletkezhetnek szuperszimmetrikus részecske-antirészecske párok, de azok szétrepülvén – a megmaradási törvények miatt – csak újabb szuperszimmetrikus részecske kibocsátásával tudnak bomlani, a legkönnyebb ilyen részecske tehát stabil lesz, de elektromosan semleges lévén nem észlelhető, csak a gravitációs hatásán keresztül. Nehéz részecske lévén viszonylag lassan mozog, hasonlóan a sötét anyag megfigyelt mozgásához. A szuperszimmetria által bevezetett rengeteg új részecske kiküszöböli a kellemetlen óriási tagokat a Higgs-bozon egyenleteiből és összehozza a három kölcsönhatás erősségét egészen nagy energiákon. Sajnos, az antianyag hiányát a Világegyetemben még a szuperszimmetria sem tudja megmagyarázni.

Óriási erőfeszítések történtek és történnek a szuperszimmetria felfedezése felé is. Az LHC kísérletei, ahogy korábban említettük, rendkívül keveset tudnak elemezni a másodpercenkénti sokmilliárd eseményből; azt, hogy melyeket, az *eseménytrigger* határozza meg. 2012-ben, például, a CMS kísérlet triggere a protonütközésekből egy-egy harmadrészt szentel a Higgs-bozon keresésének, a szuperszimmetria és más egzotikumok keresésének és a Standard Modell pontos vizsgálatának. Bár az utóbbi is nagyon érdekes és fontos, az *új fizika* keresőinek inkább azért érdekes, hogy a *régi fizikát* pontosan leírva ki tudják mutatni rajta az új fizikát.

Hangsúlyoznunk kell, hogy valamennyi LHC-eredmény óriási kollektív erőfeszítés eredménye, valamennyi résztvevő, a sokezer fizikus, mérnök és technikus több évtizedes munkájára volt hozzá szükség. A CMS esetében magyar csoportunk, például, az adatellenőrző és -minősítő és adatelemzési munkán kívül a műondetektorok helyzetmeghatározó rendszerének és a hadron-kaloriméter megépítésében, valamint a műonrendszer, a pixel-detektor és a nyomkövető rendszer üzemeltetésében vett részt.

Köszönetnyilvánítás

Ezt a cikket Berényi Dénes professzor úr kérte a szerzőtől, de megjelenését már nem érthette meg; szeretném tehát azt az ő emlékének szentelni. Köszönettel tartozunk továbbá a magyar CMS-csoport nevében a Magyar Tudományos Akadémiának, a Nemzeti Innovációs Hivatalnak, a CERN-nek és partnerintézeteinknek, valamint az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramoknak számos támogatott pályázatunkért.

Papp Rita

Bűnesetek és büntetések Debrecenben a 18. század első évében

Már egy évtized büntetőperes anyaga is olyan tartalmas, hogy abból önálló kötet szület-
het, így egy év anyaga is elegendő egy tanulmány megírásához.¹ Jelen tanulmányban a
Debrecen szenátusa által 1701-ben – egy átlagosnak tekinthető évben – tárgyal-
t bűnesetekkel foglalkozok. Forrásként a város magisztrátusi jegyzőkönyvének idevonatkozó
részeit használtam, amelyek alapján megállapítható, hogy melyek voltak a leggyakoribb
bűnesetek, milyen volt az elkövetők nem szerinti megoszlása, illetve milyen büntetéseket
szabott ki a bíróság.²

Rögtön az első hónap ide vonatkozó ügyeinek áttekintésekor szembetűnik, hogy
mennyire gyakoriak voltak a bűncselekmények. Csak januárban több mint 25 ilyen be-
jegyzést találunk, ami azonban nem 25 különböző esetet jelent, hanem azt mutatja, hogy
egy-egy per sokáig elhúzódott, így ugyanazzal az ügygel különböző napokon is foglal-
koztak. Hasonlóan magas számokkal találkozunk a legtöbb hónapnál, csupán néhány
kivétel van. Februárban közel 40, márciusban 8, áprilisban 20, májusban csupán 3, júni-
usban 21, júliusban 7, szeptemberben majdnem 30, októberben 4, novemberben 14,
decemberben pedig közel 20 a témával kapcsolatos feljegyzést találtam. Augusztusban
nem folyt büntetőper. Azt, hogy miért nem, egy július 12-i bejegyzés magyarázza. „Az
aratás béállván a' törvények letétemek.”³ Ha az egész évet vizsgáljuk, körülbelül 180
hasonló bejegyzést találunk a jegyzőkönyvben, s a perek egy része átnyúlik a következő
évre is. A forrásban szereplő ügyeket öt csoportba soroltam, valamint megemléktem a
tanulmány végén néhány érdekes esetet, amelyek nem tartoznak egyik kategóriába sem.
Ilyen csoport az erőszakos bűncselekmény (rendbontás és testi sértés), a lopás, a szitko-
zódás (ide tartozik a rágalmozás is), a káromkodás, illetve a paráználkodás.⁴ Fontos
különbséget tennünk szitkozódás és káromkodás között, előbbi ugyanis rendszerint egy
másik személy, míg utóbbi Isten ellen irányult, amit a korabeliek súlyosabb bűnnek
tartottak.

1. Sokszor került bejegyzésre erőszakos bűncselekmény, ideértve a rendbontást és a
testi sértést. 20 ember ellen folytattak eljárást ezek valamelyikével kapcsolatban, köztük
mindössze egyetlen nő volt, Diószegi Ferencné, aki Csontos Jánosnét „*reá támadván
verte, haját kezire tekervén taglotta, vérit kiontotta, gyolcsát fejeüül letépte, leányával is*

---

1 M. Antalóczy Ildikó: Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén. Debrecen, Csokonai, cop. 2001.

2 Az idézeteknél a szövegeket igyekeztem archaikus formában megtartani, de néhány esetben – pl. az ékeze-
tek, ígékötők, kis- és nagybetűk használatakor – a mai helyesírás szabályait alkalmaztam az átírásnál.

3 HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 176. 1701. júl. 12.

4 Néhány bejegyzésnél nem rögzítették a pontos részleteket, olykor még maga az elkövetett bűncselekmény
sincs megnevezve, ezért a továbbiakban ismét csak hozzávetőleges adatokat nyújtok.

bottal verette”, s mindezért bűnösnek találták.⁵ Két olyan esetet találtam, amikor valaki katonára támadt. Az egyikben Báthori Szabó Mihályt és Fodor Andrászt vádolták azzal, hogy részegen „*mellettek csendessen elmenő katonákra reájok támadván, hozzájuk lövöldöztek, lovokrul lerángatván verték, taglották*” őket. Mivel „*becsülletes emberek*” közbenjártak az érdekükben, ezért fejenként 50 forint bírságot kellett fizetniük azzal a kikötéssel, hogy „*ha máskor ilyen dologban elegyítik magokat, ezen dolgok is előfordulván, keményebb büntetések leszen*”. A másikban Borbély István ellen volt a vád az, hogy a „*maga házánál, katonával veszekedett, más fegyverét kivonván, kardra hította, szidalmazta*”. Egyéb bűneivel együtt arra ítélték, hogy három napra kövekkel a nyakában üljön a városban található fa lóra.⁶ Kis Ferenc pedig az „*ucza tisztire*” támadt rá.⁷ Több-ször előfordult, hogy szolgák voltak az áldozatok. Foris Tamás például a bíró szolgálira támadt rá, s szidalmazta is őket. A szidalmakat elismerte, de a támadást nem. Azzal védekezett, hogy részeg volt, és valójában ő volt az áldozat, mert a szolgák keményen verték, kínozták. Bűnösnek találták, kimondták, hogy halált érdemelne, de mivel az ő érdekében is közbenjártak „*emberséges emberek*”, a büntetést enyhítették „*ilyen formánn, hogy az hóhér köveket kötvén nyakában, a' büntetésnek helyére kivitetessék, holott elsöben megkiáltván dolgát, keményen veretessék meg*”.⁸ Király Sámuel a családját terrorizálta, „*jámbor hités társát rendkívül kegyetlenül tractálta, rútol szidalmazta, verte, taglotta, házából kiűzte, átkozta, hogy tatár hajcsa el, bár most is ott volna az hol a' nénnje, meg is fosztotta, sőt az édesannyát is becstelenítette, taszigálta, verte, eb attával, kutya attával szitkozódott, s gyakran részegeskedett*”. Február végén mondták ki rá az ítéletet, hogy húsvétig tartsák tömlöcben, s ha utána akár a legkisebb vétséget is elköveti, halál legyen a büntetése.⁹ Volt egy férfi, aki ártatlan gyermekekre támadt a vádak szerint.¹⁰ Mint ahogyan az ezekből a példákból is látszik, az erőszakos bűncselekményeket gyakran részegen követték el. Így az sem meglepő, hogy a verekedések egy része a csapszéken történt. Ilyen volt Tóth János esete is, aki társaival együtt „*más emberre ok nélkül reá támadván, verte, taglotta*” az illetőt.¹¹

2. Szintén gyakran elkövetett bűntény volt a vizsgált évben a lopás Debrecenben. Több mint harminc embert vádoltak vele. Az esetek többségében kisebb értékről volt szó, de akadtak értékesebb zsákmányok is. A lopással kapcsolatos feljegyzéseket vizsgálva 35 olyan személyt találtam, akit egyértelműen tolvajlásért vezettek a bíróság elé, valamint egy férfiről egy rágalmazás kapcsán bizonyosodott be, hogy lopott. (Mellettük egy férfit vádoltak azzal, hogy tolvajt védelmez.¹²) Az említett 36 személyből 27 volt férfi, és mindössze 9 nő. Utóbbiak esetében nincs mindenhol rögzítve az eltulajdonított tárgy, vagy annak értéke – a kilencből hat nő neve mellett szerepel –, de a meglévő forrásokból megállapítható, hogy többnyire kisebb értékű lopásokról volt szó. Két helyen szerepel ruhanemű. „*Lopott ruhák kapattattanak*” egy Csatári Istvánné nevű asszonynál,

5 IV. A. 1011./a. 25. k. 205. 1701. szept. 12., 238. 1701. nov. 21.

6 Fodor Andrásékra l. u. o. 59. 1701. febr. 10.; Borbély Istvánra l. u. o. 106. 1701. ápr. 16., 107. 1701. ápr. 18.

7 U. o. 247. 1701. dec. 5.

8 U. o. 27. 1701. jan. 15., 45. 1701. jan. 27.

9 U. o. 69. 1701. febr. 21., 75. 1701. febr. 28.

10 U. o. 169. 1701. júl. 4.

11 U. o. 108-109. 1701. ápr. 18.

12 U. o. 170. 1701. júl. 7.

Balog Erzsébetet pedig „*más ember házául szoknyát, rokolyát lopott*”. A büntetés mindkét esetben szigorú volt. Mindkét nőt kitanácsolták Debrecenből, a különbség az volt, hogy a hóhér Csatári Istvánnét kivezette kötéllel a nyakában, Balog Erzsébetet pedig kiverte a városból.¹³ Szintén kiutasították Debrecenből azt a nőt, akit gazdaasszonyával, valamint egy disznópásztorral együtt egy tyúklopási ügyben vádoltak. Amellett, hogy kimondták, hogy az illető, vagyis Petri Kata „*a' várasban többé ne találtassék*”, azt is elrendelték, hogy mindhárom érintett személy „*nyakvasban tétessenek*”.¹⁴ A bíróság tehát itt is szigorú volt. Hasonló büntetést kapott Kopczos Anna is, akit egy dézsa szőlő ellopásáért arra ítélték, hogy „*tétessék a' nyakvasban*”, ám ő továbbra is a városban maradhatott.¹⁵ Felmentették viszont Molnár Erzsébetet, aki azt vallotta, hogy amit elvitt az „*nem volt egyéb egy villácskánál*”, ami mindössze 12 dénárt ért.¹⁶ De a többi ügyben is az előbbiekhez hasonló ítéletek születtek.

A férfi elkövetők esetében már jóval nagyobb értékű lopások is előfordultak, és halálbüntetéssel is találkozunk. Három esetben készpénzt zsákmányolt a tolvaj. Ki kell emelni Tót Nagy István perét, aki a vizsgálat során bevallotta, hogy három évvel korábban „*a' várasházát ő verte fel, és a' váras pénzt elvitte, lopta*”. Mivel a tanúk vallásából is bebizonyosodott, hogy „*az várasházát felverte, kemenczéjét bérontotta, az asztalt felhasogatta, és a' benne való pénzt ellopta; azért, mint házfelverő kerékben töretessék*”. Anyja, felesége és testvérei kérésére az ítéletet enyhítették, és kötél általi halálra módosították.¹⁷ Szintén akasztófára ítélték azt a Csödör Ferencet, akit a per első napján 600, majd később már 800 forint ellopásával vádoltak. Igen nagy összegről van szó, hiszen ekkor lehetett házat venni kevesebb, mint 100 forintból is. A perben egyébként több bűntárs is meg van nevezve, de róluk ekkor nem hoztak ítéletet.¹⁸ A harmadik készpénzlopás során 70 forintot vitt el Sárközi István, akire a felperes kötél általi halált kért, ám ebben az évben még nem született ítélet.¹⁹ Férfiaknál is előfordul ruhanemű zsákmányként. Szücs Mihály például beismerte, hogy „*egy csizmát, egy övet loptam, nem többet*”, Ágoston Györgynél pedig találtatott „*4 sing fekete fátyol, egy pár testszín harisnya, egy paplannak való matéria, melyet ellopt*”.²⁰ Nagyon gyakori volt Debrecenben a szénalopás. Ezt nem csak onnan tudhatjuk biztosan, hogy ebben az évben öt ilyen ügyet is tárgyaltak, de onnan is, hogy az egyikben ezt le is írták. Kun István a mezőről lopta el más ember szénáját, s az ítéletben kimondták, hogy „*mivel efféle szénalopás sok esik, mások példájára verje meg az hóhér*”.²¹ De a lopott holmik között szerepel még tyúk, szalonna, szilva, ökör, valamint egy esetben a templomban hagyott könyvek is.²²

A büntetések nagyon hasonlóak voltak. A legtöbbször hóhér általi verés, s a város elhagyása. Volt, ahol külön kiemelték, hogy ez előbbi milyen erős legyen, vagy milyen

13 Csatári Istvánnéra l. u. o. 53. 1701. febr. 5., Balog Erzsébetre l. u. o. 134. 1701. jún. 2.

14 U. o. 57-58. 1701. febr. 10.

15 U. o. 215. 1701. szept. 26.

16 U. o. 83. 1701. márc. 10.

17 U. o. 197-198. 1701. szept. 5., 216-217. 1701. szept. 26., 217-218. 1701. szept. 29., 221. 1701. okt. 3.

18 U. o. 226. 1701. okt. 13., 231-232. 1701. nov. 14.

19 U. o. 232. 1701. nov. 14.

20 Szücs Mihályra l. u. o. 57. 1701. febr. 10., Ágoston Györgyre l. u. o. 54-55. 1701. febr. 5.

21 Kun Istvánra l. u. o. 28. 1701. jan. 15.; a többi szénalopásra l. u. o. 61. 1701. febr. 12., 68. 1701. febr. 19., 240-241. 1701. nov. 24., 251-252. 1701. dec. 8.

22 Tyúkra l. u. o. 57-58. 1701. febr. 10.; szalonnára, szilvára l. u. o. 199. 1701. szept. 5., 202-203. 1701. szept. 8.; ökörre l. u. o. 228. 1701. okt. 31.; könyvre l. u. o. 163. 1701. jún. 27.

eszközzel történjen. Például a „*hóhér által erőssen megveretttven a' várason többé ne találtassék*”, vagy „*lapáttal megverettssenek, és a' várasbul kimennjenek*”.²³ Férfiaknál is szerepel a nyakvasba tétel. Olyan is akadt, akit áprilisban arra ítélték, hogy „*ezen esztendő végéig vasat viselvén dolgoztassék*”. A büntetések szigorúak voltak, ezzel akartak példát statuálni, és elrettenteni a lakosokat hasonló bűncselekmények elkövetésétől. Használták a megszégyenítés módszerét is. Szénalopásnál előfordult, hogy valakit úgy vert meg a hóhér, hogy közben szénát kötöttek az illető nyakába.²⁴ Hasonló célt szolgált Debrecenben a már említett fa ló is, amire a bűnösnek fel kellett ülnie. Dadai János „*a' derecskei templomból az emberek ott hagyatott könyveit ellopta, azért csapattassék meg, és a' fa lóra ültetessék, onnan levetettvén iterum csapattassék*”.²⁵ Ezt főként a káromkodók esetében alkalmazták.

3. Meglepetően sok per folyt szitkozódás, rágalmazás miatt is. Ezek nagy része valamilyen egyéb bűncselekménnyel együtt szerepel. 1701-ben 32 embert, 20 férfit és 12 nőt hoztak összefüggésbe efféle bűnrel. Alaposabb vizsgálat után megállapítható, hogy van némi eltérés a két nem idetartozó peres ügyei között. A férfiaknál gyakori volt, hogy a szitkozódás mellett valamilyen erőszakos cselekedet is szerepel a vádban. Csányi János Házkötő Istvánnét „*azzal mocskolta, gyalázta mások előtt, hogy [...] a' fiát a' cserén egy kutya tők nevű tolvaj csinálta volt*”, majd amikor az asszony kérdőre vonta, felkapott egy fejszét, „*s a fejszével keményen vállban üti*” a nőt.²⁶ Csáki János pedig amellet, hogy „*szitkozódott, illetlen beszédeket szóllott, azt is mondotta, neki a bíró sem parancsol*”, még verekedett is a csapszéken.²⁷ Ugyanígy Kis Ferenc is „*az ucza tisztire reá támadott*” amellet, hogy „*káromkodó szitkokkal szitkozódott*”.²⁸ Nőknél ilyen nem fordult elő a vizsgált évben, az ő esetükben a rágalmazás volt gyakori. Tikos Anna például azzal vádolta Szabó Jánost, hogy „*néki gyermeket csinált*”, mivel azonban ez nem volt igaz, nyelvváltást kellett fizetnie, majd ezt enyhítették. „*Elméjének gorombaságához képest poenája mitigaltatik, vesszőt vitessen ki az hóhér véllé*”.²⁹ Atal Istvánné pedig azzal rágalmazta Simon Pétert, „*hogy erőszakot akart rajta tenni*”. Ebben az évben még nem született ítélet, így az sem bizonyított, hogy valóban rágalmazás történt.³⁰ Volt olyan, aki „*más keresztyén asszonyt boszorkánynak mondott*”.³¹ Boszorkányság nem csak itt fordul elő a jegyzőkönyvben. Bogáti Takács Jánost vádolták meg vele, ezt azonban nem sikerült bizonyítani, így felmentették.³² Csizmadia Gergelyné Bába Judit is megfogatta Szabó Jánosnét, amiért az asszony azt állította róla, hogy ő gyógyította meg, amikor beteg volt. Azt, hogy Szabóné ezt mondta, becstelenségnek tartotta, „*mivel boszorkányságnak jele volna*”.³³ Rágalmazás férfiaknál is volt, de arányában nem volt olyan magas, mint a nőknél. Bene István például Alföldi Gergelyt „*azzal gyalázta mások előtt, mind a' maga házánál, mind másutt, hogy nem méltó volna sem a' váras, sem a' céh társaságában*

23 U. o. 45-46. 1701. jan. 27., 34. 1701. jan. 22.

24 U. o. 61. 1701. febr. 12.

25 U. o. 163. 1701. jún. 27.

26 U. o. 79. 1701. márc. 7.

27 U. o. 156-157. 1701. jún. 18.

28 U. o. 247. 1701. dec. 5.

29 U. o. 204. 1701. szept. 12., 218. 1701. szept. 29.

30 U. o. 173. old. 1701. júl. 12.

31 U. o. 195. szept. 1.

32 U. o. 46. 1701. jan. 29.

33 U. o. 250-251. 1701. dec. 8.

tartani”.³⁴ Külön kiemelték, ha valaki a bírót, a Nemes Tanácsot vagy az utca kapitányt szidta, mocskolta. Nagy Erzsébet „*a' bírót, tanácsot szidalmazta, káromkodó szitkokkal*”, Tolvaj István pedig „*a' váras kapitányit is, az uczát is mocskolta, szidalmazta*”.³⁵

A büntetésekkel kapcsolatban nem lehet egyértelmű megállapításokat tenni, mert a legtöbb ügyben nem szerepelt ítélet az általam vizsgált forrásanyagban, vagy más bűncselekményekkel együtt büntették az elkövetőt. Több esetben előkerült viszont a nyelvvaltság, így ezt a bevett büntetések egyikének tekinthetjük.

4. Külön kategóriába tartozik a káromkodás. Ezt nagyon szigorúan büntették, hiszen ezzel Isten és az egyház ellen vétett az illető. A vizsgált évben kilenc olyan per volt, melyben káromkodás volt a vád. Mind a kilenc vádlott férfi volt. Három esetben egyéb bűncselekmény is történt. Fekete János amellet, hogy paráználkodott, még „*egynehány ízben káromkodott is*”.³⁶ Szemes János pedig „*száját a' káromkodásra megnyitván, Isten ellen váromkoddott attával teremtettével káromkodott, s más ember házára is hatalmasul reá ment*”.³⁷ Borbély István „*maga házánál, katonával veszekedett, más fegyverét kivonván, kardra hitta, szidalmazta, egyéb alkalmatosságokkal is szitkozódott, káromkodott*”.³⁸ A legtöbb bejegyzésben azonban magában szerepel a káromkodás. Pap György „*a' váras csapszékin attával, teremtettével szitkozódott, káromkodott*”, Szilvási János Kovács pedig „*az Istennek sz(ent) nevét attával, teremtettével szidalmazta, káromlotta*”.³⁹ A többi per anyaga is hasonlóan lett megszővegezve. Az esetek majdnem teljes egészében ismerjük az ítéleteket, melyek igen szigorúak és következetesek. Hat férfire szabtak ki büntetést 1701-ben, mindegyik ítéletben szerepel a „*követ kötvén nyakában*” vagy „*nyakában kövek köttetvén*” kifejezés, esetleg ezek hasonló megfogalmazása, vagyis mindenkin úgy kellett végrehajtani a kiszabott büntetést, hogy kövek legyenek az illető nyakába kötve. Így verte meg erősen a hóhér Pap Györgyöt, Bujdosó Mihályt pedig így hordozta végig a város utcáin, miközben a férfinak azt kellett kiabálnia, hogy „*halálra volt volna méltó*”.⁴⁰ A büntetés harmadik formája a már korábban is említett fa ló volt. Az eddig nem említett négy férfinak erre kellett felülnie kövekkel a nyakában. Közülük háromnak három napra, egynek pedig kettőre. Szilvási János Kovácsnak, illetve Szoboszlai Jánosnak emellet még azt is kiabálniuk kellett – ahogyan Bujdosó Mihálynak is –, hogy halál várt volna rájuk, ha a Nemes Tanács meg nem kegyelmezett volna nekik.⁴¹ Hogy milyen komolyan vették a káromkodást, az is alátámasztja, hogy egy per során egy férfi beismerte, hogy ő valóban szidta a sértettet, de kiemelte, hogy nem káromkodott.⁴² Ez a szigor nem csupán a méliuszi hagyományokkal magyarázható. A XVIII. század második feléig a káromkodás, különösen az istenkáromlás országszerte komoly kihágásnak számított, melyet keményen büntettek.⁴³

34 U. o. 157. 1701. jún. 18.

35 Nagy Erzsébetre I. u. o. 168. 1701. júl. 4.; Tolvaj Istvánra I. u. o. 247. 1701. dec. 5.

36 U. o. 170. 1701. júl. 6.

37 U. o. 214. 1701. szept. 26.

38 U. o. 106. 1701. ápr. 16.

39 Pap Györgyre I. u. o. 48. 1701. jan. 31., 53. 1701. febr. 5.; Szilvási János Kovácsra I. u. o. 101. 1701. ápr. 11., 103. 1701. ápr. 14.

40 U. o. 247. 1701. dec. 5., 253. 1701. dec. 12.

41 Szilvásira I. 39. lábjegyzet; Szoboszlai Jánosra I. IV. A. 1011./a. 25. k. 197. 1701. szept. 5.

42 U. o. 169. 1701. júl. 4.

43 M. Antalóczy Ildikó: A blaszfémia és más vallásellenes bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén. I. rész. In: HBMLÉ, 1996. 23. sz. 68-71.

5. Magas volt a paráznsággal kapcsolatos perek száma is. 1701-ben 29 ilyen ügyet tárgyaltak, melyekben összesen 46 személy neve merült fel. Itt az elkövetők nemek szerinti aránya eltér a korábbiakban tapasztaltaktól. A 46 gyanúsítottból mindössze 18 volt férfi, a maradék 28 nő, közülük tizenhárom volt biztosan férjes asszony. A paráznság kategóriájába több minden beletartozott. Ide sorolták a szabados szexuális életet, a házasságtörést, a házasság előtti szexuális együttlétet, és néhány példa volt bigámiára is. Az efféle erkölcsi vétkeket nem mindig lehetett bizonyítani, ilyenkor a tanúk, illetve maguk a vádlottak vallomásaira kellett hagyatkozni. Azonban gyakran előfordult – a vizsgált évben hat esetben is egyértelműen állítható –, hogy az együttlétnek kézzelfogható bizonyítéka lett, vagyis az illető nő teherbe esett, és így már nem lehetett tagadni a történetet. Baxa Mihályné Uszó Kata esetében is az szolgált a per alapjául, hogy *„házasságának hetedik hónapjára lett gyermeke ép tagokkal, melly is mindgyárt szopott, ritt, ma is él, olyant pedig a’ melly hét hónap, nem szokott mindgyárt szopni, sírni”*, vagyis hét hónapra született egészséges gyermeke. Ez alapján bizonyítottnak látták a paráznságot, és az ügyész halálbüntetést javasolt. Az asszony állította, hogy a gyermek a férjétől van, s erre meg is kellett esküdni, így eltekintettek a halálbüntetéstől.⁴⁴ Szabó Margit paráznsága is nyilvánvaló volt *„nyelve vallásából és gyümölcsébül, melly az ölében vagyon”*, ezért arra ítélték, hogy verje meg a hóhér.⁴⁵

Voltak viszonylag enyhébb ítéletek is. Többször szerepel a jegyzőkönyvben büntetesként, hogy a hóhér vitessen ki vesszőt a bűnössel⁴⁶, vagy az, hogy fizessenek fejésként 12 forintot és „kövessenek Ecclesiát”. Ez utóbbi döntés általában olyanok esetében született, akik házasság előtt együtt háltak. Ilyen volt Kozma István és Szabó Anna esete is, akik *„hogy minekelőtte házasságra egyben esküttek volna, edgyütt paráználkodtanak”*. Fizetniük kellett, és össze kellett házasodniuk.⁴⁷ Ugyanígy Simon Erzsébet és Lakatos János ügyében is azt a döntést hozták, hogy a férfi fizessen 12 forintot magáért, s *„a’ más személyért is annyit, a gyermek tartására is gondgya legyen ekképpen hóhér kezében nem adatik; hanem kövessen Ecclesiát”*.⁴⁸

A szigor mellett is voltak visszaesők, rájuk igyekeztek még keményebb büntetéseket kiszabni. Ilyen volt Petri Anna is. Egy májusi bejegyzés arról árulkodik, hogy ekkor már visszaeső volt. *„Hogy sokszori illetlen maga viselésiért megbüntettetvén, és a’ várasbul kiűzettvén olyan formában, hogy többször bé ne jöjjön, minikutána sokszor béjött volna, megfogattott a’ fogházbul kiszökvén magát újjonnan latrokhoz attá, véllek fejín gúnyában öltözvén edgyütt járt, fajtalanokodott, paráználkodott.”* Majd júniusban folytatódott a per: *„Minthogy sokszori kiverettetéssel is nem gondolván, fajtalanását újította, a’ tömlöczöt is megásta, magát ismét fajtalan társaságban attá; azért bélyogosztassék meg, ha többször itt találtatik, halál léssen büntetése.”* Sem a városból való kiűzés, sem a tömlöc nem hatott rá, ezért megbélyegezték, s halál terhe mellett ismét kitiltották Debrecenből, majd júliusban ismét bejegyezték, hogy a hóhér által verettessék meg, és fejevesztés terhe mellett örökre kitiltották a városból.⁴⁹

44 HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 41-42. 1701. jan. 24., 46. 1701. jan. 27.

45 U. o. 43. 1701. jan. 24.

46 L. pl. u. o. 61-62. 1701. febr. 14., 104. 1701. ápr. 14.

47 U. o. 70-71. 1701. febr. 21.

48 U. o. 84. 1701. márc. 12.

49 U. o. 130. 1701. máj. 30., 153. 1701. jún. 16., 168-169. 1701. júl. 4.

Már említettem, hogy volt példa bigámiára. Kúmvíves András és felesége ügyében jegezték fel, „*hogy mindkettőnek más hites társa vagy, s edgyütt bigamicé élnek, sőt hit nélkül állottanak öszve*”. Emellett a férfit még azzal is vádolták, hogy feleségét rútul szidalmazta, a kését az ágyában tartotta, azzal fenyegette, hogy megöli, sőt még árulta is más legényeknek, s el is adta. A férfi azzal védekezett, hogy elszökött az első neje, és hiába kereste, nem találta. A prédikátorok azt mondták neki, hogy ha hét év után sem jelentkezik, akkor szabad embernek tekinthető. Az új feleség pedig azzal igyekezett tisztázni magát, hogy ő törvényesen elvált az előző férjétől, csak elvesztette róla az írást. Az ügyben végül ebben az évben nem hoztak ítéletet, csak elrendelték, hogy a vádlottak mutassanak be bizonyítékot az állításaikra.⁵⁰

6. Nem lehet az összes ügyet besorolni az előbbi kategóriákba, ezért néhány érdekes pert külön kiemelek. Többször előkerül, hogy a város tilalma ellenére valaki házánál zenéltek, s ilyenkor azt is kiemelték, hogy voltak, akik táncoltak is rá. Két férfit vádoltak meg júniusban, hogy házuknál hegedültek és táncoltak. Egyikük azzal védekezett, hogy akarata ellenére vittek furulyát a házához, illetve a hegedűs nem a házban, hanem a színen volt. Nem győzte meg a bíróságot, és arra ítélték, hogy „*az hegedűsöket és táncolókat előmondván, tétessék az fogházban*”.⁵¹ Egy férfit pedig azzal vádoltak, hogy „*a' váras tilalma ellen lakodalmakban jár dudálni, és dudálásánál tánczolnak*”, melyért 12 forintot kellett fizetnie.⁵² Kötelességzegés miatt is indítottak eljárást. Ezzel három férfit vádoltak. Király Istvánt például „*hogy hites szolga lévén kötelessége ellen a' kaput elhatta, hogy intették azt felelte: csak elhagyom, akárki kapuskodgyék*”, megfosztották tisztjétől és nyakvasba tették.⁵³ Napokon, s oldalakon keresztül tárgyalták Hevesi János és Kis Mátyás ügyét. Hevesi ellen az volt a vád, hogy a tanács és a bíró tudta nélkül „*a' váras lakosira Péterffiában pénzeket vetett s exigálta*”. A férfi azt állította, hogy Kis Mátyás parancsára cselekedett, ezért mindkettejüket elítélték. Kis Mátyásnak ki kellett fizetnie az embereknek a beszedett összeget, s megfosztották tisztjétől, Hevesit pedig a Nagy Templom előtti kalodába zárták „*vásárnapon a napon az isteni szolgálatnak idején kétszer*”.⁵⁴ De indítottak eljárást részegeskedés miatt is.⁵⁵

Láthatjuk, milyen sok embert fogtak perbe különböző súlyú bűncselekmények miatt. A legtöbb esetben a vádat a város nevében a magisztrátus fiskálisa emelte, de vannak olyan bejegyzések is, amelyekben egy másik lakos van actorként bejegyezve.⁵⁶ A vizsgált évben sok ügyben nem született ítélet, hiszen a perek sokáig, olykor évekig is elhúzódtak. Emiatt sokszor nem tudjuk, hogy a bűncselekményt valóban elkövették-e, vagy csupán rágalomról volt szó. Azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy az ítélethozatalnál a bíróság rendkívül szigorú, ám következetes volt, a hasonló ügyekben többnyire a büntetések is hasonlóak voltak. Kedvelték a megalázó, elrettentő igazságszolgáltatást, de emberséggel is találkozunk. A fent említett példák között is nem egy olyat találunk, ahol bizonyos körülmények hatására – például a családtagok kérésére – enyhítettek az eredeti ítéleten, mérsékelve a kiszabott büntetést. Jelen volt a nevelés gondolata is, hiszen több

50 U. o. 199-200. 1701. szept. 8.

51 U. o. 148. 1701. jún. 9.

52 U. o. 245. 1701. dec. 1.

53 Némethi Györgyre l. u. o. 62. 1701. febr. 14.; Király Istvánra l. u. o. 158. 1701. jún. 20.

54 U. o. 39-41. 1701. jan. 24., 252-253. 1701. dec. 10., 254-256. 1701. dec. 12., 261-263. 1701. dec. 15.

55 L. pl. u. o. 68. 1701. febr. 19.; 148-149. 1701. jún. 9.

56 Vö. M. Antalóczy i. m. 76.

esetben megfigyelhető, hogy az első büntett elkövetésénél még enyhébb büntetést szabtak ki, amellyel lehetőséget adtak a javulásra. Az ügyész általában a kiszabható legsúlyosabb büntetést kérte, azonban a bíróság ezt a legtöbb esetben nem vette figyelembe, s talán ezzel is magyarázható a visszaesők jelenléte a városban.⁵⁷ A nemet illetően már megfigyelhettük, hogy mely bűncselekményeket milyen arányban követték el a nők és a férfiak, sajnos az elkövetők korára vonatkozóan már nem ad ilyen sok információt a jegyzőkönyv. Egy esetben van utalás rá, akkor is csupán annyi, hogy Kovács János halálbüntetést érdemelt volna, de tekintettel arra, hogy kiskorú, ezt arra enyhítették, hogy erősen verje meg a hóhér, és kitiltották a városból.⁵⁸ A témával kapcsolatban még további kutatásokra van szükség, ennek során célszerű lenne az egyes eseteket az eljárást lezáró ítélet meghozataláig nyomon követni.

---

57 U. o. 68., 78. old.

58 HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 45-46. 1701. jan. 27.

Szabadfalvi József

„Az állam legfőbb díszé”?

Szuverenitás-interpretációk a múlt század első felében

Szabó József (1909-1992) – a hazai közjogi és jogelméleti gondolkodás méltatlanul elfeledett alakja – 1937-ben a szuverenitás lényegét két kortárs jogtudós, Alf Ross és Lord Davies profán jellemzéseit citálva, a következőképpen határozta meg: „... a szuverenitás az állam legfőbb díszé; drága ékszer, amelyet olyan féltő gonddal őriz minden állam, mint egy erényes nő az ártatlanságát. Ma már sok szó esik ugyan (főleg önkéntes) korlátozásáról, de hogy az állam ebben meddig mehet el, azt éppolyan nehéz pontosan meghatározni, mint azt, hogy az előbbi fiatal hölgy meddig mehet el erénye kompromittálása nélkül.”¹ A vizsgált korszakban a hazai jogirodalomban Szabó József nevéhez fűződik az az „ikertanulmánynak” is nevezett monografikus feldolgozás, mely több mint négyszáz nyomtatott oldalon, hatalmas vonatkozó irodalom feldolgozásával tekinti át és elemzi a szuverenitás nemzetközi jogi fogalmát és a szuverenitás-elméleteket.² A témakör ilyen terjedelmű feldolgozására a magyar szakirodalomban azóta sem vállalkozott senki, holott a modern állam fejlődése a 20. század második felében, illetve az új évezred eddig eltelt éveiben számos olyan új fejleményt eredményezett, amire a hazai jogtudományak illendő lenne Szabó monográfiájához hasonló alaposágú és mélységű elemzésekkel reagálni. De most nézzük, mi jellemezte az elmúlt század első felének szuverenitás-koncepcióit a magyar jogirodalomban.

Kiindulópontként megállapítható, hogy a szerzők megközelítésében különbséget lehet tenni aszerint, hogy mely tudományterület művelőjeként közelítik meg a problémát, ugyanakkor nem ritka a legjelesebb jogtudósainknál a komplexnek nevezhető módszertani megközelítés sem. Ezen túlmenően megfigyelhető a politikai és jogi értelemben felfogott szuverenitás-interpretációk egyidejű jelenléte, melyben a szuverenitás alkalmanként egyszerre tény- és jogkérdésként fogalmazódik meg. Az elmúlt századfordulót követő években a szuverenitás lényegének meghatározásakor általában igyekeztek a szükségszerű és egyben legfőbb tulajdonságokat kiemelni, így találkozhatunk az autonómia, a függetlenség, az integritás, az önrendelkezés, továbbá a kizárólagosság, a korlátatlanság, a felelősségre-vonhatatlanság, a felelőtlenség, az egységesség fogalmakkal, de más vonatkozásokban az egyes szuverenitásból adódó „jogok” (pl. hadüzenet, békekötés, kegyelmezés joga) felsorolásával. A korabeli kézikönyvek, tankönyvek és monografikus feldolgozások sorából néhány jelentősebbet kiemelve elsőként kell szólni a korszak

---

1 Szabó József. Hatalom, szabadság, szuverenitás. *Társadalomtudomány*, XVI. évf. (1937) 249. o.

2 Szabó József: *A szuverenitás. (Nemzetközi jogi tanulmány)*. Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae. Sectio Juridica et Politica. Tom. XI. Fasc. 1. Szeged, 1937. 224 o.; *Szuverenitáselméletek*. Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae. Sectio Juridica et Politica. Tom. XI. Fasc. 2. Szeged, 1937. 225-426. o.

legjelentősebb közjogásza, Concha Győző (1846-1933) bevett meghatározásáról, mely szerint az állam szuverenitása nem más, mint „az államnak önnön akarata fölötti uralma”.³ A szuverenitás jellemzői közül Concha a korlátlanlanságot, a kizárólagosságot, az oszthatatlanságot, vagy másképp az egységességet és a felelőtlenséget emeli ki. Ennek alapján fogalmazza meg, hogy „az állam magát akaratának tartalmára más által korlátoztatni nem engedheti”,⁴ illetve „az állam akaratának alanya csak bizonyos állami személyiség lehet”,⁵ továbbá, hogy „egy államnak egy időben egy célra vonatkozólag csak egy akarata” lehet,⁶ végül „kizárja, hogy a szuverén annak gyakorlásáról más akaratának feleljen, számoljon”.⁷ Mindezekből maga állapítja meg, hogy a szuverenitás valójában „tény” és nem jog, melyben az „államszemélyiség életmegnyilvánulását” látja. Concha organikus felfogása hosszú évtizedekre meghatározta az elmúlt századfordulót követően a közjogi, politikai irodalomban az államhoz és a szuverenitás problematikához való viszonyulást.

Lényegében Conchához hasonló felfogást vallottak egykori tanítványai, így Balogh Arthur (1866-1951), vagy később Krisztics Sándor (1890-1966) is. Balogh Arthur szerint „a szuverenitás az állam feltétlen akaratelhatározási szabadsága, akaratának jogilag semmi által meg nem kötöttsége és ezen akaratnak feltétlen érvényesülése.”⁸ Véleménye szerint a szuverenitás fogalmát nem az elvont állambölcseleti vizsgálódásokból lehet levonni, hanem az alkotmánytörténeti fejlődés során konkrét tényekben tapasztalható valóságból kell megállapítani. Három évtizeddel később Krisztics Sándor Conchának ajánlott monográfiájában deklarálta professzora interpretációs keretében tárgyalja a szuverén hatalom tulajdonságait. Így ő is a szuverén hatalom korlátlanlanságáról, kizárólagosságáról, egységességéről (oszthatatlanságáról) és felelőtlenségéről szól.⁹ Krisztics ugyanakkor kiemeli a szuverén hatalom „ténylegességének” a megkerülhetetlenségét, hiszen e nélkül a de jure szuverenitás elvesztheti jelentőségét.

Az elmúlt századforduló jeles közjogászaik közül Kuncz Ignác (1841-1903) és Nagy Ernő (1853-1921) meghatározásait is érdemes kiemelni, akik szellemiségükben inkább a 19. század végi, mintsem a 20. század eleji szemléletmódot tükröző álláspontot foglalnak el. Jól jellemzi ezt az attitűdöt Kuncz megállapítása, amikor így fogalmaz: „A mai világtörténeti helyzet – írja 1902-ben megjelent művében – politikai jellegét a népsouverainetésnek alkonyodó és a nemzetsouverainetésnek kelő napja képezi.”¹⁰ Az állami szuverenitást, mint a legfőbb hatalmat – felfogása szerint – a „hibázhatatlanság” jellemzi, továbbá a „legfőbb souverain hatalomnak az is a lényegéhez tartozik, hogy az nemcsak hatáskörén belől teljes szabadsággal cselekszik (mert utóvégre jogkörén belől

3 Concha Győző: *Politika*. I. köt. *Alkotmánytan*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1895. 244. o.

4 Uo.

5 Uo. 248. o.

6 Uo. 249. o.

7 Uo. 253. o.

8 Balogh Arthur: *Az állam tudománya (Politika)*. I. köt. *Alkotmánytan*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909. 87. o.

9 Krisztics Sándor: *Politika*. I. köt. *Alapvetés – Társadalomtan. Államtan – Alkotmánytan*. Franklin Társulat, Budapest, 1931. 370-375. o.

10 Kuncz Ignác: *A nemzetállam tankönyve*. Stein János M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedése, Kolozsvár, 1902. 184. o.

ezt az egyes is teszi), hanem ezt a hatáskört (jogkört) is maga állapítja meg.”¹¹ Nagy Ernő sok kiadást megérő Magyarország közjogát bemutató monográfiájában a szuverén (fő-) hatalomról a következőket írja: „Főhatalom alatt az állam hatalmát értjük, mely a legfőbb, jogilag kötelező akarat (akarás képessége) és megvalósulásához szükséges külső erő (cselekvés képessége).”¹² Az állami szuverén hatalom természeténél fogva „független”, „egységes”, „oszthatatlan” és jogilag „korlátlan” minden idegen akarattal szemben. Lényegében ugyanezt a nézetet képviseli Ferdinandy Geyza (1864-1924), amikor úgy fogalmaz, hogy: „Az állam hatalmának azon tulajdonságát, melynél fogva az legfőbb, teljesen szabad és független és csakis önmaga által köthető meg, államfelségnek, souverainitásnak nevezzük. Az államhatalom souverainitásának szükségszerű logikai következménye, hogy nem korlátozható és felelőtlen, azaz senki által kérdőre nem vonható.”¹³ A kánonjogász Hanuy Ferenc (1867-1953) az állami szuverenitás tartalmának jellemzésekor így ír: „... a teljes és legfőbb államhatalom...: befelé az egész államterületre és az összes állampolgárokra kiterjeszkedő törvényhozási, kormányzati és bírói hatalom, kifelé pedig az államnak nemzetközi személyisége és ebből folyólag az államot az egyéb államokkal szemben megillető aktív és passzív követségi jog, a más államokkal szövetségek és szerződések kötésének joga, végül a háborúviselés és békekötés joga.”¹⁴ A szuverenitás szabadságként való jellemzésével is találkozunk Hanuy hivatkozott művében, amikor arról szól, hogy „a szuverénység nem más, mint az államnak szabadsága a saját területén (függetlenség befelé) és szabadság a nemzetek társadalmában (függetlenség kifelé).”¹⁵ Megjegyzi mindezekon túl, hogy az államok szuverenitása esetén a „ténylegességtől” nem tekinthetünk el. Itt érdemes megemlíteni a korszak jogi ideológiáját alapvetően meghatározó Szent Korona-tan szuverenitás-konceptióját, melynek fontos képviselője volt Kmety Károly (1863-1929), aki szerint minden hatalom a szent koronából ered: „A szent korona az igazi souverain... a valóságos állami felségiség vagy főhatalom, főuralom, a szent korona összes tagjait, vagyis a szent korona egész testét illetik meg.”¹⁶

Az 1920-as és 1930-as évek hazai közjogi és nemzetközi jogi irodalma részben az elődök gondolatait akceptálva, részben a változó nemzetközi politikai realitásokra tekintettel viszonyult a szuverenitás kérdésköréhez. A hagyományos nézőpontot tükröző felfogást vallók közé tartozik ebben az időszakban Faluhelyi Ferenc (1886-1944), Tomcsányi Móric (1878-1951) és Teghze Gyula (1867-1939). Míg Faluhelyi Ferenc a „suprema potestasként” felfogott államhatalmat tekinti szuverénnek, melyet „az egységesség, a függetlenség, illetve a kizárólagosság és a korlátlanosság tulajdonságai jellemzik”,¹⁷ addig Tomcsányi Móric az állam „alapelemei” között említi a főhatalom fogalmát: „Az állami főhatalom (szuverenitás) egységes, jogilag korlátozhatatlan, felelőtlen

11 Uo. 181. o.

12 Nagy Ernő: Magyarország közjoga. (Államjog). (Hetedik átdolgozott kiadás) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 1914. 189. o. (1. kiadás: 1887)

13 Ferdinandy Geyza: Magyarország közjoga. (Alkotmányjog). Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1902. 24. o.

14 Hanuy Ferenc: A pápa szuverénisége. Rektori székfoglaló előadás. Klny. a „Religio” 1920-iki évfolyamából. Stephaneum Nyomda R. T., Budapest, 1921. 14. o.

15 Uo. 15. o.

16 Kmety János: Magyar közjog. (Hatodik teljesen átdolgozott kiadás) Grill Károly Könyv-kiadóvállalata, Budapest, 1926. 14. o. (1. kiadás: 1900)

17 Faluhelyi Ferenc: *Magyarország közjoga*. II. köt. Karl Könyvesbolt, Pécs, 1926. 2. o.

és oszthatatlan”¹⁸ Felfogása szerint az állam szuverén hatalma jogilag korlátlan akaratképzést és jogi értelemben mindenhatóságot foglal magában. Ezt az álláspontot osztja Teghze Gyula is, aki szerint az állam főhatalommal bíró szuverén, melyre egyfajta dualizmus jellemző. „Befelé” szemlélve „az állam területén belül hatalmának mindenkit alárendel, maga iránt feltétlen engedelmisséget követel” továbbá „e körön belől minden szerv és minden hatóság hatalma forrásaként” jelentkezik. „Kifelé” minden más hatalommal szemben „feltétlen önállósággal” és „függetlenséggel” bír, továbbá más államokkal szembeni viszonyát a „teljes egyenlőség” jellemzi.¹⁹ Lényegében ebbe a sorba illeszthető Angyal Pál (1873-1949) sok kiadást megélt egyetemi jegyzetében az állam „alkatelemei” között kiemelt szerepet játszó „főhatalom” fogalmának definiálása, mely úgy jellemez, hogy a különböző társadalmi hatalmak közül az egyetlen, amely „feltétlen, valamennyi között a legerősebb, az emberi cselekvőséget a legnagyobb mérvben átfogó, tehát valamennyi hatalom felett álló, és így a legfőbb, melynek nincs korlátja, mely nem felelős semmilyen irányban, mely egységes, oszthatatlan és elidegeníthetetlen.”²⁰ Angyal a főhatalom, mint szuverenitás fogalmának összetevőit a tankönyv műfaji sajátosságából adódóan didaktikusan kerek definíciókban pontosítja.

Bizonyos szempontból az átmenet képviselője Molnár Kálmán (1881-1961), aki az „államszemélyt” megillető legmagasabb szuverén hatalomnak nevezi a „suprema potestast”, melynek megkülönbözteti a közjogi és nemzetközi jogi fogalmát. Míg az utóbbit az első világháborút követően a Nemzetek Szövetsége életre hívásával létrejövő új nemzetközi jogi rend folyamatosan alakítja, addig „a közjogi szuverenitás jelenti egyrészt az államnak területe és tagjai feletti legmagasabb, jogilag korlátlan és felelőtlen rendelkezési jogát (felségiség); másrészt a kizárását minden idegen hatalom önjogú érvényesülésének az állam területén (függetlenség).”²¹ Vagyis nála érzékelhető először a nemzetközi politikai hatalmi „realitások” diktálta, a nemzetközi jog fejlődésében megnyilvánuló új tendenciák hatása, mely a szuverenitást abszolutizáló felfogások kritikájaként is felfogható. A vizsgált időszakban az érdemi fordulat e téren Irk Albert (1884-1952) írásaiban érhető tetten, aki a szuverenitás problematikát az első világháborút követő években az akkor formálódó „új nemzetközi jog” bemutatása kapcsán érinti. Az államokat megillető „alapjogokról” úgy tesz említést, mint amelyek az állami szuverenitás „biztosítékai” és az államok újfajta együttműködésének alapjai lehetnek. Ezek közül öt „szokásos” alapjogot nevesít, úgy mint az önfenntartásra, a függetlenségre, az egyenjogúságra, a nemzetközi érintkezésre, illetve a kölcsönös tiszteletre való jogot.²² A hagyományos jogi felfogásban „a nemzetközi normák kényszererővel való felruházásával szembeszegült az államok féltékenyen őrzött szuverenitása.”²³ E nézet szerint a nemzetközi jogközösségben minden állam megőrzi a maga szuverén hatalmát és elhárít magától minden olyan organizációt, amely a maga akaratát kényszerrel igyekezne megvalósítani.

18 Tomcsányi Móric: *Magyarország közjoga*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1932. 16. o.

19 Teghze Gyula: *Nemzetközi jog*. Városi Nyomda, Debrecen, 1930. 202. o.

20 Angyal Pál: *A jogbölcselet alaptételei*. Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedés, Budapest, 1926. 40-41. o.

21 Molnár Kálmán: *Magyar közjog*. I. köt. Danubia, Pécs, 1926. 326. o.

22 Irk Albert: *Az új nemzetközi jog. (A béke joga)*. Pfeiffer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedése, Budapest, 1922. 96-109. o.

23 Irk Albert: Az államok szuverenitása és a Nemzetek Szövetsége. *Jogtudományi Közöny*, LX. évf. (1925) 16. sz. 122-123. o.; 17. sz. 131-135. o.

Az új nemzetközi jogi rend kialakulásával – így első sorban a Nemzetek Szövetségének létrejöttével – az abszolút szuverenitás kora immár letűnt. Az állami szuverenitás eszméje betöltötte – Irk véleménye szerint – a civilizációs fejlődésben betöltött misszióját és napjainkban szükségszerűvé válik részbeni feladása, korlátozása.²⁴

Az elsősorban tételes-jogtudományi érdeklődésű szerzők interpretációit követően érdemes röviden számba venni a korszak jogbölcseleinek a szuverenitás kérdésköréről vallott felfogását. Az érintettekről általánosságban elmondható, hogy alapvetően a korabeli jogfilozófiát eminens módon érdeklő, a jog fogalmi ismertető jegyeire (*differentia specifica*) koncentrálnak nézőpontból közelítettek meg a szuverenitás definíciójához. A figyelemre méltó jogbölcseleti munkássággal rendelkező, mindazonáltal a teljes feledés homályába vesző Darvai Dénes (1888-1940) az első világháború táján a jog definíciójának meghatározása kapcsán érinti a szuverenitás problémáját. Nézete szerint a jog a szuverén hatalom diktálta kényszerűségeen alapul, melynek posztulátumszerű jellegzetessége a „győzhetetlenség”: „[A] szuverenitás a valóságok nyelvére lefordítva annyit jelent, hogy az előíró, mint a szankció fenntartója s végrehajtója, győzhetetlen, azaz, hogy normálisan nincsen s nem lehet olyan ellentett hatalom, amely a szankció esetleges végrehajtásában akarata ellenére meggátolhatná, vagy korlátozhatná.”²⁵

A hazai jogbölcseleti gondolkodók sorában külön figyelmet érdemel Somló Bódog (1873-1920), az elmúlt századforduló és a 20. század első két évtizedének nemzetközileg is legkiemelkedőbb jogfilozófusa. Német nyelven megjelent jogi alaptanában a szuverenitás két külön értelmű fogalmát különbözteti meg.²⁶ Így beszél a szuverenitás alapfogalmáról (*Grundbegriff de Souveränität*), illetve jogtartalmi fogalmáról (*Rechtsinhaltsbegriff der Souveränität*). Míg a szuverenitás alapfogalma annak „lényegére” vonatkozik, addig a jogtartalmi fogalma az egyes konkrét jogrendszerekben eltérő módon és változó tartalommal szabályozva jelenik meg. A szuverenitás, mint alapfogalom – véleménye szerint – nem az államnak, hanem a jogalkotó hatalomnak (*Rechtsmacht*) a tulajdonsága. A jogalkotó hatalom jellemzőképpen megállapítja, hogy a jog eredőjeként meghatározott „legmagasabb rendű hatalom” képes „az emberek egy meghatározott körében rendszerint és más hatalmaknál eredményesebben érvényre juttatni a maga parancsait.”²⁷ A szuverenitás „teljes” alapfogalmát a jog definíciójában adja meg. E szerint: „Jog alatt egy rendszerint engedelmisséggel találkozható, széles körre kiterjedő és állandó jellegű legmagasabb rendű hatalom szabályait értjük.”²⁸ A rendszerinti engedelmisség lényege, hogy a jogalkotó hatalomnak a címzetek azon körében, amelyben érvényesül, más hatalomhoz viszonyítva, relatíve a legfelsőbbnek kell lennie, hiszen ellenkező esetben nem

24 Vö. Irk Albert: *A nemzetközi jog tudománya*. Danubia, Pécs, 1927. 36-50. o.; Az államok szuverenitása és a Nemzetek Szövetsége... 131-135. o.

25 Darvai Dénes: A világháború és a nemzetközi hadijog. *Ügyvédek Lapja*, XXXIII. évf. (1916) 11. sz. 4. o. (A győzhetetlenségről lásd még bővebben: Darvai Dénes: *A tárgyi jog bölcseletének formális kérdései*. I. köt. *Bevezetés és I. rész: A jog fogalma*. Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1913. 171-190. o.)

26 Felix Somló: *Juristische Grundlehre*. Verlag von Felix Meiner, Leipzig, 1917. 279-286. o. A szerző saját maga által készített kivonata: *Jogbölcselet. Somló Bódog egyetemi ny. r. tanár Jogi Alaptan című műve nyomán*. Grill Károly Könyvkiadója, Budapest, 1920. 69-72. o. (Újabb kiadás: *Jogbölcselet. A Juristische Grundlehre kivonata*. Bifor Kiadó, Miskolc, 1995. 77-79. o.)

27 „Recht bedeutet demnach die Normen einer gewöhnlich befolgten, umfassenden und beständigen höchsten Macht.” (Felix Somló: *Juristische Grundlehre*... 93. o.)

28 Uo. 105. o.

tudná szabályait rendszerint keresztülvinni.²⁹ Somló maga a jogalkotó hatalom „legfelsőbbségének” relativitását is szóba hozza. Úgy véli a jogalkotó hatalom felett lehet alkalmanként magasabb hatalom, de olyan nem, amely szabályait vele szemben rendszerint keresztülvinni tudná, mert ha ilyen volna, akkor azt kellene jogalkotó hatalomnak tekinteni.³⁰ Somló a szuverenitás ilyen alapfogalmát, szemben a jogtartalmi fogalmától, tényfogalomnak (*Seinsbegriff*) tekinti, s ennek révén jut el az állami szuverenitás fogalmához: „A jogalkotó hatalom és az állam viszonya alapján világos, hogy a szuverenitás mint a jogalkotó hatalom sajátja az állam fogalmának is nélkülözhetetlen eleme. Ha tehát a szuverenitást a jogalkotó hatalomról átvisszük az államra, akkor arra az eredményre jutunk, hogy nincs olyan állam, amely ne lenne szuverén.”³¹

A két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodás emblematikus alakja, Moór Gyula (1888-1950) 1923-ban megjelent jogbölcseleti alapművében – mesteréhez, Somlóhoz hasonlóan – a jog fogalmi meghatározása kapcsán állapítja meg, hogy a jog mögött, érvényesülésének biztosítékaként ott áll a „legerősebb fizikai/társadalmi hatalom”, mely végső soron nem más, mint a „nemzetközi hatalmi egyensúlyt alkotó erőknek az eredője”. Ezt tekinti Moór a legerősebb fizikai hatalomnak a Földön.³² Moór szerint a nemzetközi jog szabályai – a szokásjoghoz hasonlóan – „közvetlen jogszabályok”, hiszen a nemzetközi élet terén a hatalmi viszonyok közvetlenül jogviszonyokká alakulnak át.³³ Ez a felfogás – véli Moór – ellentétben áll az állami szuverenitás „szokásos” megközelítésével, mely az államot nem csak „befelé”, hanem „kifelé” is teljesen független hatalomnak tekinti és korlátját kizárólag saját akaratában látja. Ez a fajta nézet a nemzetközi viszonyok korabeli fejlettségi szintjén sem tartható fenn tovább. Álláspontja értelmében az állami szuverenitás így csupán azt jelentheti, hogy „az állampolgárok és az államszervek az állam által alkotott jogot elismerni kötelesek anélkül, hogy jogi alapját tovább kutatnák.”³⁴ A szuverenitás fogalma – megfogalmazása szerint – egyfajta határfogalom, vagy másképp fogalmazva „megálló hely” a jog gyakorlati érvényesülése során: „A jogalkalmazónak valahol meg kell állnia és valamely tekintélyt, mint legfelsőbbet kell elismernie, amelynek parancsait minden további jögalapra való visszavezetés nélkül feltétlenül érvényes jogszabálynak fogadhatja el.”³⁵

A jog definiálásával összefüggő fogalmak analitikai elemzésekor Moór ugyanebben a művében az állam lényegének meghatározásával is foglalkozik. Kiindulópontja a hagyományos fogalmi triászra (terület, népesség, főhatalom) alapozódik. Az állam definitív meghatározásakor a legfontosabb „alkatelemnek” nevezi a főhatalmat, pontosabban a „jogilag szervezett főhatalmat”.³⁶ Álláspontja szerint az állam a jog által szervezett társadalmi együttműködés egy magasabb fejlettségi szintjén jön létre. Ahhoz, hogy államról beszélhessünk „egy meghatározott tételes jogrendszer léte és tényleges érvényesülése

---

29 Uo. 95-96. o.

30 Uo. 167. o.

31 Somló Bódog: *Jogbölcselet. A Juristische Grundlehre kivonata...* 78. o.

32 Moór Gyula. *Bevezetés a jogfilozófiába.* Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedése, Budapest, 1923. 200. o.

33 Uo. 197. o.

34 Uo. 201. o.

35 Uo.

36 Uo. 218. o.

szükséges”. Az államot mindig valamely jogrendszer egysége konstituálja, s ezt az egységet nevezzük Moór szerint szuverenitásnak.³⁷

Moór bő egy évtizeddel később, az 1930-as évek közepén az alkotmányról írt terjedelmes tanulmányában a szuverenitás lényegi vonásának bemutatásakor ismételten a jog kötelező erejének végső forrásaként a „társadalmi erőviszonyok eredőjéről”, illetve a „társadalmi hatalom faktumáról” beszél, mely jogi szervezettség nélkül is állami alkotmányt módosítani képes hatalmas erőt képvisel.³⁸

Moórhoz hasonlatos megközelítést vallott Ottlik László (1895-1945) – a szintén méltatlanul elfeledett két világháború közötti jog- és politikatudós – egy 1924-ben megjelent terjedelmes írásában. Nála a legerősebb társadalmi hatalom nem más, mint a jog hatalma, vagy más szóval az államhatalom. A jog és ekképp az állam hatalma „fölényes hatalom”, vagy megfordítva, precízebben fogalmazva meg az állítást: „... csak fölényes társadalmi hatalmat nevezhetünk jognak, államhatalomnak.”³⁹ Az államhatalom e fölényének tudata él a jogi normát követők tudatában. Ezt fejezi ki a szuverenitás sokat kritizált eszméje, mely szerint „szuverén az a közösség, amely fölényes hatalom hordozója és ekképp az adott társadalmi szerkezetben abszolút határ.”⁴⁰ Kelsennel szemben az egyes, „létező” államok szuverenitásának dogmáját elfogadva vallja, hogy „a jog határaitra értünk az állam határainál”. A jog és állam fogalmait „korrelatív” definícióknak tekinti, ahol a „»jogrend« alatt a fölényes hatalommal garantált normák érvényes rendjét – »állam« alatt e normák hatályosságának konkrét folyamatát kell érteni.”⁴¹ Vagyis a jog érvényességét a (szuverén) „állam fölényes hatalma kétségtelen túlerejével szavatolja”.

A politikatudóssá vált Ottlik bő másfél évtizeddel később megjelent politikaelméleti könyvében az állam lényegét három alapvető fogalommal (szuverenitás, autarkia, civilizáció) jellemzi. Az első feltételként említett szuverenitás definícióját a következőképpen határozza meg: „... az államhatalom »szuverén«, ha határai között valóban minden szervezett hatalommal szemben állandó túlerőben van és ha e határokat minden külső hatalom ellen meg tudja védeni.”⁴² A korábbi jogbölcséleti és az utóbbi államelméleti, politikaelméleti megközelítés között lényegi különbséget nem lehet megállapítani.

A hazai jogbölcséleti gondolkodásban az 1920-as évek végétől a jog processzuális felfogásának megteremtésével originálisan új felfogást meghonosító Horváth Barna (1896-1973) a jogban a társadalom „legintézményesebb eljárási szerkezetét” látta. Felfogása szerint a jog, mint a társadalmi eljárások legfejlettebbike, a legkimunkáltabb processzuális apparátus kialakításával valósítja meg az eljárás felső fokát. Úgy véli, hogy a jogfejlődés nem szól másról, mint a legdifferenciáltabb jogi eljárási rendszerek kialakulásáról és folyamatos fejlődéséről. Megítélése szerint a jog történeti fejlődésében fontos szerepe van a „szuverén állam” megjelenésének, mely az eljárások „tagozódásában” és „felhalmozódásában” egyre fejlettebb „eljárás-komplexumokat” (pl. jogügylet,

37 Uo. 219-220. o.

38 Moór Gyula. *Az alkotmány*. Klny. a Polner Emlékkönyvből. Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus-Josephinae. Sectio: Juridico-Politica, Tom. VII. 2. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935. 13-14. o.

39 Ottlik László: *Jog és társadalom. Társadalomtudomány*, IV. évf. (1924) 4-5. sz. 27. o.

40 Uo. 28. o.

41 Uo. 31. o.

42 Ottlik László: *Bevezetés a politikába*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, [1943] 13. o.

jogorvoslat, jogerő, törvényhozási eljárásvétőjog, népszavazás, nemzetközi jogi elismerés) létesít. A legfontosabb eljárások „legművészebb módon kimunkált produktumai” alkotják a szuverén állam „kontúrjait”: „A jogintézményként megjelenő szuverén állam megfelelt a modern racionalizmusból, felvilágosodásból, polgári forradalomból, modern kapitalizmusból és gyarmatosításból keletkező szükségleteknek.”⁴³ Történetfilozófiai fejtegetéseiben a jelen és részben a jövő fejlődési tendenciáira is kitér. Úgy gondolja, hogy a szuverén állammal korántsem merültek ki az eljárási apparátus végső lehetőségei: „Az ipari forradalom, a munkásosztály megszerveződése, a világgazdaság kifejlődése, a hadi és közlekedési technika oly mértékben megkérdőjelezték e szuverén államot, hogy a nemzetközi jogközösségnek számtalan területi, hadviselési és adóztatási felségjogra történő széthasadása a fejlődés súlyos akadályaként, egyfajta tragikus anakronizmusként jelenik meg. Ebből a tényállásból az is érthetővé válik, ha a vallási vagy profán internacionalizmus – hasonlóan a mélyen átéltnacionalizmushoz – dacol az etatizmussal, a szuverén állam ideológiájával. Számukra ugyanis az állam többé már nem feltétlen öncél, hanem függő, feltételezett eszköz.”⁴⁴ Úgy véli, az új szükségleteknek az egyes szuverén államok eszméje immár nem felel meg, a jövő tekintetében ugyanakkor a kevésbé kontúrozott „nemzetközi tervtársadalom” lehetőségét vetíti elének.

A Horváth-tanítvány Bibó István (1911-1979) az 1930-as évek második felében több írásban is implicit módon érinti a szuverenitás kérdéskörét.⁴⁵ Az ekkoriban jogfilozófusi babérokra törő Bibó a szuverenitás kérdéskörét a jogerő és a jogi tévedhetetlenség fogalmi hálójában igyekezett meghatározni.⁴⁶ Bibó értelmezési keretét a korszak megkezdhetetlen elméletével, a kelsen-i „tisza jogtannal” való invenciózus vita, illetve mesterének egyes jogelméleti tézisei határozzák meg: „Anélkül, hogy a szuverenitás végtelen problematikájában állást foglalnánk, a korlátlan jogi tévedhetetlenség jelenségére a szuverenitás elnevezést javasoljuk. A szuverenitás ebben az értelemben a jogi aktusok speciális fajtájának (gyakorlatilag egy speciális szerv jogi aktusainak) azon tulajdonsága, amely elvileg minden jogi aktust jogi normává képes változtatni.”⁴⁷ Majd később így folytatja: „Azok a pozitív jogi intézmények, amelyek a szuverenitás tapasztalatát előhívják, illetve fikcióját hordozzák, komplikált szervezeti és eljárási hierarchia élén helyezkednek el. A szuverenitás ugyanis nem valamiféle jogerőalakzat, amely közvetlenül nőtt ki az önkényes patriarchális igazgatásból, hanem egy csúcshikció, amely a tévedhetetlen-

43 Horváth Barna: *Rechtssoziologie. Probleme des Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Recht.* Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte G.m.b.H., Berlin-Grünwald, 1934. 272. o. (Magyarul: *Jogszociológia. A jog társadalom- és történelem-elméletének problémái.* /Ford.: Zsidai Ágnes/ Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 328. o.)

44 Uo.

45 Bibó István: *Kényszer, jog, szabadság.* Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus-Josephinae. Sectio: Juridico-Politica 8. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935.; *Le dogme du „bellum justum” et la théorie de l’infailibilité juridique. Essai critique sur la théorie pure du droit.* *Revue Internationale de la Théorie du Droit*, X. köt. (1936) 1. sz. 14-27. o. (Magyarul: Bibó István: *„A bellum justum” dogmája és a jogi tévedhetetlenség teóriájának kritikai esszéje.* /Fordította: Mold Attila és Zombor Ferenc/ Bibó István Olvasóköri Füzetek. 3. füzet. Bolyai Kollégium, Miskolc, 1993.)

46 Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität. *Zeitschrift für öffentliches Recht*, XVII. köt. (1937) 5. sz. 623-638. o. (Magyarul. Bibó István: *Jogerő, jogi tévedhetetlenség, szuverenitás.* /Ford.: Zsidai Ágnes/ In: Dénes Iván Zoltán /szerk.): *Megtalálni a szabadság rendjét. Tanulmányok Bibó István életművéről.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 321-334. o.)

47 Bibó István: *Jogerő, jogi tévedhetetlenség, szuverenitás...* 331. o.

ségi fikciók egyre növekvő egymásra rakódására koronaként illeszkedik.”⁴⁸ Bibó a szuverenitás lényegét a konkuráló szervezetekkel szembeni „döntési megfellebbezhetetlenség” és „tévedhetetlenség” tényében látja, így a normatív és tényszerűségi szempontok szintézisét képviselő álláspontot képviselt.

Végül szólni kell a már hivatkozott Moór-tanítvány, Szabó József szuverenitás-felfogásáról. Monográfiájában két féle (tételesjogi és a jogtudományi) szuverenitás fogalmat különböztet meg, amelyekről azt vallja, hogy valójában nem jelentenek különböző definíciókat, hanem csupán a nézőpontok kettősségéről árulkodnak. A tételesjogi szuverenitásfogalmat a pozitív jog érvényesüléséhez köti. Véleménye szerint a fogalom megszilárdulása a tételes (nemzetközi köz-) jog és főképpen a nemzetközi bírászkodás érdeme: „... a nemzetközi jogtudomány is azt a tételesjogi szuverenitásfogalmat látja érvényesülni, amelynek értelmében a szuverén állam korlátozva lehet ugyan a nemzetközi jog által, ami fölötté áll, tartama azonban az ő hozzájárulása nélkül létre nem jöhet... Vagyis a szuverén államot végeredményben az különbözteti meg a nem szuveréntől, hogy az őt korlátozó nemzetközi jogszabályok tartalma elvileg, rendszerint csak az ő hozzájárulásával alkotható meg, s csupán kivételesen e nélkül.”⁴⁹ A jogtudományi szuverenitásfogalom a társadalom- és így a jogtudományok kritikai-értékelő jellegéből adódóan – álláspontja szerint – a tételesjogi fogalom kritikájaként értelmezhető. Különbséget tesz mindezeket túl az „abszolút” és a „relatív” szuverenitás koncepciók között. Az „abszolút szuverenitáselméletek” jellemzője, hogy „a szuverenitást bizonyos irányban abszolútnak, vagyis pozitíve kifejtve legfőbb hatalomnak, negatíve teljes szabadságnak képzelik el.”⁵⁰ Szabó erről a felfogásról kritikusan azt írja, hogy akik a korlátlanágot abszolútnak hiszik, azok a modern világ realitásaival nem számolnak: „... a világ mai bonyolult gazdasági és politikai szervezete mellett egyetlen állam sem tekinthető ilyen értelemben korlátlannak, nemhogy legfőbbnek.”⁵¹ A szerző által is akceptált „relatív szuverenitáselméletek” lényegi vonásaként azt emeli ki, hogy a szuverén államot a nem szuveréntől az különbözteti meg, hogy „az őt korlátozó nemzetközi jogszabályok tartalma rendszerint csak az ő hozzájárulásával alkotható meg”.⁵² Majd megállapítja, hogy „a szuverenitás nem annyira jog, mint inkább tény; inkább jogi helyzet, mint parancs, szabály. Nem azért kötelezhető az államok rendszerint csupán hozzájárulásukkal, mert szuverének, – hanem azért szuverének, mert rendszerint csupán hozzájárulásukkal kötelezhetőek. Épp ezért a szuverenitás nem használható fel jóhiszeműleg arra a politikai szerepre, hogy az államok számára belőle kiindulva tételes alapjogokat igényeljünk; inkább fordítva: a szuverenitás állását kell leolvasnunk a tételes jogoknak a világtörténelem óralapján állandó mozgásban lévő mutatójáról.”⁵³

E gondolatkísérletet szűk egy évtizeddel később – a második világháborút követő első békeévben, az Egyesült Nemzetek Szövetségének életre hívását követően – megjelent könyvében tovább folytatja, s a nemzetközi béke biztosításának zálogát az állami szuverenitás teljes újragondolásában látja. „... megállapíthatjuk, hogy az államok szabadságának elvéből nem következik az, mintha az emberiség a világbéke biztosítása végett az

48 Uo. 332. o.

49 Szabó József: *A szuverenitás...* 175-176. o.

50 Uo. 74. o.

51 Uo.

52 Szabó József: *Szuverenitáselméletek...* 405. o.

53 Uo.

állami mindenhatóság és ellenőrizhetetlenség dogmájához lenne kénytelen fordulni, s államok fölötti nemzetközi organizációt ne hozhatna létre. Ellenkezőleg, éppen az államok szabadságának az elve tételezi fel elsősorban egy ilyen államfölötti organizáció létezését, amely egyedül képes az egyes államok hatásköreinek és függetlenségének intézményes és igazságos biztosítására. Az egyhangúság és egyenlőség elve ugyancsak nem irányul egy államfölötti nemzetközi jogközösség ellen, hanem csupán ennek a jogközösségnek igazságos működését kívánja biztosítani azáltal, hogy ezt a jogközösséget demokrata alapokra építi fel. Egyik elv sem mentes azonban bizonyos túlzásoktól, amelyeket a jövő nemzetközi jogában megfelelően mérsékelni kell majd akkor is, ha az emberiség az ezeknek az elveknek gondolati hátterét alkotó demokrata rendszer mellett ki kíván tartani. A szuverénitás fogalma pedig, amely ezeknek az elveknek egyetlen jogi fogalomba absztrahálása, természetesen osztja ezeknek a sorsát, s így az államfölötti nemzetközi jogi organizációt nemhogy kizárná, hanem egyenesen feltételezi.⁵⁴ Vagyis az új korszak beköszöntével az óhajtott tartós béke csak akkor valósítható meg, ha képes lesz az emberiség a nemzetközi hatalom nemzetállamok fölötti megszervezésére, amely a szuverénitás problematikát teljesen új kontextusba helyezi.

---

54 Szabó József: *A béke értelme*. Hernádi Könyvkiadó, Budapest, 1946. 36. o.

Hágen András

Kossuth Lajos és az éghajlat

Bevezetés

Kossuth Lajosról (*1. ábra*) a híres államférfi jut eszébe mindenkinek, azonban volt egy „szenvedélye”, amelyről kevesen tudnak: a természettudományok iránt érzett vonzalom. Élete során a tudományban rangot és elismerést nem szerzett, viszont kutatásai és azok publikálása során tudósokat megszegyenítő módon járt el. A tudományban való elmélyülése a szabadságharc bukását, de különösen a kiegyezést követő emigrációban bontakozott ki. A következő sorokat fogalmazta meg 1884-ben Helfy Ignácnak írt levelében:

„Midőn az 1867-i jogelalkuvás bevágta előttem azon politikai tevékenység útját, melynek életem akkor a száműzetésben is szentelve volt; a természettudományokban kerestem, nem vigasztalást, mert ezt a hazafi szomorúságának más, mint a szomorúság okának elhárítása nem nyújthat, hanem kerestem szórakozást. A természetet megtaláljuk és csakis azt találjuk meg a balsors napjaiban — írta Chateaubriandt és igazat írt.”

Ugyanezt fejtegeti Herman Ottónak, majd Szontagh Miklósnak küldött írásaiban is:

„Hát én ráadtam öreg és elfáradt fejemet, hogy megtaláljam a vigasztalót. És beszéltem hozzá a csillagvilágok végtelenségébe, beszéltem hozzá a sziklarétegek, jegecek, kövületek műhelyébe.”

Levelezéseit és feljegyzéseit olvasva fény derül sokoldalúságára, széleskörű olvasottságára a csillagászatban, az élettanban, a vegytanban, a fizikában, a földtanban és az őslénytan tudományában. A torinói emigrációban folyamatosan járatta a külföldi ismeretterjesztő folyóiratokat és szaklapokat. Emellett szenvedélyes növénygyűjtő is volt, hetven éves korában megmászta a havas Mont Blanc-t egy különleges növényfajért. Saját kezűleg gyűjtött ősmaradványait és botanikai anyagát az Országos Természettudományi Múzeumban őrzik.

Olaszországi éve alatt 1883-ban írta meg Báró Nyáry Jenő az Aggteleki barlangról írt monográfiájának kritikáját tartalmazó tudományos esszéjét (*2. ábra*). Nemcsak észrevételeket fogalmazott meg Nyáry Jenő¹ tanulmányához, hanem saját megfogalmazású –

---

¹ Nyáregyházi báró Nyáry Jenő (Bagonya, 1836. február 29. - Piliny, 1914. június 29.) ősrégész, barlangkutató. Császári és királyi kamarás, miniszteri osztálytanácsos, több hazai és külföldi kitüntetés birtokosa, különböző tudományos társaságok elnöke, vezetőségi tagja, a Barlangbizottság tiszteleti tagja.

borúlátó – megjegyzéseket is fűzött hozzá a Föld éghajlati jövőjét illetően. Tekintsük át, hogy a 19. században milyen klimatikus háttér nyújtotta az ihletet a szerzőnek.

Klimatikus háttér

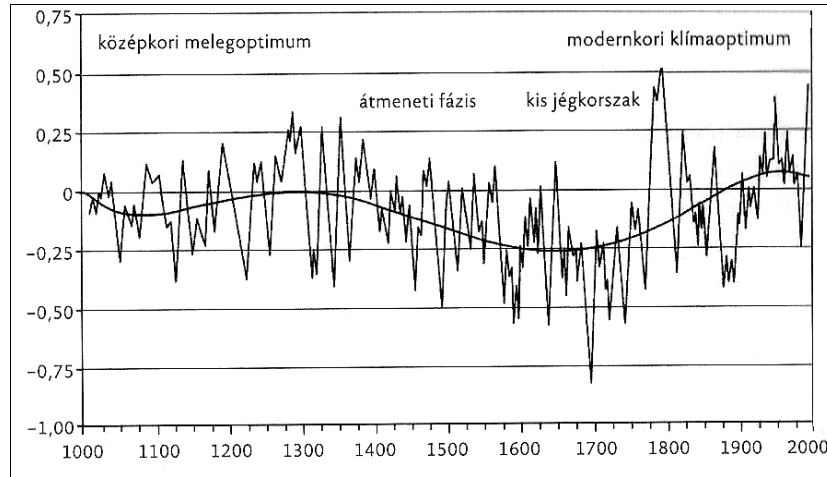
1. ábra: Kossuth Lajos öregedő arcvonásai Torinóban

A 10 000 évvel ezelőtt véget ért pleisztocén jégkorszak után meglehetősen stabil éghajlat köszöntött bolygónkra. Az éghajlati stabilitás persze nem jelentette az éghajlat abszolút változatlanságát. Emberi történelmet befolyásoló, azt alakító tényező volt a 10-13. században bekövetkezett klímaoptimum, ezt a 14. század elejétől egy hőmérsékleti minimum váltotta fel, amelyet „kis jégkorszaknak” is nevezhetünk. Ekkor haltak ki a Grönlandra betelepített norvég családok, ekkor fagyott be a Temze folyó, valamint Mátyás királlyá koronázása is ekkor történt a befagyott Duna jegén.

A 18. század elején megindult felmelegedést rövidebb, viszonylag hűvös időszakok szakították meg. Ebben a korban élt és al-

kotott Kossuth Lajos, amelyről ilyen éghajlati feljegyzések maradtak az utókorra:

- 1848 január a Nemzeti Újság beszámolt arról, hogy a Duna január 13.-án „beállott” és a jég kitarzott a hónap végéig (Réthly A. 1998).
- 1846. február Ecsedy Gábor gyulai református lelkész a következőket jegyezte fel naplójába: „Februárus 1ső a hó ugyan szakadt délig, délután esső egész nap és éjjel. 2ik a nap kisütött, tisztás. (...) 3ikba reggelre esső, azután is borúlt, nyári forma jellegek. (...) 16. 17. olvadó. 18. sok esső. 19Re felfagyott. 20. 21. 22. reggelenként fagy, azután nappal szép tavaszi meleg idő. 23. 24. reggel sem fagyott szép meleg nap. 25. kis fagy reggel, azután gyönyörű meleg nap. 26. már borult. 27. esső. 28. nagy köd és bűdös, délután szép idő.” (Réthly A. 1998).
- 1850. március (ugyancsak a gyulai református lelkész feljegyzései): „Martzius 1.2. is reggelenként kemény fagy, azután napfény, meleg tsendes idő. (...) 9. tiszta, hideg északi erősszél. 10. is 11. még keményebb északi fagyaló szél. 12. 13. fagy, északi szél. 14.re viradónn hó, de elolvadt nappal. 15Re is fagy, hó, elolvadt, de hideg idő. 16. kemény fagy, kemény hideg, északi széllel. 17. keményebb fagy, soványabb idő, a hó szállingott, valamint tegnap, egész nap nem engedett. 18. hó esett. 19. kemény sovány hideg. 20. engedelmesebb, de fagyos, hó szállingott. 21. fagy hó szállingott, és ugyan esett, de elolvadt. 22. fagyos hideg, ugyan csak havazott, estve sok hó esett. 23. hideg, nagy fagy. (...) 29. reggeli 6 órától 9ig sok hó, egész nap havazott szüntetve (megszakításokkal) 29. nagy fagy, dér. 30. 31. dér, fagy” (Réthly A.1998).

3. ábra: A hőmérséklet ingadozása az elmúlt 1000 évben Közép-Európában
(GLASER, R. 2010)

Éghajlati következtetés

A kritikai hangvételű tanulmány V. fejezetében – az éghajlati következtetésben – Kossuth Lajos igazat ad Nyáry Jenő eredményeinek a paleolitik kor éghajlatát illetően. Kossuth Lajos kitér a klíma botanikai adatokon nyugvó összehasonlítására, de hiányolja Nyáry Jenő-től a faszéndarabok faji eredetének meghatározását, ami bővíthette volna a Kárpát-medencéről alkotott biogeográfiai ismereteket. A kritika írója a fákat biztosabb éghajlati jelzőnek tekinti a fűfélékhez képest, amit helyesen meg is indokol. Példaként hozza fel Oswald Heer svájci paleontológusnak a zürichi és St. Gallen-i lignitben előforduló famaradványokra alapozott paleoklimatológiai elemzését.

A jelzett hiányosságok ellenére is Kossuth Lajos helyesnek ítéli Nyáry Jenő azon megállapítását, hogy a növénymagokból mérsékelt éghajlatra következtetett, de hiányosságot itt is feltételezett, miszerint a mérsékelt éghajlat nagyon tág keretek között mozog, és csupán csak kozmopolita virágletekből a hőmérsékletet megállapítani nem lehet. Példaként hozza fel a szőlő vegetációs ideje és a tenyészidőszak közötti hőmérsékleti különbségeket eltérő földrajzi környezetben. Így Magyarországon a szőlő 10 °C-on „téli álmát” alussza, míg Madeirán ez 17 °C-on következik be. Míg Magyarországon a mag éréséhez 10,6 °C többlet van szükség, Madeirán ehhez 1 °C emelkedés is elegendő. Ennek megfelelően a szőlő mindkét helyen megél, vagyis alkalmazkodik a földrajzi környezethez.

Kossuth Lajos e részben megjegyzi, hogy az időjárás az utolsó jégkorszak óta nem sokat változott, és egyes élőlények – köztük az őstulok (*Bos primigenius primigenius*) – sem a klíma szeszélye miatt haltak ki, hanem az ember kulturális térfoglalása következtében. Ez viszont nem zárja ki Kossuth Lajos azon megállapítását, hogy az újkori középhőmérséklet az őskorhoz képest csökkenőben volt. Példákkal támasztotta alá véleményét, amely szerint a Kárpátokban a fenyőfák határa az utóbbi háromszáz évben száz méterrel lejjebb szállt. E nézetét igazolandó népmondákat is felidézett. A mondák szerint a sárga-

dinnye-szezonnak Lőrincz napján (augusztus 10.) vége van, míg a 19. században jóformán csak akkor kezdődött.

Kossuth Lajos a hőmérséklet csökkenését csillagászati adatokkal is igyekszik alátámasztani. A napközelséget (perihelion) január elsejére teszi, míg korábban – a 18. században – december 21-e felelt meg e napnak. E tekintetben is bátran alkalmazta a csillagászati tényezőket éghajlat-módosító hatásokként, holott az 1880-as években még nem volt tisztázva, hogy a Föld pálya-elemeinek ingadozásai elegendőek-e a hőmérséklet megváltoztatásához. Ezt csupán a 20. század elején tudta a horvát származású Milutin Milankovich, majd Magyarországon Bacsák György tudományosan bizonyítani. Összességében így elmondhatjuk, hogy a „Milankovich-elméletet” Kossuth Lajos korát megelőzve helyesen alkalmazta már 1883-ban.

Kossuth Lajos az éghajlati jelenképet tények felvázolásával ismertette, majd a fejezet zárószavaként egy rövid összefoglalót írt a jövő éghajlatáról:

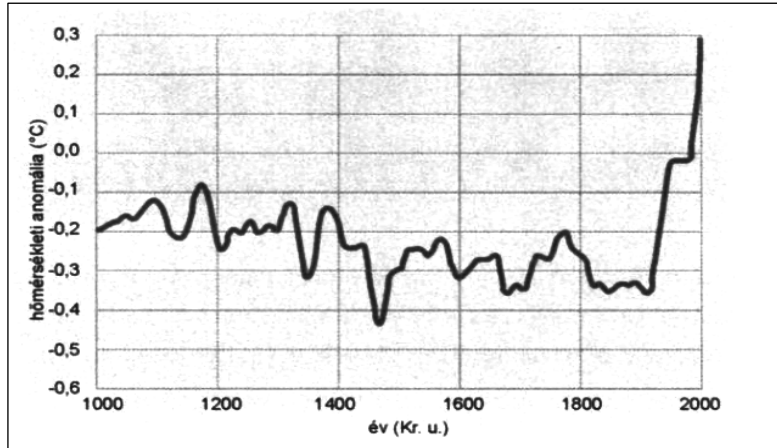
„A mi földgömbünk most ezen hosszú és nagyon hideg tél felé halad; sok idő kell hozzá, hogy a maximumot elérje, mely alkalmasint egy újabb jégár-korszakkal lesz kapcsolatos; mert igaz ugyan, hogy mikor a tél nagyon hideg és hosszú, a nyár viszont rövidebb, de nagyon meleg lesz; hanem a hosszú hideg télen annyi jég és hó gyűl össze, hogy nyáron át a nap hősugarai legnagyobb részben a jég- és hó-tömegek olvasztására vesztegetődven, nem fogják a földet annyira felmelegíteni...”

Tehát Kossuth szerint leszűrhetjük azt, hogy a középhőmérséklet nem emberi léptékben mérve ugyan, de csökkenőben van és egy új jégkorszak eljövételét jósolja. Hogy igazát alátámassza, példaként hozza fel Grönlandot, amely szerinte még akkor – 1883-ban – is a jégár-korszakban volt, mert a jég magas albedója (visszaverő képessége) miatt a felszín nem tudott felmelegedni, az erős napsugárzás ellenére sem.

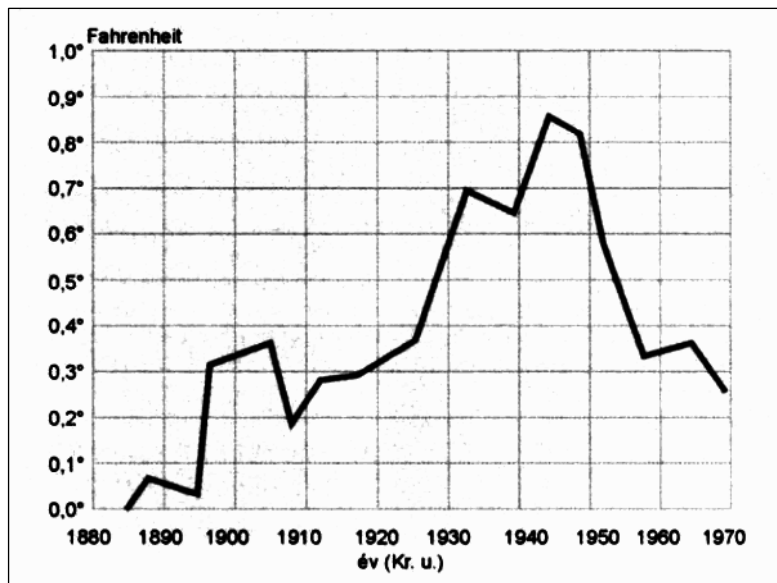
Konklúzió

A klimatikus diagrammon visszanezve elvileg jogos volt a Kossuth Lajos által felvázolt jövőkép, ugyanis a „kis jégkorszak” megváltoztatta Földünk, és így Magyarország éghajlatát is (3. *ábra*). Annak ellenére, hogy az általa jelzett klimatikus jövőkép nem vált valóra, egy dolgot bizvást neki tulajdoníthatunk: azt, hogy a 20. században tudományosan bizonyított „Milankovich-elméletet” helyesen alkalmazta jövődőlésében (Hágen A. 2011 a, b.).

E vészjósló jövőkép előrevetítése a 20. században sem maradt el. Két évtizedig tartó klimatikus kilengés sújtotta a Földet az 1970-es években, amelyről a Newsweek újság hasábjain Peter Gwynne (1974) Kossuthhoz hasonlóan egy újabb jégkorszak lehetőségét vázolta fel, amely a jelenből visszanezve ugyancsak elmaradt (4. *ábra*). Mindez egyúttal arra is utal, hogy nem lehet az évtizedes skálán tapasztalt, gyakran eseti hőmérséklet-ingadozásokból hosszú távra szóló következtetéseket levonni.

4. ábra: Az északi félgömb hőmérsékleti változásai 1000-2000 között
(Forrás: WMO–No. 913. 2000 nyomán szerkesztette RÁCZL. 2001)

5. ábra: A Newsweek hasábjain megjelent klímadiagramm (GWYNNE, p. 1975)

Napjainkban is találkozunk a globális klímaváltozás kérdésével, csak e folyamat nem egy újabb jégkorszakot fest elénk, hanem a globális felmelegedést.

Irodalom

- GLASER, R. 2008: *Klimageschichte Mitteleuropas*. Primus Verlag GmbH, 272 p.
- GWYNNE, P.: The Cooling World. Newsweek, April 28, 1975.
- HÁGEN A. 2011a: *Kossuth Lajos és a klimatológia*. Élet és Tudomány 2011/32, pp. 1001-1004.
- HÁGEN A. 2011 b.: *Kossuth Lajos éghajlati jövőképe*. Légkör, 56. évfolyam 2. szám, 78-80 pp.
- KOSSUTH L. 1883: *Tanulmányok „Báró Nyáry Jenő: Az aggteleki barlang mint temető” című munkája felett*. Franklin Társulat, Budapest, 40 p.
- NYÁRY J. 1881: *Az aggteleki barlang mint őskori temető*. Budapest.
- RÁCZ L. 2001: *Magyarország éghajlattörténete az újkor idején*. JGYF kiadó, Szeged, 303 p.
- RÉTHLY A. 1998: *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1801-1900-ig*. Országos Meteorológiai Szolgálat, Budapest, 1369 p.
- WMO-No. 913, 2000: *A Meteorológiai Világszervezet állásfoglalása az éghajlat 1999. évi állapotáról*. Országos Meteorológiai Szolgálat, Budapest, 11 p.

Sipka Sándor

Merre tart az orvostudomány?

Közel 50 éve léptem be az egykori DOTE, a debreceni orvoskar kapuján hallgatóként. Azóta az életem összefonódott ezzel az intézménnyel. Személyes élményként ismertem meg az orvostudomány és az orvos társadalom világában történt változások főbb jellemzőit, és talán sejtem a jövő bizonyos tendenciáit is az orvostudományban, itthon és a nagyvilágban.

Megközelítőleg az 1970-es évek közepéig tartott az a korszak Magyarországon, a fejlettebb országokban pedig már korábban befejeződött, hogy a nagy szaktárgyakat egy-egy kiváló szakember még megkísérelte bizonyos mértékig áttekinteni. Ez a szemlélet jellemző volt a medikus oktatásra is. Széleskörű, de jól körülhatárolt, lényegre törő alapképzést kaptunk és adtunk mind az elméleti, mind a klinikai tárgyakban. A komoly szakmai szűrésen átment hallgatóknak jól áttekinthető tanulmányi követelményeknek kellett megfelelniük, de azért maradt szabad idejük valódi, önálló tudományos munkák végzésére is. Az elsajátíthatóság élménye nagyon pozitív hatással volt a hivatásra való felkészülésben. Az igazán jó tanulókat számon tartotta a medikus közvélemény az évfolyamukon kívül is. Az emberközeliség, a személyfüggőség erős volt az oktatásban, betegellátásban (egy beteg kivizsgálása tarthatott például akár két hétig is, míg ma átlagban 5 nap) és a kutatásban egyaránt. A diagnosztikában a klasszikus szövettan, biokémia, mikrobiológia, röntgen diagnosztika megbízhatóan működött. A gyógyszerek között már használtban voltak az antibiotikumok legfontosabb formái. Hatékony, jó gyógyszerek voltak az alapellátásban (fájdalomcsillapítás, görcsoldás, vízhajtás, stb), ekkor jelentek meg az első központi idegrendszeret befolyásoló nyugtató és serkentő szerek, és kezdődött el a szteroidok nagy korszaka. A fontos, vérnyomásra, szívműködésre ható gyógyszerek azonban még nem voltak meg. A sebészet nagy fellendülését viszont ekkor indították el a különböző időtartamig ható érzéstelenítő és altató szerek. Komoly szakorvos képzés folyt minden területen, országosan. A közegészségügyi, járványügyi tevékenység eredményes volt. Ebben az időben még az orvoshiány jellemezte Magyarországot. A végzés után reális, jó megélhetést kínáltak a falusi körzetek, vagy a szolgálati lakásokat is adó, gyorsan fejlődő, különböző városi kórházak. Az egyetemek törekedhettek a legjobb hallgatók megtartására mind az elméleti intézetekben, mind a klinikákon. Megnyíltak a kiskapuk a nyugati intézetekkel történő kapcsolat felvételére. A „baráti, keleti” kapcsolatok viszont többnyire erőltetettek és hatástalanok voltak.

A hetvenes évek közepére érte el a magyar orvostudományt a külföldön már uralkodó tendenciává váló, „specializálódási” folyamat. Minden alapszakma, tantárgy több „szubdiszciplínára”, kisebb szakterületre hasadt szét. Jelenleg nálunk 40 „alap” szakvizsga típus van, amelyekhez különböző „ráépített” szakvizsgaformák társíthatók, például baleseti sebészethez a „kézsebészet”. Ez a folyamat természetesen maga után vonta az oktatásban az új, elkülönült szakterületek önálló megjelenítését is, ami az elméleti okta-

tási óraszám jelentős növekedéséhez vezetett, gyakran a gyakorlati órák rovására. Így a globális áttekintés lehetősége csaknem reménytelenné vált mind az oktatók, mind a hallgatók számára, aminek sajnos van deprimáló és közömbösséget kiváltó hatása is elég sok orvosra. Kétségtelen, hogy az elmúlt négy évtized „információ mennyiség robbanása” feszítette szét a szakterületek régi kereteit.

Mik voltak az okai ennek a változásnak? Ebben a viszonylagos „békeidőben” az USA-ban, Nyugat-Európában, Japánban, az utóbbi időben pedig Kínában és Indiában a biológia és orvosi kutatások kivételesen nagy támogatásban részesültek. A hadi és űrkutatási programok mellett ez a terület kapta és kapja a legtöbb emberi és anyagi serkentést. Ideálisnak mondható körülmények között dolgozhatnak ezeknek a kultúráknak sokszor nemzetközi összetételű, kiváló elméi a legkülönbözőbb problémák megoldásán tömegesen, az információk szükséges áramoltatásának optimális lehetőségei között.

Több tudományágat lehet említeni, ami beépült a biológia és orvostudomány jelentős eredményeibe. Így a technika, elektronika, miniatürizálás, tágabb értelemben a *műszaki tudományok* termékei segítik a két élettudomány művelésének minden részletét és fázisát, a legegyszerűbb laboratóriumi eszköztől kezdve a mikroszkópon, laboratóriumi automata készüléken, háromdimenziós képképző apparátuson, analitikai mérlegen, nukleáris besugárzó készüléken, jól működő művegtagon át az emberi részfunkciókra már képes, operáló robotgépekig. Másodikként a *kémia* nagy fejlődése említhető. A szerves és szervetlen molekulák jobb megismerése, mesterséges módosítása, az analitikus és szintetikus módszerek kifejlesztése mind, mind összekapcsolódott a biológiával. A *biokémia* és a *biofizika* az élettudományok része lett. A harmadik „csodáról”, a *számítógépről* és az *informatikáról* pedig nem túlzás kijelenteni, hogy új korszakot teremtett az egész emberiség életében, mivel átalakította a tudományon kívül a közgondolkodást is. Felgyorsította, pontosabbá és kezelhetővé tette a legkülönbözőbb, elérhetetlennek és áttekinthetetlennek látszó adathalmazok feldolgozását az élet minden területén. Az orvosi gyakorlatban már a betegellátás minden adata, a kutatómunka mérési eredményei, a személyes kommunikáció alapformái mind, mind a számítógép és az informatika felhasználásával váltak a napi életünk nélkülözhetetlen részévé. A számítógép alkalmazásának egyik legizgalmasabb és még kiaknázatlan lehetősége az, hogy szinte korlátlanul kitágítja ki az emberi képzeletet a virtuális termékek, asszociációk létrehozására, amiben ugyanakkor már beláthatatlan, új veszélyek is megjelennek.

Az elmúlt húsz év legfontosabb klinikai eredményei további három, elméleti orvosi tudományág eredményeinek gyakorlati adaptálásához kapcsolódnak. Így például az immunrendszer elemeinek és működésének megismerése, az *immunológia* tudományának kialakulása és fejlődése tette lehetővé a szerv és sejt *transzplantációk* tömeges gyakorlatiá válását. (Ebben az időben immunológiához köthető felfedezésért 14 Nobel díjat osztottak ki). Továbbá ebben az időszakban történt meg a lényegi áttörés a nagy számot kitevő *autoimmun* és *allergiás beteg* diagnosztikájában és gyógyításában, ami nagyon sokat javított ezeknek a személyeknek az életminőségén és élettartamán.

A *hematológiában* a *véralvadási folyamatok* pontosabb megismerése, a kóros állapotok kiszűrése, gyógyszeres kezelése, a megelőzés eszközeinek elterjedése százmilliók életét hosszabbította, hosszabbítja meg a *kardiológiához* kapcsolódva. Szép eredmények vannak egyes (főleg gyermekkori) *leukémiák* gyógyítása területén is. A napjaikban divattá váló *őssejt* kutatásban még csupán a transzplantációk területén vannak ígéretes

eredmények. A különböző sejtátalakítási kísérletek gyakorlati eredményeire azonban még várni kell.

Az utóbbi évek legnagyobb eredménye a biológiában kétségtelenül a „*humán genom*”, a teljes emberi genetikai állomány 23 kromoszóma párjának, 30-40 ezer génjének, 3 milliárd DNS bázis párjának referencia sorrendjének elkészítése volt 1900-2006 között. Az egyes géneken belül azonban minden egyénnél sajátos, csak az adott személyre jellemző bázis kombinációk jönnek létre. Az egyéni „genom” meghatározás elérhető szolgáltatássá vált a világ több pontján. Jelenleg azonban még nagyon kevés ismerettel rendelkezünk arra nézve, hogy az egyes gének és szabályzó nukleinsav szekvenciák között milyen kapcsolatok vannak, továbbá hogyan lehet a különböző a részadatokat értelmezni. A rohamosan fejlődő *bioinformatika* feladata ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása, és a valódi „*személyre szabott orvoslás*” elvi és gyakorlati alapjainak megteremtése. Egyébként genetika törvényeinek és vizsgálati módszereinek megismerése és alkalmazása a *magzati diagnosztikától* kezdve az *igazságügyi orvostanig* számos területén fejlesztette, alakította át a napi orvosi gyakorlatot. A *genomika* próbálja felfedni a génszerkezet és génfunkció közötti kapcsolatot. A *mesterséges gén átalakítások* új genetikai tulajdonságú mikróbák kifejlesztését, klónozását tette lehetővé, amelyek kiválóan használhatóak a gyógyszeriparban, pl. az emberi inzulin ipari előállítására így történik. Ugyanakkor a bonyolultabb élőlények „*klónozása*” szigorú *bioetikai* szabályzást igényel. Az egyes öröklött, hibás gének kicserélése „*génterápia*” útján valószínűleg megvalósítható lesz néhány betegségben.

A gének működésének szabályzásához azonban jelentősen járul hozzá a külső és belső környezet és az életmód, u.n. „*epigenetikai*” tényezők összessége is, melyek valószínűleg a szabályzó nukleinsav-szekvenciákra hatnak. Ezeknek a kutatása már fellendülőben van.

A gyógyszergyártásban most vált meghatározó jelentőségűvé a „*transzlációs medicina*” szemlélete. Ennek célja a humán vizsgálati anyagok alkalmazásának fokozott biztonsága az alapkutatásoktól kezdődően a klinikai alkalmazással és biztonságos forgalmazással bezárólag.

Igen, az eddigi a felsorolás csokorba szedi a modern orvostudomány hatalmas fejlődésének legfőbb eredményeit. De hol vannak a viszonylag kisebb eredmények? A daganatkutatás, számos nyilvánvaló, hatalmas sikere ellenére, még adós az igazán áttörő eredményekkel mind a felismerés, mind a megelőzés és terápia területén. A mikrobiológiában nagy a hatékony vírus és parazita ellenes szerek hiánya, az antibiotikumok alkalmazása pedig számos, új nehézséget termelt ki. Bizonytalanok vagyunk, hogy az egyre nagyobb számban terjedő „*biológiai terápia szerek*”, melyek nagy része az immunrendszer valamelyik elemét érinti, hosszú távon milyen káros „mellékhatást” váltanak ki a kezeltékben.

Komoly általános gondként kell megfogalmazni mind itthon, mind külföldön az orvosi működésben kialakult, egyre inkább dominálóná váló, közgazdaságtani és bürokrata szemlélet korlátait, melyek erősen megnehezítik a korábbi, még valamiféle humanistább és kreatívabb megközelítés alkalmazását a gyógyító munkában.

A Nagy Kérdés: „Mi várható a jövőtől? Meggyőződésem, hogy minden már létrejött, felsorolt, működőképes tudományos terület „*tradicionálisnak*” tekinthető folyamatossággal fogja ontani az eredményeket az orvostudomány minden területén, legyen az elmélet vagy klinikai gyakorlat. Ez biztos! Mi lehet új meglepetés?

Én sok, szemléletformáló újdonságot várok a gének epigenetikai szabályozása, a daganatkutatás, a „lombikbébi” programok, a geriátriai gondozások, az elmebetegségek megértése és gyógyítása, a népegészségügyi kérdések globális kezelése, a sportmedicina és a robotok alkalmazása területén. A Scientific American folyóirat legújabb száma a jövő nagy orvosi vívmányai közé várja még a vakságot gyógyító mikro-„chipek” és a daganat, szív és cukorbetegség diagnosztikában, terápiában használható „nanopartikulumok” alkalmazását is.

Ugyanakkor, ha ezzel a civilizációs fejlődéssel együtt nem történik meg mind a különböző ember csoportok, mind az egyének szintjén valamilyen erkölcsi fejlődés is a belátható jövőben az „élet” fenntarthatóságának érdekében – az élet alaptörvényeinek szigorú betartásával, – akkor a mai emberiség jelenlegi életformája biztosan valamilyen hatalmas természeti vagy társadalmi katasztrófához vezet, ahogyan ezt Konrad Lorenz és még sokan mások jóslják vagy már előrevetítik...

Ennek elkerüléséhez talán népszerűsíteni lehetne a „jó orvos” gondolkodásának régi, ismert „örök” gyakorlatát az élet minden területén, a világon mindenhol, a korábbiaknál sokkal erősebben a jövőben! Ezek a következők:

1. meg kell találni a baj okát;
2. a lehetőségek szerint rögtön meg kell kezdeni a gyógyítást;
3. folyamatosan figyelni, követni kell a hatást;
4. ha nincs, akkor természetes alázattal váltani kell az ok keresésben és terápiában;
5. ha nem tudom megoldani a problémát, segítséget kérek másoktól, mert számomra „a beteg üdve”, „a rám bízott ügy megoldása, a legfontosabb!

Végző, személyes óhajom orvosi pályám végén, hogy jó lenne megőrizni a jövőben Magyarországon a gyógyító szakma és az elméleti kutató világ meglévő, még hatalmas értékeit, és megakadályozni a fiataljaink végleges külföldre áramlását az alapvető egzisztenciális és szakmai feltételek hiánya miatt!

Tamás János

A Debreceni Egyetem Víz- és Környezetgazdálkodási Intézete

A mezőgazdasági vízgazdálkodási tudományterület oktatására, önálló tantárgyként, először az 1957/58-as tanévben került sor, az akkor Debreceni Agrártudományi Főiskolán *Kultúrtechnika és vízhasznosítás* elnevezéssel. A tantárgy oktatása a Géptani Tanszék keretében történt, előadója *Sziki Gusztáv* egyetemi adjunktus volt. Az 1963/64-es tanévben a Géptani Tanszéken mezőgazdasági vízgazdálkodást oktató, tanszéki csoport alakult. 1965-től az oktatást további egy fő egyetemi adjunktus, tanársegéd és műszaki rajzoló segítette.

Az önálló tanszék 5 fővel, *Kultúrtechnikai Tanszék* elnevezéssel 1966. január 1-jén alakult meg *Sziki Gusztáv* egyetemi docens vezetésével. A tanszék elnevezése 1989-ben *Mezőgazdasági Vízgazdálkodási Tanszék*re változott. *Dr. Thyll Szilárd* egyetemi tanár, tanszékvezető kezdeményezésére 1995-től a tanszék neve *Víz- és Környezetgazdálkodási Tanszék*, 2011-től pedig *Víz- és Környezetgazdálkodási Intézet*. 1999-től a tanszék oktatási és kutatási profilja és személyi állománya tovább bővült.

Tanszékvezetők:

Dr. Sziki Gusztáv CSc, egyetemi tanár	1964 - 1994
Dr. Thyll Szilárd CSc, egyetemi tanár	1994 - 1999
Dr. Tamás János DSc, egyetemi tanár	1999 -

Oktatás

Kezdetben a *Földméréstan*, valamint *Mezőgazdasági vízgazdálkodás* tárgyat oktatták a Mezőgazdasági vízgazdálkodási szak hallgatóinak. 1972-ben kezdődött a *Vízépítés, Vízgazdálkodás* tárgy oktatása a Halászlati szakmérnök hallgatók részére.

A jelenleg oktatott tárgyakat fokozatosan vezették be, párhuzamosan a különböző szakok indításával. A Debreceni Agrártudományi Főiskolán 1964-ben indították először az *öntözéssel gazdálkodás szakmérnök-képzést*. A szak iránt nagy volt az érdeklődés, a jelentkezők száma kezdetben meghaladta a felvehető létszámot (50). Az öntözéssel gazdálkodási szak tantervében akkor 12 tantárgy szerepelt, összesen 194 előadási és gyakorlati órával (a 13 napot kitevő tanulmányi utat és üzemi gyakorlatot nem számítva). A

szakmérnöki képzés mellett 1968-ban elindították az öntözéses gazdálkodási mérnökto-vábbképző tanfolyamot is.

A *Mezőgazdasági vízgazdálkodás* tárgy oktatása az 1970-80-as években 2-3 óra elő-adás, illetve 2-4 óra gyakorlat keretében folyt. Az akkor még egységes agrármérnök képzésen belül az öntözéses növénytermesztési választó hallgatók speciális tárgyak ke-retében önálló geodéziai felmérési és műszaki öntözési ismereteket sajátítottak el. Az országos meliorációs programok kibontakozásával a *Vízgazdálkodási szakmérnök* képzés nagyon népszerű volt a végzett hallgatók körében. A rendszerváltás utáni birtokvi-szonyok, és agrárpolitika megváltozása a hagyományos képzés iránti igényt csökkentette. A vízgazdálkodási, a talajvédelmi és vízminőségi újabb kutatási eredmények viszont jó alapot biztosítottak a diszciplína máig tartó megújítási folyamataihoz.

A *Környezetgazdálkodási ismeretek* oktatása az 1980-as évek közepén kezdődött el a Karon egy fakultatív tárgy keretében. A nagy érdeklődésre való tekintettel az 1990- es évek elején már szakirányként került sor a környezetgazdálkodás, illetve az ezt alapozó és kapcsolódó diszciplínák oktatására.

Az 1997/98-as tanévtől vezették be az akkreditált, graduális *környezetgazdálkodási agrármérnök* képzést környezettechnológia, környezetinformatika, valamint környezeti menedzsment szakiránnyal.

A folyamatos tantervfejlesztések mellett a 2000. évre a többlépcsős képzés teljes ver-tikumát sikerült akkreditáltatni a hulladékgazdálkodási technológus felsőfokú szakkép-zéstől a főiskolai, mérnöki szintű képzésen át, a szakmérnöki, illetve a PhD fokozat megszerzéséig. Az 1980-as évek végére megszűnt a korábbi szakmérnök-képzés. A 90-es évek közepétől teljesen más tematikával, nemzetközi tapasztalatokkal bíró oktatókkal és főleg új környezetmérnöki szemlélettel született újjá az egyetemi szakirányú to-vábbképzés.

A Debreceni Agrártudományi Egyetemen 1995-ben megalakult Víz- és Környezet-gazdálkodási Tanszék, akkori vezetője, *Thyll Szilárd* professzor kezdeményezésére. Az Egyetemi Tanács jóváhagyta a *Környezetvédelmi - Környezetgazdálkodási* szakmérnök képzés tantervét, és az 1996/97-es tanévben történő indítását. Összesen 15 kurzus indí-tására került sor, köztük két kurzust a Magyar Honvédség, egy kurzust a Magyar Állam-vasutak szakemberei részére, speciális tantervvel. 2005 óta a *Geodéziai és térinformatikai szakmérnöki* szak is jelen van a tanszéki szakok között.

A Magyar Akkreditációs Bizottsághoz benyújtott előterjesztés alapján a jóváhagyott posztgraduális képzés 2002/2003-as tanévtől *környezettechnológiai szakirányú tovább-képzési szak* néven folyik. A Tanszék oktatói ezen kívül 2011-től ellájtják a DE MK Környezetmérnöki MSc szak vezetését is. A Bologna-folyamat keretében akkreditált BSc, MSc szakot a tanszék saját oktatási pályázatai révén megújított, korszerű oktatási inf-rastruktúrával felszerelt, önálló épületben kezdhetette 2006-ban. A 2008-ban, a HEFOP projekt keretében a környezetgazdálkodási agrármérnök BSc programra elkészült vala-mennyi oktatási anyag digitális változata, illetve az oktatás ISO 9001 és 14001-es minő-ségügyi szabványok szerinti sikeres külső tanúsító auditja is megtörtént. A tanszék koo-rdinálásával 2009-ben 2 angol nyelvű MSc program indult az egyiptomi Ain Shams, illetve El Mansoura egyetemeken. 2011-ben a TÁMOP projekt keretében MSc szintű digitális tananyagok és térképi adattár készült el. 2011-ben a tanszék eddigi feladatkörének meg-hagyása mellett átalakult Intézetté. Szintén ez évben intézeti kezdeményezésre nemzet-közi vízgazdálkodási szakterületen kihelyezett tanszék jött létre a Vízügyi Kutató Inté-

zeten (VITUKI) belül. A Bolognai rendszerhez igazodva a *Hulladékgyazdálkodási technológus* felsőfokú szakképzés is elindult 2000-tól, mely szak napjainkig, töretlenül őrzi népszerűségét a hallgatók között.

Az Intézet *Környezetállapot-felmérő és értékelő komplex rendszere* a Nemzeti Kutatási Infrastruktúra Regiszter keretében, 2011-ben az Irányító Testületől a *Stratégiai Kutatási Infrastruktúra* (SKI) minősítést kapta meg.

A *Kerpely Kálmán Doktori Iskola* Környezetgazdálkodási tanszék oktatóihoz kötődő alprogramja népszerű a PhD hallgatók körében. A bemutatott oktatás-fejlesztési programok kiszámítható pályafutást biztosítanak a végzetteknek, a képzés valamennyi szintjén.

Intézeti kutatások

A tanszék alapítása idején 1964-től a felületi öntözések technológiájával és tereprendezésével kapcsolatos kutatási témák voltak a meghatározóak. A komplex melioráció műszaki beavatkozásait a csökmői kutatási bázison folyó kutatások alapozták meg. A 80-as évek második felében a mikroöntözési kutatásokat az intenzív gyümölcsstermesztési programok során több fejlesztés is támogatta. A 90-es években a szennyvíziszapok környezetkímélő elhelyezése volt a kiemelt kutatási terület. Az elmúlt 15-évben a kutatások három fő szakterületre koncentrálnak:

- Környezettchnológia (talaj- és vízkészlet védelem),
- Környezetinformatika (térinformatika és környezeti modellezés),
- Környezetmenedzsment (vállalati környezetirányítás, környezeti minőségbiztosítási rendszerek).

Mindhárom területen jelentős hazai és nemzetközi kutatási eredmények születtek, amelyekben fokozott hangsúlyt kap a természeti erőforrások nagy pontosságú megismerése és feltárása térben és időben.

Az Intézetben több éve folynak többek között precíziós mezőgazdasággal, vízgazdálkodással kapcsolatos kutatások. Ezek kiterjednek, a felszíni és felszín alatti vizekre, valamint a mezőgazdasági növények mikro klimatikus adottságaira, öntözési rendszereire, illetve ezek GIS rendszerekkel történő összehangolására, adatbázisba rendezésére. Légi felvételek készíthetők a biomassza előállító területről, pontos területi képet adva a szántóföldi biomassza fontos beltartalmi értékeiről (szén, nitrogén, cellulóz stb.), amelyek mérését a mai gyakorlat még pontosan vett minták labormérései alapján határozza meg. Rendelkezik a tanszék megfelelő laborháttérrel is, mely alkalmas az evapotranszpiráció számításához szükséges növényi nedv áramlásának mérésére, a levélfelület meghatározására, a talaj nedvességének és hőmérsékletének megállapítására, növényi tápanyagok, nehézfémek és egyéb szennyezők vizsgálatára. Az Intézet emellett rendelkezik a távérzékelési felvételek elkészítését szolgáló kamerával, térinformatikai adatbázisok létrehozására alkalmas térinformatikai laborral, a szükséges adatfeldolgozó és tároló egységekkel, szoftverekkel.

Vízgazdálkodási kutatások

Az Intézet munkatársainak oktató munkája mellett a kutatási tevékenység kiemelt jelentőséggel bír. A vízgazdálkodás terén elsősorban a belvízi jelenségek kutatása a kiemelkedő. E témában a kutatóműhely nem csak hazai, de nemzetközi elismertségre is szert tett. A kutatási terület magába foglalja a digitális terepmodellek és idősoros analízisek alkal-

mazását, a belvízi elöntések gyakoriságának statisztikai elemzését, a síkvidéki össze-
gyülekezési folyamatok vizsgálatát és a belvíz-veszélyeztetettség térképezését. Ugyan-
csak e témához kapcsolódik a felszíni vízfolyások vízrajzi és hidraulikai vizsgálata, az
úrgeodéziai meder-felvételezés és a digitális medermodellek fejlesztése. A felszíni vizek
hidrodinamikai vizsgálatához szorosan kötődnek a vízminőség-védelmi modellelemzé-
sek, melyek segítségével több hazai vízfolyás kockázatbecslését végezték el. A felszín
alatti vizek érzékenységi vizsgálatával és a monitoring hálózatok tervezésének fejleszté-
sével az EU Víz Keretirányelvének teljesülését segítő módszertani kutatásokat végezne.

A legfontosabb kutatási eredmények:

- Síkvidéki digitális domborzatmodellezési eljárások, lefolyástalan területek bel-
víz-gazdálkodási viszonyainak elemzésére
- 3D talajmodellek fejlesztése mikro öntözési alkalmazásokban
- GPS-GIS-RS integrált precíziós kertészeti öntözés technológiai fejlesztés

Kutatások a biotechnológia terén

A biotechnológiai vizsgálatok alapvetően két kutatási területen folynak: az egyik ágon a
biodegradáció és bioenergia van középpontban, míg a másik terület szennyezett talajok
bio- és fitoremediációs technológiával történő kármentesítésére irányul. Több mint egy
évtizede foglalkozik egy külön kutatói műhely a szerves anyagok biodegradációs folya-
matainak laboratóriumi és üzemi körülmények között történő vizsgálatával. Ehhez egy
biodegradációt ellenőrző és vezérlő kísérleti berendezés áll a rendelkezésre, mely mind
aerob és mind anaerob állapotok megteremtésére alkalmas. Ezen túlmenően egy kísérleti
biogáz-fermentációs tartály is beállításra került, mely a receptúravariánsok tesztelésére, a
biogáz-előállítás technológiai paramétereinek kísérlet beállítására szolgál. Nemcsak
növényi alapanyagok, de élelmiszeripari (pl. vágóhídi) hulladékok biogáztermel-
ő-képességének vizsgálata is folyik, az alapanyagok előkészítésétől a keletkezett gáz
kezeléséig. Az Intézetben rendelkezésre álló terepi in-situ mérőeszközök alkalmazásával
mikroszennyezőkkel terhelt talajok és földtani közegek szennyezettségét tudjuk nagy
pontossággal és nagy mintavételi sűrűség mellett felmérni. Ezek az adatok a térin-
formatika alkalmazásával lehetővé teszik az optimális mintavételi stratégiák kidolgozását,
valamint a technológiai alternatívák kiválasztását megelőző döntéstámogatást. Eddigi
kutatásaink eredményeként sikerrel dolgoztunk ki egy enzimmatalizált in-situ eljárást,
valamint egy fitoremediációs technológiát. A technológiák validálása pilot-projektek
keretében valósult meg.

A legfontosabb kutatási eredmények:

- Kevert receptúrájú metán termelés fermentációjának optimalizálása
- Nehezen hidrolízáló anyagok kofermentációjának fejlesztése
- Mezőgazdasági biofermentlé hasznosítása nitrát érzékeny területeken

Távérzékelési és térinformatikai kutatások

A távérzékelési kutatások közül a földközeli multispektrális-, műholdas és légi
hiperspektrális távérzékelés alkalmazásai a kiemelkedőek. A kutatóműhely által alkal-
mazott légi hiperspektrális technológia alkalmazása jelenleg az egyetlen Európában,

amivel a kutatóműhely jelentős nemzetközi elismertségre tett szert. A kutatási terület magába foglalja a képosztályozás és idősoros analízisek alkalmazását, a környezetvédelmi célú alkalmazásokat, a mezőgazdasági terület földhasználat elemzését, a mezőgazdasági táblák biomassza-, növény-egészségügyi és gyomosodottsági vizsgálatát. A kutatóműhely légi hiperspektrális technológiáját a 2008. évtől számos európai országban is alkalmazzák, szoros kutatási együttműködésben a külföldi partnerekkel. A kutatóműhely rendelkezik saját DGPS bázisállomással, precíziós GPS készülékekkel és a feldolgozáshoz szükséges szoftverekkel, amelyeket számos környezetállapot-felmérési kutatásban alkalmazták. A kutatóműhely a GPS technológia mezőgazdasági alkalmazásainak fejlesztésében jelentős eredményeket ért el, elsősorban a legelő állatok mozgását rögzítő GPS/INS rendszer és a hozzá kapcsolódó szoftverek fejlesztésében

A legfontosabb kutatási eredmények:

- N-dimenziós spektrális adatgyűjtés, képjavítás és feldolgozás
- Spektrális adatkönyvtár kertészeti fajok stressz érzékenységi értékeléséhez
- Vízgyűjtő szintű térbeli döntéstámogatási rendszer vízkészlet-gazdálkodás optimalizálására

A környezetmenedzsment területén végzett kutatási programok is kimagaslóak, így többek között a komplex vízgazdálkodás területén kidolgozott életciklus alapú vizsgálatok, mezőgazdasági eredetű üvegházhatású gázkibocsátás értékelése (talajművelési rendszerek, komposztok) és az agrár-környezetgazdálkodási teljesítmény indikátorok kifejlesztése és bevezetése.

A szak magas szintű kutatási színvonalát jelzi, hogy az oktatók – néhány kivétellel – tudományos fokozattal rendelkeznek, évente átlagosan 3-5 nemzetközi konferencián és ugyanennyi hazai és nemzetközi lektorált folyóiratban publikálnak. Az oktatói és kutatói tevékenységét számos díj és kitüntetés (év oktatója díj, év publikációja díj, dékáni elismerő oklevél, rektori elismerő oklevél, környezetünkért emlékplakett, stb.) is elismeri. A fokozattal rendelkezők (9fő) MTA köztestületi és MTA DAB bizottsági tagok.

Az Intézettel kapcsolatos részletes információk megtalálhatóak a <http://gissserver1.date.hu> webcímen.

Gaál Botond: Kis tanszékből nagy egyetem
Hatvani István Teológiai Kutatóközpont – Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2012. 205 lap

A tetszetős kivitelű kiselakú könyv elsősorban teológiai indíttatású és egy, a kétségtelenül legfontosabb teológiai oktatási egység, a dogmatikai tanszék történetén keresztül tekint át a különböző teológiai felfogások és iskolák jelenlétét és változásait a Debreceni Református Kollégiumban a 16. század első felétől napjainkig.

Recenzens – beállítottságának megfelelően – a fentiek részleteivel nem kíván foglalkozni, hanem tekintettel az egyetem alapításának 100. évfordulójára, inkább a kötet kulturális, tudománytörténeti és felsőoktatás-fejlesztési szempontjait helyezi előtérbe.

Mint a távoli eseményeket gyakran, a Debreceni Református Kollégium kezdeteit sem könnyű pontosan „kibogozni”. Az első írásos említés 1549-ből való, amely azonban már működő iskoláról tudósít. Persze nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez még nem felsőfokú oktatás, az erre vonatkozó igény jóval később (1567) fogalmazódik meg. Mindenesetre a 16. század második fele a Kollégium első virágzó szakasza. Ekkor születik a *Debreceni Aritmetika*, Méliusz Juhász Péter pedig magyar–német–latin nyelven kiadja a *Herbarium*-ot. 1567-ben a Debreceni alkotmányozó Zsinaton elfogadják a *Második Helvét Hitvallást*. Huszár Gál Debrecen szerepét abban látta, hogy „...mind az egész Magyarországnak és Erdélyiségnek és több sok helyeknek is világosejtő lámpásának lenni.” Debrecen jelentőségét mutatja különben, hogy a dunamelléki lelkészek már korábban (1551-ben) a debreceni zsinathoz fordultak lelkészeket kérve.

A 17. században létesült a második tanszék (1636 – I. Rákóczi György alapítása), majd a harmadik is (1660 – Apafi fejedelem). Ezek száma a továbbiak során úgy szaporodott, hogy 1912-ben a Debreceni Királyi

Egyetem létrejöttékor a Kollégium 17 tanszékét adott át az egyetemnek. A Kollégium életében jelentős eseménye volt a 17. századnak, hogy 1660-ban, amikor Nagyvárad török kézre került, Martonfalvi Tóth György tanítványaival együtt Debrecenbe jött át, ahol híres professzora lett a Kollégiumnak. Mind erre, mind az előző és következő századokra jellemző a tanárok és diákok külföldi utazása. A tanárok legtöbbje külföldön szerzett egyetemi fokozatot, sőt nem egyszer a Kollégiumból került valamely külhoni egyetem tanszékének élére. A peregrinus diákok úti céljai közül Genf, Wittenberg, Heidelberg, Groningen, Bern, Zürich, Utrecht, Oxford, Cambridge nevét kell kiemelniük, de nehéz lenne a „teljes spektrumot” felsorolni. Mindezzel akkor éltek, amikor az ország három részre szakadt. A kollégium diákjai és professzorai a külföldi utak során korszerű tudást kaptak és megismerték a legújabb teológiai áramlatokat. Ezek Debrecenben egyszer-egyszer összeütkezésbe is kerültek a hagyományos állásponttal, amelyet mindig is elsősorban a Bibliához ragaszkodás jellemezett.

A 18. században egyre jobban előtérbe kerülnek a természettudományok. A Kollégiumban olyan professzorok fémjelzik ezt a folyamatot, mint Maróthy György, Piskárkosi Szilágyi Sámuel vagy Hatvani István. Ebben a században kezdődik meg az egyes teológiai diszciplínák elkülönülése, hogy azután a 19. században mind ezek, mind a többi tudomány is önálló szakterületekké szerveződjenek. 1798-ban önálló filozófiai tanszék létesült, 1800-ban pedig a jog is külön tanszékot kapott. A 20. században hamar megérkezett Debrecenbe a Karl Barth-féle dialektikus teológia. Mikor a kiemelkedő teológus 1936-ban előadást tartott itt, már ismert és becsült volt személye és teológiai megközelítése

miatt is. A 21. században világossá vált, hogy a teológiát nem szabad axiomatizálni, zárt rendszerré tenni, ugyanakkor a szigorú bibliikus szemlélet nem kívánja a tudományoktól, így a természettudományoktól a merev elhatárolódást sem.

Az egyes századok és korok bemutatásánál a könyv nem csak felsorolja, de általában részletesen is bemutatja az akkor működő professzorokat, egyházi vezetőket. És itt figyelhet fel az olvasó arra, hogy Debrecen város közterületei mennyire őrzik az ő neveiket, a Méliusz tértől a Maróthy, Hatvani utcáig vagy a Martonfalvi utcától az Ember Pál utcáig, nem is beszélve a szobrokról és emléktáblákról.

A könyv részletes függelékkel és képanyaggal zárul a jelenlegi professzorokra vonatkozó életrajzokkal és publikációs jegyzékekkel.

Az ismertetést a könyv utolsó bekezdéséből vett idézettel zárom: „...az 1538-tól működő Debreceni Kollégiumot háromszor is

lehetett volna egyetemmé alakítani. Először a 17. század második felében, amikor olyan kitűnő tanárok dolgoztak itt, mint Komáromi Csipkés György, Lisznai Kovács Pál, Martonfalvi Tóth György és Szilágyi Tömkő Márton. Másodszor a 18. század második felében voltak együtt olyan tanárok, akik már egészen európai szinten oktattak, mint pl. Hatvani István és Szilágyi Sámuel, s ekkor éltek és dolgoztak a városban a neves orvosok, Wespri Istvánnal az élen. Harmadszor pedig a 19. század első felében, amikor a híres Kerekes Ferenc, Sárvári Pál, Lugossy József, Péczely József, Csécsi Nagy Imre, Vécsei József, Csányi Dániel, Török József tanítottak a Debreceni Kollégiumban. Ezek valamennyien a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak.” Mint tudjuk, az egyetemmé emelésre, a királyi egyetem alapítására Debrecenben végül csak száz évvel ezelőtt, a 20. század elején került sor.

Berényi Dénes

Bagossi Edit: Pietro Metastasio színpadi művei Magyarországon Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 299 lap

Bagossi Edit munkája a magyar italianisztika Metastasio-kutatásának fontos, hiánypótló darabját jelenti. Pietro Metastasio művei a 18. századi itáliai udvari kultúra részét alkották, és jelentős hatást gyakoroltak a 18–19. század magyar irodalmára. Jelen mű a szerző doktori értekezésén alapul, amelyet a Debreceni Egyetem Irodalomtudományok Doktori Iskola (PhD) programjában védett meg Madarász Imre témavezetésével, s az egyetem Olasz Tanszékén működő Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont kutatásaihoz kapcsolódik.

Az eddigi Metastasio-szakirodalom főleg az író életrajzi bemutatásával, műveinek filológiai vizsgálatával foglalkozott. Bagossi Edit munkája a Metastasio által megteremtett zenés színpadi műfaj, a melodráma műfaji és hatástörténeti sajátosságait vizsgálja, emellett részletes összefoglaló és rendszerező elemzés-

seket mutat be a melodráma hazai fordításairól.

A 18. század sikerműfajává fejlődő, szöveget és zenét ötvöző műfaj az olasz *Settecento minore* legjelentősebb fejezetét képezi, annak ellenére, hogy a művek többsége a bécsi császári udvar megrendelésére született. A földrajzi közelségnek köszönhetően ezek a darabok átkerültek a magyarországi irodalmi életbe is. Magyarországon először 1741-ben, Pozsonyban Mária Terézia koronázó országgyűlése alkalmából mutattak be zenés Metastasio darabot. Az udvari kultúra mellett melodrámai más kulturális közegekben is megjelentek, először az iskolai színjátszás, majd az épülő polgári színház keretein belül.

Metastasio művei négy nagy szintéren fordultak elő a magyar recepciótörténetben. Legnagyobb számban az iskolaszínjátszás

miatt is. A 21. században világossá vált, hogy a teológiát nem szabad axiomatizálni, zárt rendszerré tenni, ugyanakkor a szigorú bibliikus szemlélet nem kívánja a tudományoktól, így a természettudományoktól a merev elhatárolódást sem.

Az egyes századok és korok bemutatásánál a könyv nem csak felsorolja, de általában részletesen is bemutatja az akkor működő professzorokat, egyházi vezetőket. És itt figyelhet fel az olvasó arra, hogy Debrecen város közterületei mennyire őrzik az ő neveiket, a Méliusz tértől a Maróthy, Hatvani utcáig vagy a Martonfalvi utcától az Ember Pál utcáig, nem is beszélve a szobrokról és emléktáblákról.

A könyv részletes függelékkel és képanyaggal zárul a jelenlegi professzorokra vonatkozó életrajzokkal és publikációs jegyzékekkel.

Az ismertetést a könyv utolsó bekezdéséből vett idézettel zárom: „...az 1538-tól működő Debreceni Kollégiumot háromszor is

lehetett volna egyetemmé alakítani. Először a 17. század második felében, amikor olyan kitűnő tanárok dolgoztak itt, mint Komáromi Csipkés György, Lisznai Kovács Pál, Martonfalvi Tóth György és Szilágyi Tömkő Márton. Másodszor a 18. század második felében voltak együtt olyan tanárok, akik már egészen európai szinten oktattak, mint pl. Hatvani István és Szilágyi Sámuel, s ekkor éltek és dolgoztak a városban a neves orvosok, Wespri Istvánnal az élen. Harmadszor pedig a 19. század első felében, amikor a híres Kerekes Ferenc, Sárvári Pál, Lugossy József, Péczely József, Csécsi Nagy Imre, Vécsei József, Csányi Dániel, Török József tanítottak a Debreceni Kollégiumban. Ezek valamennyien a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak.” Mint tudjuk, az egyetemmé emelésre, a királyi egyetem alapítására Debrecenben végül csak száz évvel ezelőtt, a 20. század elején került sor.

Berényi Dénes

Bagossi Edit: Pietro Metastasio színpadi művei Magyarországon Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 299 lap

Bagossi Edit munkája a magyar italianisztika Metastasio-kutatásának fontos, hiánypótló darabját jelenti. Pietro Metastasio művei a 18. századi itáliai udvari kultúra részét alkották, és jelentős hatást gyakoroltak a 18–19. század magyar irodalmára. Jelen mű a szerző doktori értekezésén alapul, amelyet a Debreceni Egyetem Irodalomtudományok Doktori Iskola (PhD) programjában védett meg Madarász Imre témavezetésével, s az egyetem Olasz Tanszékén működő Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont kutatásaihoz kapcsolódik.

Az eddigi Metastasio-szakirodalom főleg az író életrajzi bemutatásával, műveinek filológiai vizsgálatával foglalkozott. Bagossi Edit munkája a Metastasio által megteremtett zenés színpadi műfaj, a melodráma műfaji és hatástörténeti sajátosságait vizsgálja, emellett részletes összefoglaló és rendszerező elemzések

mutat be a melodramák hazai fordításairól.

A 18. század sikerműfajává fejlődő, szöveget és zenét ötvöző műfaj az olasz *Settecento minore* legjelentősebb fejezetét képezi, annak ellenére, hogy a művek többsége a bécsi császári udvar megrendelésére született. A földrajzi közelségnek köszönhetően ezek a darabok átkerültek a magyarországi irodalmi életbe is. Magyarországon először 1741-ben, Pozsonyban Mária Terézia koronázó országgyűlése alkalmából mutattak be zenés Metastasio darabot. Az udvari kultúra mellett melodramái más kulturális közegekben is megjelentek, először az iskolai színjátszás, majd az épülő polgári színház keretein belül.

Metastasio művei négy nagy szintéren fordultak elő a magyar recepciótörténetben. Legnagyobb számban az iskolaszínjátszás

területén találhatóak meg. A pozsonyi bemutatók után sokat játszották őket a jezsuita iskolák színpadain, mivel a jezsuita iskolák egyesített tanrendjében már a 16. századtól szerepelt a színjátszás. Itt általában latin fordításban, gyakran rövidítve, zenei elemeit redukálva adták elő a darabokat, didaktikai célokra koncentrálva. A korabeli fordítási gyakorlatra jellemző volt, hogy a fordító a befogadó közeg elvárásrendszerét minden más fordítási szempont elé helyezte. Így az eredeti darabokon jelentős formai és tartalmi változtatásokat hajtottak végre, igazodva a diákok erkölcsi neveléséhez. Az első datálható Metastasio darab, amelyet iskolaszínpadon játszottak, a zirci gyűjteményben kézíratos formában fennmaradt *Themistocles* 1744-ből. A latin nyelvű „tragoedia” fordítója ismeretlen, üzenete nevelő célzatú, az erkölcsösség, önzetlenség, hazaszeretet témakörében mozog. Jelentős számú, szintén latin nyelvű iskoladráma maradt fenn a Bartakovics Józsefhez kapcsolódó drámakötetben, a *Bartakovics-gyűjtemény*ben. A korabeli gyakorlattal szemben itt nemcsak a darabok címét és az előadások idejét jegyezték fel, hanem a darabok szövegének megőrzését és továbbhagyományozását is célul tűzték ki. A kódexben 36 iskoladrámai szöveg található, amelyeken jól megfigyelhető annak a belső oktatási reformnak a hatása, amely az alapvető didaktikai célok megtartva utat nyit a laicizálódás felé. E belső modernizáció egyik fő eredményeként jelentek meg az első magyar nyelvű Metastasio-előadások. A hazai főúri színházak repertoárján is szerepeltek Metastasio-darabok, ám itt sokkal ritkábban került sor műveinek bemutatására, mint az itáliai és bécsi színpadokon. Ennek oka valószínűleg a magyarországi arisztokrácia igényeinek, anyagi lehetőségeinek sajátosságai-ban keresendő. Az előadások fő színhelyei Patachich báró udvara Nagyváradon, illetve az Esterházyak színpadai voltak.

Bagossi Edit külön fejezetben foglalkozik Metastasio hatásával, amelyet a magyar polgári drámairodalomra és a hivatásos színjátszásra gyakorolt. A hazai színháztörténetben a

18. század végén jelentős struktúraváltás következett be. A zártkörű, kis fellépő gárdával dolgozó színpadokat kezdték felváltani a nyilvános, hivatásos művészeket foglalkoztató színházak, ahol belépőjegy megváltása mellett mindenki számára elérhető, rendszeres előadásokat tartottak. Az 1770-es években igen sajátos helyzet alakult ki a drámafordítás történetében. A drámafordítás virágkorszakát élte, annak ellenére, hogy az iskolaszínházi forma már nem működött, a hivatásos polgári színházak pedig még nem bontakoztak ki. Az új irodalmi műveltségű értelmiség felismerte a színház nyelvfejlesztő, nemzetnevelő lehetőségeit. A korszak legkiemelkedőbb Metastasio-fordítói: Kreskay Imre, Rudnyánszky Karolina, Egervári Ignác, Berzeviczy Pál, de később találunk Csokonai, Kazinczy és Döme Károly fordításokat is. Csokonai Metastasio-drámafordításainak bemutatása során Bagossi Szauder József kutatásaira támaszkodik, s ezeket helyezi el a Metastasio-drámák magyarországi jelenlétének és hatásának rendszerében. Kazinczy szemléletében kiemeli a színház nevelő funkcióját. Az író fordítási gyakorlatában a vígjátékoknál és zenés daraboknál szabadabb szövegkezelést engedett a fordítóknak, míg a drámáknál a nyelvi-stilisztikai részletekben is az eredeti szöveget szigorúan követő fordításokat preferált. A magyar színjátszástörténet első két műsorrétegében négy alapvető színjátéktípus alakult ki: szomorújáték, érzékenyjáték, énekesjáték és vitézi játék. Metastasio művésze ezen műfajok mindegyikére hatást gyakorolt.

A könyv a metastasioi melodráma kialakulásának, fejlődésének és műfaji sajátosságainak, valamint magyarországi hatástörténetének részletes, rendszerezett összefoglalása. A szerző két mellékletet illesztett a könyv végére, amelyek Metastasio műveinek és a művek fordításának kronologikus és helyszíni besorolását segítik. Ezek a mellékletek *Metastasio színpadi műveinek és fordításainak katalógusa*, illetve *A Metastasio-darabok magyarországi bemutatói*.

Kádár Anett Julianna

Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára
Szerk.: Pál Judit, Sipos Gábor
Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2010. 431 lap

Már-már hagyománynak számít, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület emlékkönyvvel köszönti 80. életévüket betöltő kiemelkedő történész tagjait. Jakó Zsigmond, Imreh István, Kiss András, Csetri Elek, Benkő Samu után Egyed Ákos részesült ebben a megtiszteltetésben. A neki szentelt emlékkönyv a köszöntő valamint 45 tanulmány mellett tartalmazza az ünnepelt teljes bibliográfiáját az 1954–2009. közötti évekből, beleértve az ismeretterjesztő és tudománypolitikai cikkeket, az általa adott interjúkat, illetve több róla szóló írást is. Az általa írt 12 kötet – amelyhez nem számoltuk az újrakiadásban is napvilágot látott könyveket és szerkesztett műveket –, valamint, a nagyszámú tanulmány egy folyamatosan gazdagodó történelmi pálya ívét rajzolja meg.

Amint az a bibliográfiájából is kitudnik, Egyed Ákos fő kutatási területe egyrészt a Székelyföld és a székelység, másrészt a 19. századi Erdély története. Ez a témaválasztás sajátos kutatói módszerrel párosult. Egyik könyvének szokatlanul hangzó címét – *Falu, város, civilizáció* – maga is szükségesnek látja magyarázni, hiszen ezt „látva az olvasó hirtelenjében inkább gondol szociológiára vagy néprajzra, mint történelemre.” Válogatott tanulmányaiból álló második könyvében fordul így Egyed Ákos *Az olvasóhoz* (*Falu, város, civilizáció*, Bukarest, 1981, 5.). Valóban, az interdiszciplinaritás, a felsoroltakon kívül még a közgazdaságtan vagy az antropológia eredményeinek és módszereinek beemelése a történetkutatásba – ami nálunk csak az utóbbi évtizedekben kezdett elterjedni – erősen jellemzi azt a civilizációtörténeti irányt, amelynek Egyed Ákos egyik újjászervezője és elindítója. Kitüntetett téma az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc erdélyi története. Ezt a kutatási irányt a szülőföld önvédelmi harcát feldolgozó monográfiájától (*Háromszék 1848–1849*, Bukarest, 1978.) az *Erdély 1848–1849* (Csíkszereda, 1998–1999.) két kötetén át az *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése* (Marosvásárhely, 2001.) c.

könyvig terjedő sorozat jelzi. Nem lehet véletlen, hogy az emlékkönyvben tanulmányokkal jelentkező kollégák és tanítványok írásai is kapcsolódnak az ünnepelt kutatási területéhez és érdeklődéséhez (politika-, társadalom-, gazdaság-, művelődés- és civilizációtörténet). A kötet szerzőinek zöme Kolozsvárott, Budapesten vagy Debrecenben él, de a székelyföldi kisvárosokból is Egyed Ákos több tisztelője küldte el tanulmányát.

Az emlékkötet szerzői sorában *Orosz István* a történelmi tudat és nemzeti identitás összefüggéséről, *ifj. Barta János* 17–18. századi mezőgazdasági irodalmunk társadalomszemléletéről értekezik. *Sas Péter* a legendás levéltáros, Kelemen Lajos és a magyarhermányi autodidakta kutató, Máthé János levelezéséből közöl egy darabot. Édesapjukat köszönti *Egyed Péter* és *Egyed Emese*: előbbi az erdélyi filozófia múltjáról és jelenéről, utóbbi – Kovachich Márton György könyv- és kéziratkatalógus-tervezete kapcsán – a tudományszervezés erdélyi lokális központjainak szükségességéről ír. Noha nincsen mód a tanulmányokat részletesebben ismertetni, a kötetben elkülönülő négy nagy csomópontot mégis meg kell neveznünk.

Az elsőbe, a regionális vagy helytörténeti vonatkozású tanulmányokat sorolhatjuk. A feltorjai Karatna református egyházközségének megalakulása, Háromszék részvétele az osztrák-török háborúban, a sepsiszentgyörgyi vártemplom reneszánsz portáléja, Háromszék 18. század eleji népességi viszonyai, Firtos várának ásatásai adják a témáját *Coroi Artur*, *Cserey Zoltán*, *Kovács András*, *Pál-Antal Sándor*, *Sófalvi András* tanulmányainak, melyek változatos módon az egyház-, had- és művészettörténet, a demográfia vagy a régészet módszereivel vizsgálják a Székelyföld valamely kisebb-nagyobb területét.

Erdély középkorához és az önálló fejedelemség történetéhez kapcsolódhat a következő blokk. *Kiss András* Mátyás király várospolitikáját mutatja be a Kolozsvár részére kiadott oklevelek elemzésével, *W. Kovács András*

pedig a középkori erdélyi megyeszékhelyekre vonatkozó ismereteket pontosítja és egészíti ki saját kutatásai alapján. Az 1581. évi gyergyószentmiklósi falutörvényt *Garda Dezső*, a moldvai határt őrző Bereck mezőváros kiváltságainak megőrzését és gyarapítását *Oborni Teréz* mutatja be. Rozsnyai Dávid török deák válóperét *Sipos Gábor*, Mátyus alias Mátis János székely főkapitány karrierjét *Tüdős S. Kinga* tolla nyomán ismerhetjük meg. Báthory Kristóf uralmi rendszerét *Horn Ildikó*, a fejedelmi határt őrző Bethlen Gábor erdélyi udvarában *Jeney-Tóth Ananmária*, II. Rákóczi Ferenc fejedelemséggel kapcsolatos terveit *Gebei Sándor* elemzi. *Jakó Klára* a diplomáciai írásbeliség, *Kovács Kiss Gyöngy* a kolozsvári szőlők és borok, *Rüsz-Fogarasi Enikő* a marosvásárhelyi örökéleti szokások, *Pap Ferenc* a kolozsvári harmincadnaplók alapján a méz, viasz és faggyú kivitelének történetét dolgozza fel.

A kötet harmadik nagy egysége a reformkortól a dualizmus időszakáig tekinti át Erdély történelmét. Jelentős számban találunk köztük az 1848–1849-es szabadságharcra foglalkozó tanulmányt. Eddig ismeretlen forrásra hívják fel a figyelmet ezek az írások, vagy eddig is ismert forrást helyeznek új megvilágításba. Heydte kapitány – utóbb őrnagy – dicstelen háromszéki szerepét előnyösebb fényben bemutató kérvényének (*Csikány Tamás*), Kövári László haditudósításainak (*Hermann Róbert*), az Erdélyi Múzeum-Egyesületbe beadott 1848–1849-es ereklyék adományleveleinek (*Vincze Zoltán*), az orosz intervenció porosz diplomáciai forrásainak (*Gergely András*) bemutatása mellett a 19. század jeles személyiségeinek életrajzi feldolgozásával is találkozhatunk az emlékkönyv lapjain. *Gaál György* Gyulai Pál és Kolozsvár, *Miskolczi Ambrus* – Kazinczynak a „Gróf Széchenyi Istvánhoz” című költeményéből kiindulva – a címmel való kapcsolatát rajzolja meg. *Zepezőné Jenő* Orbán Balázs hiteles életrajzához járul hozzá, *Papp Klára* Jósika János 1825. évi pozsonyi országgyűlési utazását elemzi feleségéhez írt levelei alapján, *Vekov Károly* pedig a kolozsvári Kossuth-kultuszt mutatja be. *Hermann Gusztáv Mihály* Teleki János gróf Udvarhelyszék közgyűlésén 1801-ben elmondott

beszédét közli, *Pál Judit* a szamosújvári örömeinek identitásának változásában az 1848-as forradalmat jelöli ki fordulópontként. *Veliky János* az 1840-es évek politikai küzdelmeinek nyelvi szempontjait emeli ki: megállapítása szerint a korszak politikusai előbb nyelvíleg írták körül azokat a politikai pozíciókat, amelyeket majd ténylegesen is elfoglalni óhajtottak. *Velkey Ferenc* négy forrásrészlet segítségével azt a jelenetet – „a kaszinó-jelenet”-et – elemzi, aminek hatására Kossuth visszavonta tagsági kérelmét a Nemzeti Kaszinóba.

Ugyanezen blokkban *Báthory Lajos* a dualizmus kori Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara tevékenységét, *Csucsuj István* a 19. századi erdőgazdálkodás, *Róth András Lajos* a századforduló erdélyi gyümölcsstermesztésének adatait mutatja be. De ide sorolhatjuk *Camil Mureșanu* Ignatie Darabant nagyváradi görögkeleti püspökről, valamint *Simion Retegan* a falusi románok házassági stratégiáiról írt román nyelvű tanulmányát is.

A kötet negyedik tartalmi egysége azt a szocialista korszakot tárgyalja, amelyben Egyed Ákos felnőtt életének java részét leélte. Ezeknek az éveknek a fojtogató romániai légkörét idézi meg *Csetri Elek*, aki a Bolyai Egyetem utolsó prorektorának, Csendes Zoltánnak és feleségének tragikus öngyilkosságát, valamint *Dávid Gyula*, aki Szabédi Lászlónak az öngyilkossága előtti éveit (1956–1959) mutatja be. „Akár még ma is félelmetesnek mondhatom, hogy London – Moszkva – Bukarest – Kolozsvár között órák alatt olyan információs kapcsolat jöhetett létre, melynek egyik végén az akkori világ hatalmasai, másikon pedig az én parányiságom állott.” – zárja talányos című visszaemlékezését *Benkő Samu*, azt a kérdést vizsgálva, hogy miről tárgyalhatott II. Erzsébet angol királynő és Hruscsov 1956 tavaszán Windsorban. *Csorba László* a Rómában élő történésznek, Florio Bánfinak, a kommunista magyar titkosszolgálat besúgójának a tevékenységét rajzolja meg.

A kötetet bevezető köszöntőjében *Pál Judit* csak utal erre a szocialista korszakra. Egyed Ákos családja kuláklisára került, s ezért a már gyakornoknak kinevezett végzős diák nem maradhatott az egyetemen, s később

sem taníthatott. Ezt pótolhatta némileg, hogy 1989 után Debrecenben és Budapesten volt vendégprofesszor, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem díszdoktorává avatta, s az MTA külső tagjává választotta. Az is figyelmet érdemel, hogy Egyed Ákos a *Falu, város, civilizáció* című korszakos monográfiája után – melynek jelentőségével csak az idősebb pályatárs, Imreh István munkái állíthatók párhuzamba – egy negyedszázadon át önálló kötetet nem publikálhatott, s könyveinek nagyobbik része csak a rendszerváltozás után jelenhetett meg.

Mivel Egyed Ákos általában tartózkodik attól, hogy tanulmányaiban személyes mozzanatokra térjen ki, erre vonatkozóan leginkább egy esszéjéhez fordulhatunk, melyben a családi emlékezetben őrzött anyai dédapjára,

a honvédtizedes Nagy Áronra emlékezik, valamint gyermekkori és fiatal kutatói emlékeit is felidézi (*Utam 1848-hoz*, Látó, 1998/3. 76–81.). Ezt az írását fejezi be a következő, hitvallásnak tekinthető mondattal: „a történettudomány feladatai közé tartozik egy adott korban a cselekvés alternatíváinak a felmutatása”. A személyes kötődés és a források mennél szélesebb körének a megszólltatása egyaránt a titka lehet a szerző írásmódjának, melyhez társul az a tudományban betöltött – utóbb intézményesült – vezető szerep, ami méltán váltotta ki a szakma és a szélesebb nyilvánosság szeretetét és megbecsülését. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület által megjelentett emlékkönyvet ennek a tiszteletnek a jeleként is olvashatjuk.

Restás Attila

**Antal Tamás: Város és népképviselő.
Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872).
Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2011. 352 lap.**

Amikor Debrecen szerepét kívánjuk jellemezni az 1848/49-i szabadságharcban, közhelyszerűen szoktunk hivatkozni a „szabadságharc fővárosa” (ezzel a címmel jelent meg 1948-ban a Szabó István által szerkesztett centenáriumi kötet), vagy a „magyar szabadság őrvárosa” megtisztelő kifejezésekre (utóbbival maga Kossuth Lajos illette városunkat). Magyarázatuk közismert. 1849 legelején az osztrákok által veszélyeztetett Pestről a szabadságharc kormányzervei, beleértve az országgyűlést is, Debrecenbe költöztek. Jött Kossuth Lajos is – 1848 szeptemberétől az Országos Forradalmi Bizottmány elnöke –, hogy innen irányítsa az ország védelmét. Azt, hogy Debrecen városa, ill. lakossága hogyan vett részt ezekben az eseményekben, hogyan tudta segíteni a veszélyeztetett értékek védelmét, a történészek rendszerint alárendelték az országos érdekeket kifejező eseményeknek. A hamarosan megindult tavaszi hadjárat sikerei, a Debrecenben kihirdetett trónfosztás a debreceni tartózkodást a szabadságharc történetének

kényszerű, de fényes eseményei közé szokták sorolni, amelyekben a város lakossága is lelkesen vett részt.

Antal Tamás könyvében az érem másik („város felőli”) oldalát vizsgálja. De még ezen belül sem elsősorban a lakosság közvetlen részvételét kívánja bemutatni az eseményekben, hanem inkább a városvezetés előtt a forradalmi törvényhozás által megnyitott új lehetőségeket és azok kihasználását, ill. az alkalmazás során felmerült problémákat. Az 1848:XXIII. törvénycikket – a szabad királyi városok jogállásáról – Magyarország utolsó rendi országgyűlése hozta, de már a márciusi forradalom kirobbanása után, 1848 áprilisában. Bemutatása, értelmezése így természetesen nem választható el a történelmi előzményektől, mint ahogyan a törvény hatásának, következményeinek vizsgálatában sem, legalábbis az 1867. évi kiegyezést követő 1872-i új rendezésig. A munka kronológiailag ennek megfelelően két nagyobb részre oszlik. Az első részben a szabad királyi városok ügyének országgyűlési tárgyalásával, valamint annak

sem taníthatott. Ezt pótolhatta némileg, hogy 1989 után Debrecenben és Budapesten volt vendégprofesszor, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem díszdoktorává avatta, s az MTA külső tagjává választotta. Az is figyelmet érdemel, hogy Egyed Ákos a *Falu, város, civilizáció* című korszakos monográfiája után – melynek jelentőségével csak az idősebb pályatárs, Imreh István munkái állíthatók párhuzamba – egy negyedszázadon át önálló kötetet nem publikálhatott, s könyveinek nagyobbik része csak a rendszerváltozás után jelenhetett meg.

Mivel Egyed Ákos általában tartózkodik attól, hogy tanulmányaiban személyes mozzanatokra térjen ki, erre vonatkozóan leginkább egy esszéjéhez fordulhatunk, melyben a családi emlékezetben őrzött anyai dédapjára,

a honvédtizedes Nagy Áronra emlékezik, valamint gyermekkori és fiatal kutatói emlékeit is felidézi (*Utam 1848-hoz*, Látó, 1998/3. 76–81.). Ezt az írását fejezi be a következő, hitvallásnak tekinthető mondattal: „a történettudomány feladatai közé tartozik egy adott korban a cselekvés alternatíváinak a felmutatása”. A személyes kötődés és a források mennél szélesebb körének a megszólaltatása egyaránt a titka lehet a szerző írásmódjának, melyhez társul az a tudományban betöltött – utóbb intézményesült – vezető szerep, ami méltán váltotta ki a szakma és a szélesebb nyilvánosság szeretetét és megbecsülését. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület által megjelentett emlékkönyvet ennek a tiszteletnek a jeleként is olvashatjuk.

Restás Attila

**Antal Tamás: Város és népképviselő.
Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872).
Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2011. 352 lap.**

Amikor Debrecen szerepét kívánjuk jellemezni az 1848/49-i szabadságharcban, közhelyszerűen szoktunk hivatkozni a „szabadságharc fővárosa” (ezzel a címmel jelent meg 1948-ban a Szabó István által szerkesztett centenáriumi kötet), vagy a „magyar szabadság őrvárosa” megtisztelő kifejezésekre (utóbbival maga Kossuth Lajos illette városunkat). Magyarázatuk közismert. 1849 legelején az osztrákok által veszélyeztetett Pestről a szabadságharc kormányzervei, beleértve az országgyűlést is, Debrecenbe költöztek. Jött Kossuth Lajos is – 1848 szeptemberétől az Országos Forradalmi Bizottmány elnöke –, hogy innen irányítsa az ország védelmét. Azt, hogy Debrecen városa, ill. lakossága hogyan vett részt ezekben az eseményekben, hogyan tudta segíteni a veszélyeztetett értékek védelmét, a történészek rendszerint alárendelték az országos érdekeket kifejező eseményeknek. A hamarosan megindult tavaszi hadjárat sikerei, a Debrecenben kihirdetett trónfosztás a debreceni tartózkodást a szabadságharc történetének

kényszerű, de fényes eseményei közé szokták sorolni, amelyekben a város lakossága is lelkesen vett részt.

Antal Tamás könyvében az érem másik („város felőli”) oldalát vizsgálja. De még ezen belül sem elsősorban a lakosság közvetlen részvételét kívánja bemutatni az eseményekben, hanem inkább a városvezetés előtt a forradalmi törvényhozás által megnyitott új lehetőségeket és azok kihasználását, ill. az alkalmazás során felmerült problémákat. Az 1848:XXIII. törvénycikket – a szabad királyi városok jogállásáról – Magyarország utolsó rendi országgyűlése hozta, de már a márciusi forradalom kirobbanása után, 1848 áprilisában. Bemutatása, értelmezése így természetesen nem választható el a történelmi előzményektől, mint ahogyan a törvény hatásának, következményeinek vizsgálatában sem, legalábbis az 1867. évi kiegyezést követő 1872-i új rendezésig. A munka kronológiailag ennek megfelelően két nagyobb részre oszlik. Az első részben a szabad királyi városok ügyének országgyűlési tárgyalásával, valamint annak

helyi érvényesítésével ismerkedhetünk meg, a másodikban – amelynek terjedelme természetesen jóval meghaladja az elsőét – pedig a debreceni népképviselői közgyűlés történetével, a polgári haszonvételi jogok szabályozásával, továbbá a debreceni vegyes bíróság történetével ismerkedhetünk meg. A kötetet – függeléként – egy debreceni polgár, Sesztina-Nagybákay Jenő életének rövidebb áttekintése zárja.

A szerző persze az országgyűlési események bemutatása során sem elégedett meg az eddigi feldolgozásokkal, Debrecen esetében pedig – megfelelő historiográfiai előzmények híján – túlnyomórészt levéltári forrásokra kellett támaszkodnia. Az általa felhasznált anyag lehetőséget nyújtott számára, hogy ne csak az érvelések, viták száraz tényeit ismeresse, hanem életközelségbe hozza az azokban feltűnő személyeket is. Országos szinten a reformkor számos ismert országgyűlési követe (illetve a hamarosan bekövetkező forradalomban is szerepet játszó politikusa) mutatkozik be kedvező vagy kevésbé előnyös oldaláról. Debrecen esetében pedig több, a 19. század közepének városformáló egyénisége álláspontjával ismerkedhetünk meg, olyanokéval, akiknek nevét (vagy legalábbis családjukét) az utókor közterületek vagy utcák nevében örökölte meg (Poroszlay Frigyes, Komlóssy Imre, Simonffy Imre stb.).

A forradalmat megelőző utolsó, 1847/48-i rendi országgyűlésen a szabad királyi városok helyzetének – jogállásának, igazgatásának, gazdálkodásának – kérdéseit szerették volna tisztázni. A megyék követei által uralt alsó táblán időnként heves, indulatoktól is fűtött vitákon csaptak össze az álláspontok. Hiába vehettek részt az alsótábla ülésein a szabad királyi városok követei is, ha az 1825/27. évi országgyűlés megerősítette, hogy mindösszesen egyetlen, közös szavazattal rendelkeznek, így érdekeiket nem tudták érvényesíteni. A követek állásfoglalása, érvelései nyomán a kötetben megelevenednek a társadalom nemesi és nem nemesi rétegeinek mára gyakran közhelyként ismételtetett ellentétei, néha szemléletesen is. Amikor a vita során pl. Tóth Lőrinc, a felvidéki bányaváros, Breznóbánya követe a magyar nemességet „elkorcsosult, eladósodott, koldus és bocskoros arisztokráci-

ának” nevezte, Asztalos Pál, Máramaros megye követe egy hasonlattal próbálta megvédeni osztályos társait. Mind a nemességet, mind a polgárokat (utóbbiakat „bourgeoisie”-nak nevezve) hüvelyében nyugvó kardhoz hasonlította, de míg a nemesség ezeréves, kívülről „őszerű, rongyos” hüvelye „nemes acélt” rejt, addig a polgárok „bársony, gazdagon aranyozott, pompás” kardhüvelyében cinből készült fegyvert találhatunk (23. lap). Az ilyen viták természetesen nemigen vitték előre a városok ügyét. A városi törvény így csak a forradalom kirobbanását követően születhetett meg.

Az ún. áprilisi törvények végül a hazai társadalom polgárosodását segítették elő. Szükség volt az átalakításra Debrecen közigazgatása esetében is, amely szerző szerint „késő feudális rendi jellegzetességeket” mutatott (98. lap). A városnak a forradalmi törvény nyomán kellett megújítania tisztikarát és megválasztani tanácsának tagjait, a tanácsnak pedig olyan kérdésekkel kellett foglalkoznia, mint a polgári haszonvételi jogok (failleték-, legeltetési jog, szántóhasználat, borkimérési jog) újra szabályozása. A jegyzőkönyvek azt igazolhatják, hogy a közigazgatás újjászervezése még a frissen megválasztott népképviselői tanács számára is könnyebb feladat volt, mint a korábbi társadalmi- és jogi különbségekből (polgárjog, házbirtoklás, legelőhasználat) származó megkülönböztetések kiküszöbölése. A kényes kérdések megtárgyalására azonban viszonylag kevés idő jutott, a népképviselői szervek működése ugyanis nem lehetett folyamatos. A neoabszolutizmus éveiben a választott tisztségviselők és szervek működését kétszer is szüneteltetni kellett. Az 1848-ban ígéretesen indult folyamatot 1849 nyarán megtörte a szabadságharc leverése (a tanács ekkori utolsó ülése 1849. július 28-án volt), s hiába alakultak újjá szervei 1860-ban az októberi diplomát követő „provizórium” időszakában (első ülésére december 17-én került sor), működésük most is kérészetűnek bizonyult (utolsó ülés 1861. november 9-én). A város nem kívánt beletörődni a kedvezőtlen politikai fordulatba, de ezzel is csak a hatóságok rosszallását vonta magára. A közgyűlés 1861-i utolsó ülésein a testület rögzítette panaszait, amire a hatalom (a visszaállított

Helytartótanács) az inkriminált jegyzőkönyvi lapoknak a megsemmisítését (azaz a jegyzőkönyvből való kitépését) rendelte el. Azt, hogy ma ezeket az eseményeket mégis ismerjük, annak köszönhető, hogy a jegyzőkönyvből titokban másolatot készítettek, amit rejtkehelyen sikerült megőrizni. Talán ez a bosszúság is magyarázza, hogy a város a kiegyezést követően sem mérsékelte politikai radikalizmusát, s elmarasztalta azokat a vezetőit és hivatalnokait, akik a neoabszolútizmus rendszerében is tisztségükben maradtak. A szerző ezt a viselkedést méltánytalannak tartja, hiszen az elmarasztaltak közül többen már a forradalom napjaiban is szolgálták a várost, s tisztségükben való maradásuk nem feltétlenül megalkuvást jelentett, hanem az attól való félelem következménye volt, hogy visszalépésük esetén a hatalom a városnak igazán ártó vezetőket ültethet helyükre (155. lap). Az 1867-ben megválasztott tisztségviselők és az 1867. május 22-én összeülő népképviseleti közgyűlés létjogosultságát azután a városok jogállását megváltoztató, a törvényhatóságú városok létrehozásáról szóló 1870. évi XLII tc. szüntette meg. Debrecen ismét elégedetlenkedett, hiszen tanácsa szerint a törvény – a hivatali jogkörök alapos szűkítésével – „közigazgatási gépezet szintjére” süllyesztette a városi igazgatást. „Engesztelhetetlen ellenzékiességét” azzal is kifejezte, hogy egyik országgyűlési képviselőjévé Tisza Kálmánt választotta.

Antal Tamás munkájának az országos események visszatükröződése csak periférikus része. Mégsem mellőzheti annak vizsgálatát, például hogy hogyan fogadták a városban a forradalomnak a polgárosodást célzó intézkedéseit, és hogyan tudtak azokkal élni. Ezzel kapcsolatban a kötet néhány megállapítása akár a köztudatban rögzült véleményeket is megváltoztathatja. Így annak részletezése, hogy a kormányzervek ill. a forradalmi országgyűlés több tagjának a városba költözése 1849 elején számos konfliktust okozott az ide érkezők elszállásolásától és élelmezésétől kezdve a nemzetőrséghez való csatlakozás erőltetéséig és a hadsereg ellátását segítő fogatok biztosításáig. Az is igaz, hogy 1849-ben a város irányításába az Országos Honvédelmi Bizottmány kezébe került, ami nagyban

korlátozta a saját kezdeményezéseket. A lakosságot ekkor sújtó közvetlen nehézségeket pedig hamar meghaladták a várost megszálló cári orosz csapatok által okozott károk, amelyek képesek voltak feledtetni a forradalmi idők nehézségeit.

A szerző egy helyütt mentegetőzik, hogy „a tanulmány stílusa néhol talán túlságosan lajstromozónak tetszik” (216. lap). Mentegetőzésre azonban aligha lenne szüksége. Kétségtelen, hogy egy tisztségviselői/képviselői névsort nemigen lehetne a „lajstromozástól” eltérő módon beilleszteni, a könyv szöveges részében azonban a tényanyagon túl mindig találunk értékelést, önálló – akár a témával eddig foglalkozó történetírók véleményével ellentétes – megállapításokat. Egyik bírálata a jelen recenzió készítőjét is elérte, aki a Debrecen történeti monográfia 3. kötetében (a 30. lapon) – a szerzőnél felszínesebb forrásismerete alapján – úgy vélte, hogy az 1861-i közgyűlésbe „csak az 1848 óta elhalt tagok helyett választottak újakat”. Tévedésemet – személyes találkozásunk alkalmával – már korábban elismertem, amire szerző egy lábjegyzetben utal is (140. lap). Hadd éljek azonban ezúttal – egy másik vonatkozásban – magam is egyfajta ellenvéleménnyel. Antal Tamás mindenben korrekt, lényegre törő munkájában annyira a három „népképviseleti” időszakra (1848/49, 1860/61, 1867/1872) összpontosít, hogy ennek érdekében mellőzi az 1848–1867 közötti időszak jóval terjedelmesebb részét kitöltő, de nem az 1848-i törvény értelmében hivatalukba került tisztségviselőit, képviselőit. Az, hogy Poroszlay Frigyes vagy Csorba János polgármesteri tevékenysége kimaradt (utóbbiról mindössze egyszer olvashatunk, amikor éppen távozik tisztségéből), a téma koncentrációja folytán még érthető, azt azonban, hogy a tisztségviselők névsorában sem ők, sem a polgármesterségük alatt funkcionáló tanácsstagok egyáltalán nem szerepelnek, mégis furcsállhatjuk. Legalább egy szögletes zárójeles említést megérdemelték volna. (Csorba János már csak azért is, mert – bár 1853–1859 közötti polgármestersége számos vitára adott alkalmat –, mégis tény, hogy ő vezette ki Debrecen már-már végzetessé váló eladósodásából.)

Antal Tamás az általa vizsgált időszakot a „19. századi magyar közigazgatás-történet sajátos átmeneti időszakának” tekinti. Ugyanakkor egy percig sem tagadja, hogy rokon-szenvezik Debrecennel, szülővárosával és az itt lakókkal. Ezt tanúsíthatja az Előszó mot-tójaként megjelenő Petőfi versidézete mondanivalója: „Hej, Debrecen, / Ha rád emlékezem!... / Sokat szenvedtem én tebened, / És mindamellet / Oly jólesik nekem, / Ha rád emlékezem!). De ezt erősíti meg az egész

kötet szellemissége, ahogyan igyekeznek a város vezetőit „a sokszor kaotikus és tétova, szépítetlen valóság ismertetése” során „e még oly kiemelkedő korszakra is karakterisztikus és természetes emberi bizonytalanságaikat” tudomásul véve bemutatni (217. lap). A kötet a korszakkal foglalkozó további történeti munkák számára mindenképpen nélkülözhetetlen lesz, de szívesen ajánlhatjuk a városunk múltja iránt érdeklődő nem szakmabeli olvasóknak is.

Ifj. Barta János

**Csaba László – Fogarasi József – Hunya Gábor (szerk.):
European Integration: First Experiences and Future Challenges
(Európai integráció: Első tapasztalatok és a jövő kihívásai)
Partium Press, Oradea 2011. 270 lap**

A könyv a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Közgazdasági Karán 2009. október 22–24. között megrendezett *International Conference on Emerging Economies* konferencia előadásainak tanulmányváltozatait tartalmazza. A témaválasztás különösen aktuális ma, amikor az európai nemzeteknek, az európai közösségnek szembe kell nézniük a válság okozta hatásokkal. Az *Egyetemi konferenciasorozat* első kiadványaként, 2011-ben angol nyelven publikált könyv tanulmányai átfogó képet nyújtanak a témát érintő tudományos eredményekről. A konferencia fő célja ugyanis a legújabb gazdasági elemző módszereknek, valamint az európai integráció politikai és társadalmi aspektusainak elemzése és megvitatása volt, különös figyelmet fordítva a közép- és kelet-európai országok feltörekvő gazdaságaira, egyszersmind tudományos fórumot szolgáltatva egy lehetséges integrált szemlélet kialakításához.

A tanulmánykötet, a konferencia tematikai struktúráját követve, öt fejezetből áll. Az első, *European Integration and The Crisis* című fejezet a plenáris ülések előadóinak tanulmányait mutatja be. A további fejezetek a konferencia fő témájához közvetlenül, vagy közvetve kapcsolódó fontos kérdéseket elemez-

nek, különös tekintettel a közép- és kelet-európai, valamint a romániai gazdasági-társadalmi helyzet aktuális problémáira. A kötet második fejezetében az európai és regionális kihívásokról esik szó (*European and Regional Challenges*), amelyet az *Agriculture and Rural Economy* elnevezésű fejezet követ. A negyedik fejezet az üzleti szervezetek teljesítményét világítja meg több oldalról (*The Performance of Business Organizations*), míg a befejező fejezet a tudás és az üzleti etika szerepét elemzi az európai integráció folyamatában (*Knowledge and Business Ethics in the Process of EU Integration*).

A szerzők között olyan neves külföldi és magyar kutatók találhatók, mint Daniel Daianu volt román pénzügyminiszter, Csaba László akadémikus, a Közép-Európai Egyetem professzora, Hunya Gábor a Bécsi Nemzetközi Gazdaságösszehasonlító Intézet (WIIW) tudományos tanácsadója, Vincze Mária professzorasszony, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Karának tanára, Fertő Imre professzor, a Corvinus Egyetem üzleti tudományok doktori iskolájának vezetője. Az említett szerzők mellett a kötet további romániai magyar kutató tanulmányait is tartal-

mazza, amelyek jól reprezentálják a romániai magyar nyelvű felsőoktatás tudományos eredményeit.

A teljesség igénye nélkül, kiemelve néhány tanulmány rövid tartalmát, közülük elsőként Hunya Gábor munkája említendő (*Romania from EU Accession to Crisis and the Need of a New Growth Strategy*), amely Románia EU-csatlakozásától a válságig vezető utat elemzi, hangsúlyozva egy új növekedési stratégia szükségességét. A tanulmány az új tagállamok, különösen Románia gazdasági helyzetét vizsgálva rávilágít arra, hogyan vezetett a befektetők laza kockázatelemzésén alapuló gazdasági túlfűtöttség a túlköltekezéshez. Csaba László (*Economics of the New Member States: a Post-crisis Perspective*) négy, a választ részben már magában foglaló fontos kérdést tesz fel az új közép- és kelet európai EU-tagoknak, amelyekkel szembe kell nézniük a következő évtizedben. Az első az, hogy mit gondolunk a 2008–2009-es pénzügyi összeomlásról? A második, hogy mit tanultak az előzőleg jól teljesítő EU-tagokat is súlyosan érintő válság okozta megrendülésből? Harmadik kérdését a szerző úgy fogalmazza, hogy elvárhatjuk-e a normális helyzethez való visszatérést, amit a hitelminősítők és nemzetközi pénzügyi szervezetek modelljei előre jeleznek? Végül a negyedik kérdés, hogy milyen hasznuk van az új tagoknak az EU tagságból? A tanulmány e kérdésekre ad válaszokat. Daniel Daianu a „józan ész” szükségességét emeli ki *Return to Common Sense Is Needed* című tanulmányában. A korábbi miniszter a pénzügyi és a gazdasági válság kiváltó okaira összpontosít. Alapvető megállapítása, hogy a válság erősen kapcsolódik a pénzügyi rendszer működési zavaraihoz és tévedéséhez. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a válság olyan etikai kérdéseket is felvet, amelyek idáig folyamatosan kikerültek az érdeklődés központjából.

Fertő Imre (*Integration of CEE Agri-food Sector into the EU: What Does Trade Theory and Empirical Evidence Tell Us?*) a közép-európai országok agrár- és élelmiszeriparának integrációját vizsgáló kutatás eredményeiről számol be. A tanulmány azért is jelentős, mivel a kutatási terület igen kevésbé vizsgált szegmense az agrárgazdaságtant és az EU

integrációját érintő elemzéseknek. Vincze Mária (*Romanian Rural Areas at Present*) öt fő részben tárgyalja a román vidék helyzetét. Elsőként jellemvonásait ismerteti, majd kitér a vidéki foglalkoztatottság helyzetére, valamint a vidékfejlesztés problémáinak és területi aspektusainak sajátosságaira, egyszerűsítve utalva több olyan új kihívásra is, amelyekkel Romániának szembe kell néznie.

A könyv további fejezeteiben is több figyelemreméltó tanulmány található. Az Európai és regionális kihívások című fejezetben Szakáli István Loránd (*Institutionalized Transborder Cooperation in Central and Eastern Europe*) a lokális és regionális szinten ható határon átnyúló kapcsolatok intézményesülését elemzi az európai integráció folyamatában. Szerző szerint a határon átnyúló kapcsolatok az EU egyik legfőbb alapelve, a szubszidiaritást szolgálhatják, különösen, ha ennek megtaláljuk a leghatékonyabb keretét, amelyek talán a jövőben az EGTC-k lehetnek. Elek Sándor és Fogarasi József (*Romanian Agriculture in the Process of EU Accession*) a romániai mezőgazdaságban bekövetkező változásokra hívják fel a figyelmet. A romániai agrárium helyzetében bekövetkező negatív változások azért is lehetnek olyan fontosak, mivel a mezőgazdaság szerepe mind a gazdasági mutatók, mind a foglalkoztatottság terén igen jelentős. Ugyanakkor e változások egy, már a csatlakozás előtti folyamat részét képezik. Fekete Hajnalka (*The Elements of Enhancement Company Performance within Organization*) az üzleti szervezetek teljesítményét elemzi a Pannon Egyetem Számviteli és Controlling tanszékének magyarországi cégekre irányuló empirikus vizsgálata alapján. A kötet utolsó fejezetéből Györbíró András és Kinter Tünde közös tanulmánya (*An Almost Bright Future Perspective Of Young Graduates In Romania*) emelhető ki, amelyben a szerzők a romániai felsőoktatás és a munkaerőpiac közötti kapcsolatokra hívják fel a figyelmet. A téma igen aktuális, mivel korunk gazdaságának egyik legmeghatározóbb mozgatórugója a magasan kvalifikált munkaerő. A mai felsőoktatási intézmények egyik legnehezebb feladata, hogy lépést tudjanak tartani a változó munkaerő-piaci igényekkel. A tanulmány általános

helyzetleírást ad a román felsőoktatási rendszerről, majd a folyamatok és statisztikák mögött megbújó ok-okozati összefüggéseket igyekszik megvilágítani.

Összességében a tanulmánykötet egy új kezdeményezés sikeres példája a magyar-román határ szomszédos oldalán egyre sikeresebben tevékenykedő, magyar nyelven oktató, a Debreceni Egyetem karaival sokrétű oktatási és tudományos együttműködést folytató Partiumi Keresztény Egyetem részéről. A könyv szerkesztői a kötetet nemcsak a tudományos közösségnek ajánlják, hanem a poli-

tika, a társadalombiztonság és a közszféra területén dolgozó döntéshozók számára is. Mindezekon túl a tanulmányok az adott témák iránt érdeklődő olvasók szélesebb körei számára is hasznos olvasmányként szolgálhatnak, annál inkább, mert a kötet jól átlátható, stílusában és kialakításában igen modern, igényes kiadvány. Várhatóan a jövőben több, hasonlóan színvonalas mű jelenhet meg a nagyváradi magyar egyetem tudományos eredményeiről.

**Kerékgyártó Gábor –
Németh Szabolcs**

**Sáringer János: A két világháború közötti
magyar külpolitika történetírásunkban**
Sáringer János kiadása, Szeged 2011. 163 lap

Míg a nyugat-európai polgári társadalmakban a filozófia töltötte be az ideologikus tudományok szerepét, Magyarországon és Kelet-Európában a sajátos történelmi fejlődés követelményeként a történelem lett az ideologikus és nemzeti tudomány. A história ezáltal politikai fontosságot kapott, a hatalom számára minden korban nagy jelentőséggel rendelkezett. A történettudomány kutatási eredményei érveket szolgáltathatnak, és társadalmi hátteret teremthetnek, amely a hatalmat segítheti politikai céljai megvalósításában.

A szakmai tisztességre törekvő kutatók mellett mindig voltak olyan „történészek”, akik a tudományosságon kívüli eszközökkel járultak hozzá az adott kurzus célkitűzéseéhez. Közép-Kelet-Európában esetenként a hatalom is megfogalmaz elvárásokat a történészekkel szemben. Politikai torzulások idején az uralkodó csoportok a történészekről a politika direkt támogatását is elvárták, ezáltal a diszciplínát a politika szolgálóleányává tették.

Sajátos a szerepe volt a történetírásnak a Horthy-korszakban, amikor a tudományos szabadságot nem vonták kétségbe, a hatalom nem várt direkt politikai szolgálatot, ugyanakkor a történészek tisztában voltak azzal, hogy a múlt feltárása feyver lehet a politikai,

külpolitikai törekvések érvényre juttatásában. Trianon után a történészek múltfeltárása, a két világháború közötti külpolitika megítélése olyan választ igényelt a nemzetet ért kihívásokra, amely elől a szakma nem térhetett ki. Az igazságtalan nemzetközi döntések történeti interpellálása, a kiütkeresés külpolitikájának tudományos magyarázata a két világháború közötti történettudomány kiemelt feladata lett. A revízió lehetőségének külpolitikai és diplomáciai értelmezése a magyar történettudományban centrális kérdéssé vált. A tengelyhatalmak segítségével végrehajtott területi gyarapodás Magyarország számára a II. világháborús vereség nyomán kudarccal végződött. 1945 után az országot a húszas évekéhez hasonló nemzetközi elszigeteltség érte, a néhány évi demokratikus berendezkedést diktatórikus rendszer követte.

A totalitárius rendszerben a tudomány elveszítette szabadságát, a sztálinista-rákosista politika szolgálatot várt a történetírástól, a két világháború közötti külpolitika „feldolgozásától” is legitimációs célokat remélt. Amíg egy torz politikai berendezkedés volt Magyarországon – márpedig a Rákosi-rendszer az volt – addig a hivatalos történetírástól nem lehetett elvárni a kérdés tudományos magya-

Antal Tamás az általa vizsgált időszakot a „19. századi magyar közigazgatás-történet sajátos átmeneti időszakának” tekinti. Ugyanakkor egy percig sem tagadja, hogy rokon-szenvezik Debrecennel, szülővárosával és az itt lakókkal. Ezt tanúsíthatja az Előszó mot-tójaként megjelenő Petőfi versidézet mondanivalója: „Hej, Debrecen, / Ha rád emlékezem!... / Sokat szenvedtem én tebened, / És mindamellet / Oly jólesik nekem, / Ha rád emlékezem!). De ezt erősíti meg az egész

kötet szellemissége, ahogyan igyekeznek a város vezetőit „a sokszor kaotikus és tétova, szépítetlen valóság ismertetése” során „e még oly kiemelkedő korszakra is karakterisztikus és természetes emberi bizonytalanságaikat” tudomásul véve bemutatni (217. lap). A kötet a korszakkal foglalkozó további történeti munkák számára mindenképpen nélkülözhetetlen lesz, de szívesen ajánlhatjuk a városunk múltja iránt érdeklődő nem szakmabeli olvasóknak is.

Ifj. Barta János

**Csaba László – Fogarasi József – Hunya Gábor (szerk.):
European Integration: First Experiences and Future Challenges
(Európai integráció: Első tapasztalatok és a jövő kihívásai)
Partium Press, Oradea 2011. 270 lap**

A könyv a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Közgazdasági Karán 2009. október 22–24. között megrendezett *International Conference on Emerging Economies* konferencia előadásainak tanulmányváltozatait tartalmazza. A témaválasztás különösen aktuális ma, amikor az európai nemzeteknek, az európai közösségnek szembe kell nézniük a válság okozta hatásokkal. Az *Egyetemi konferenciasorozat* első kiadványaként, 2011-ben angol nyelven publikált könyv tanulmányai átfogó képet nyújtanak a témát érintő tudományos eredményekről. A konferencia fő célja ugyanis a legújabb gazdasági elemző módszereknek, valamint az európai integráció politikai és társadalmi aspektusainak elemzése és megvitatása volt, különös figyelmet fordítva a közép- és kelet-európai országok feltörekvő gazdaságaira, egyszersmind tudományos fórumot szolgáltatva egy lehetséges integrált szemlélet kialakításához.

A tanulmánykötet, a konferencia tematikai struktúráját követve, öt fejezetből áll. Az első, *European Integration and The Crisis* című fejezet a plenáris ülések előadóinak tanulmányait mutatja be. A további fejezetek a konferencia fő témájához közvetlenül, vagy közvetve kapcsolódó fontos kérdéseket elemez-

nek, különös tekintettel a közép- és kelet-európai, valamint a romániai gazdasági-társadalmi helyzet aktuális problémáira. A kötet második fejezetében az európai és regionális kihívásokról esik szó (*European and Regional Challenges*), amelyet az *Agriculture and Rural Economy* elnevezésű fejezet követ. A negyedik fejezet az üzleti szervezetek teljesítményét világítja meg több oldalról (*The Performance of Business Organizations*), míg a befejező fejezet a tudás és az üzleti etika szerepét elemzi az európai integráció folyamatában (*Knowledge and Business Ethics in the Process of EU Integration*).

A szerzők között olyan neves külföldi és magyar kutatók találhatók, mint Daniel Daianu volt román pénzügyminiszter, Csaba László akadémikus, a Közép-Európai Egyetem professzora, Hunya Gábor a Bécsi Nemzetközi Gazdaságösszehasonlító Intézet (WIIW) tudományos tanácsadója, Vincze Mária professzorasszony, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Karának tanára, Fertő Imre professzor, a Corvinus Egyetem üzleti tudományok doktori iskolájának vezetője. Az említett szerzők mellett a kötet további romániai magyar kutató tanulmányait is tartal-

helyzetleírást ad a román felsőoktatási rendszerről, majd a folyamatok és statisztikák mögött megbújó ok-okozati összefüggéseket igyekszik megvilágítani.

Összességében a tanulmánykötet egy új kezdeményezés sikeres példája a magyar-román határ szomszédos oldalán egyre sikeresebben tevékenykedő, magyar nyelven oktató, a Debreceni Egyetem karaival sokrétű oktatási és tudományos együttműködést folytató Partiumi Keresztény Egyetem részéről. A könyv szerkesztői a kötetet nemcsak a tudományos közösségnek ajánlják, hanem a poli-

tika, a társadalombiztonság és a közszféra területén dolgozó döntéshozók számára is. Mindezekon túl a tanulmányok az adott témák iránt érdeklődő olvasók szélesebb körei számára is hasznos olvasmányként szolgálhatnak, annál inkább, mert a kötet jól átlátható, stílusában és kialakításában igen modern, igényes kiadvány. Várhatóan a jövőben több, hasonlóan színvonalas mű jelenhet meg a nagyváradi magyar egyetem tudományos eredményeiről.

**Kerékgyártó Gábor –
Németh Szabolcs**

**Sáringer János: A két világháború közötti
magyar külpolitika történetírásunkban**
Sáringer János kiadása, Szeged 2011. 163 lap

Míg a nyugat-európai polgári társadalmakban a filozófia töltötte be az ideologikus tudományok szerepét, Magyarországon és Kelet-Európában a sajátos történelmi fejlődés követelményeként a történelem lett az ideologikus és nemzeti tudomány. A história ezáltal politikai fontosságot kapott, a hatalom számára minden korban nagy jelentőséggel rendelkezett. A történettudomány kutatási eredményei érveket szolgáltathatnak, és társadalmi hátteret teremthetnek, amely a hatalmat segítheti politikai céljai megvalósításában.

A szakmai tisztességre törekvő kutatók mellett mindig voltak olyan „történészek”, akik a tudományosságon kívüli eszközökkel járultak hozzá az adott kurzus célkitűzéseéhez. Közép-Kelet-Európában esetenként a hatalom is megfogalmaz elvárásokat a történészekkel szemben. Politikai torzulások idején az uralkodó csoportok a történészekről a politika direkt támogatását is elvárták, ezáltal a diszciplínát a politika szolgálóleányává tették.

Sajátos a szerepe volt a történetírásnak a Horthy-korszakban, amikor a tudományos szabadságot nem vonták kétségbe, a hatalom nem várt direkt politikai szolgálatot, ugyanakkor a történészek tisztában voltak azzal, hogy a múlt feltárása feyver lehet a politikai,

külpolitikai törekvések érvényre juttatásában. Trianon után a történészek múltfeltárása, a két világháború közötti külpolitika megítélése olyan választ igényelt a nemzetet ért kihívásokra, amely elől a szakma nem térhetett ki. Az igazságtalan nemzetközi döntések történeti interpellálása, a kiütkeresés külpolitikájának tudományos magyarázata a két világháború közötti történettudomány kiemelt feladata lett. A revízió lehetőségének külpolitikai és diplomáciai értelmezése a magyar történettudományban centrális kérdéssé vált. A tengelyhatalmak segítségével végrehajtott területi gyarapodás Magyarország számára a II. világháborús vereség nyomán kudarccal végződött. 1945 után az országot a húszas évekéhez hasonló nemzetközi elszigeteltség érte, a néhány évi demokratikus berendezkedést diktatórikus rendszer követte.

A totalitárius rendszerben a tudomány elveszítette szabadságát, a sztálinista-rákosista politika szolgálatot várt a történetírástól, a két világháború közötti külpolitika „feldolgozásától” is legitimációs célokat remélt. Amíg egy torz politikai berendezkedés volt Magyarországon – márpedig a Rákosi-rendszer az volt – addig a hivatalos történetírástól nem lehetett elvárni a kérdés tudományos magya-

rázatát. Ahogy azonban a totalitárius rendszer fellazult, és a Rákosi-rendszer összeomlott, fokozatosan megteremtődtek a tudományos szabadság feltételei. A szabadabb politikai lehetőségek között a történetírásban differenciálódás ment végbe. A történészek egy része megszabadult az ideologikus célokat szolgáló kutatói attitűdöktől, ezáltal már lehetővé vált a két világháború közötti külpolitikára adandó tudományos válasz megfogalmazása. A történészek közül egyesek gondolkodása ugyanakkor nem sokban tért el az 1956 előtti értelmiségiekétől. Új helyzetet teremtett a kommunizmus bukása. A rendszerváltástól sokszínűség alakult ki a történetírásban, egyetértés abban van, hogy a diszciplína legitimációs funkciót nem vállal fel.

Sálinger János könyvében arra törekedett, hogy bemutassa miként reagált a magyar történetírás 1919-től napjainkig a két világháború közötti időszak külpolitikájára. A vállalkozás azért is jelentős, mert Trianonnal a korábbi középbirodalmi keretet egy csonka Magyarország váltotta fel, az ország ugyan független lett, de nemzetközi ellenőrzés alatt állt. A szerző célja a munkával az volt, hogy feltárja a két világháború közötti magyar külpolitikára vonatkozó 20. és 21. századi történetírás ívét, és választ adjon arra, hogy milyen kiutat kerestek a történészek a trianoni sokkból. Választ kellett adni arra is, hogy az egykoron erős országot miért darabolták szét. A könyvből megtudjuk, hogy a célt támogató intézményrendszert Klebelsberg Kunó hozta létre. Feladata volt a trianoni béke dokumentumainak a világ tudomására hozása. Salinger könyvéből az is feltárul, hogy a nagy munkával összeállított érvanyag és a szakmailag jól felkészült delegáció a párizsi béketárgyaláson jelentős eredményt nem volt képes elérni.

A munkából az is kiderül, hogy a tragédia magyarázatát először Szekfű Gyula adta meg *A három nemzedék, Egy hanyatló kor története* (1920) c. munkájában. Szerinte az elmúlt száz év a fokozatos hanyatlás időszaka volt, a 20. századi katasztrófák sorozata a liberalizmus eredménye. Az Angyal Dávid szerkesztésében megjelenő *Magyarország felelőssége a világháborúért* (1920) c. munka úgy ítélte meg, hogy a magyarság semmilyen tekintetben nem volt felelős, a felelősség Bécs szám-

lájára írandó. Szekfű Gyula: *A magyar állam életrajza* (1924) c. könyvében arra a következtetésre jutott, hogy a békerendszer előbb-utóbb megváltozik, mert a békeszerződések nem örök életűek. *A három nemzedék és ami utána következik* című, 1935-ben megjelent könyvében a magyar fejlődés zsákutcáját újból a liberalizmusban látta és felvázolta az ország megerősítésének alapkoncepcióját.

Szekfű Gyula mellett Hóman Bálint nemcsak korszak vezető történésze, hanem í

a Bethlen utáni kultúrpolitika meghatározó személyisége is volt. *Külpolitikai vívmányok a magyar történetben* (1931) c. dolgozatában a külpolitikai függetlenség visszaszerzését javasolta, amit Berlin és Róma szövetségében látott megvalósíthatónak. A magyar-német sorsközösség bizonyítása volt a koncepciója Hóman Bálint és Szekfű Gyula *Magyar történet* (1935) c. szintézisének, amely a magyar történettudomány akkori meghatározó irányának szemléletét is kifejezte.

A politikus Bethlen István *Beszédei és írásai* (1934) c. kiadványában viszont azt fogalmazta meg, hogy Magyarországnak sem Berlin, sem Moszkva oldalán nem szabad állni, hanem a kettő között kell elhelyezkednie. Horváth Jenő: *A magyar kérdés a XX. században. Felelősség a világháborúért és a békeszerződésért* (1939) c. művében összekapcsolta Magyarország háborús felelősségét a trianoni békeszerződés büntetésével. A szerző azt kívánta alátámasztani, hogy a vádak hamisak, ezért Trianon megalapozatlan. Baráth Tibor: *Magyar történet* (1941) c. munkájában Magyarország történeti jogát igyekezett igazolni a Kárpát-medence feletti uralomra.

Sálinger a Horthy-korszak meghatározó történészeinek értékelésekor fontosnak tartotta annak hangsúlyozását, hogy a történettudomány nemzeti tudomány, amely eszközeivel a nemzeti célokat segítette.

1945 után, a rövid demokratikus szakasz idején, az értelmiség politikai és tudománypolitikai polémiái miatt a történettudomány nem foglalkozhatott a két világháború közötti magyar külpolitikával. A témában hamarosan csak a kommunista „kutatók” fejtették ki véleményüket. A szerző megállapítja, hogy a

Kommunista Párt hatalomra jutása után fontos szerepet szánt a történészeknek, segítségükkel kívánta a Rákosi-rendszert legitimálni és az imperialista Nyugatot elítélni. Egyetértünk Sáringer Jánossal abban is, hogy a korszak történészeinek kevés esélyük volt – egy részüknek nem is volt affinitása – az 1920-1945 közötti időszak tárgyilagos elemzésére. Tétele kifejtése érdekében sorra veszi a korszak vezető történészeinek tevékenységét. Rámutat arra, hogy Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon* (1945) c. munkájának lényege az a megállapítás, hogy a korszak fő sajátossága a nép- és nemzetellenesség. Három évvel később megjelent *Ellenforradalom és Bethleni konszolidáció* (1948) c. könyve szerint a bethleni külpolitika teljes mértékben támadó és háborús politika volt. A dogmatizmus nyomta rá bélyegét Zsigmond László: *Adalékok az ellenforradalmi rendszer külpolitikájához* (1953) c. munkájára is. Végkövetkeztetése szerint a trianoni revízió nem volt más, mint a dolgozók elnyomásának leplezése.

A Rákosi-korszak bukását követő periódust értékelve Sáringer úgy látja, hogy 1956 után lehetőség nyílt a korábbi dogmák felülvizsgálására, ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy a kiadványok egy részében Horthy szerepét nem differenciáltan közelítették meg. A könyvből megtudjuk, hogy a magyar külpolitikának az 1930-as évek közepétől a német megszállásig tartó időszakára vonatkozó okmányainak kiadása az 1960-as évek elejéig meglehetősen foghíjas volt. Zsigmond László sorozatszerkesztésében jelent meg 1962-ben a *Diplomáciai iratok Magyarországon külpolitikájához (1936-1945)*, amely az egykori magyar külügyminisztérium diplomáciai okmányait tartalmazta, és a diplomáciatörténet monografikus feldolgozásához kívánt forrásanyagot biztosítani. Az *Iratok az ellenforradalmi rendszer történetéhez 1919-1945* (1967) c. kiadvány teljes egészében külpolitikai vonatkozású forrásokat közölt. A kötetet Karsai Elek állította össze. A szerző megismertet Nemes Dezső: *A Bethlen-kormány külpolitikája (1927-1931)* (1964) c. művével, melynek szemlélete egyoldalú, a rendszert fasiszta diktatúráként tipologizálja. Sáringer szerint Kiss Aladár: *Magyarország külpoliti-*

kája a II. világháború előestéjén 1938. november-1939. szeptember (1964) c. kötete gyakorlatilag Andics és Nemes meglátásainak adaptálása.

Már árnyaltabban látta Magyarország szerepét Juhász Gyula: *A Teleki-kormány külpolitikája (1939-1941)* (1964) c. munkája. Szerzőnk szerint Juhásznak már volt bátorsága, hogy szakítson Kiss Aladár dogmatikus és sematikus szemléletével. Juhász Gyula monográfiájával egy évben jelent meg Ormos Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcson megszerzése* (1964) c. új szemléletű, színvonalas könyve. Ugyancsak a jobb feldolgozások közé tartozik Márkus László: *A Károlyi Gyula kormány bel- és külpolitikája* (1968).

A könyv szerzője arról is tájékoztatja az olvasót, hogy a hatvanas évek végén a történészek érdeklődése a szomszédos országok felé fordult. A megjelent kötetek: Arató Endre: *A magyar-csehszlovák viszony ötven éve* (1968); Kovács Endre: *Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között* (1971); Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938-1941)* (1967). A témakörbe tartozik, de már az 1980-as években jelent meg Sajti Enikő: *Délvidék (1941-1944)* (1987) c. színvonalas munkája.

Az európai diplomácia és Magyarország viszonyát elemzi Ádám Magda: *Magyarország és a kisantant a harmincas években* (1968). A korszak magas színvonalú feldolgozását végezte el Ormos Mária: *Franciaország és a keleti biztonság* (1969), valamint Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945* (1969) c. munkája.

Ormos Mária: *Padovától Trianonig (1918-1920)* (1983) c. monográfiájában új megközelítéssel vizsgálta Trianon előzményeit és cáfolta a korábbi kanonizált megállapításokat. A két világháború közötti külpolitikát széles kontextusból és új szempontú megközelítés alapján vizsgálta Ránki György: *A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemóniáért (1919-1939)* (1981). Színvonalas bemutatását adja a Gömbös-kormány külpolitikájának Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején (1932-1936)* (1982), illetve *Magyarország diplomáciája a két háború között*. Pritz szerint Magyarország

kényszerpályán mozgott, a magyar külpolitikának nem volt alternatívája. Ugyanakkor a kényszerből vállalt magyar beilleszkedő külpolitika nem volt reális alternatíva. Végkövetkeztetése az volt, hogy a magyar külpolitika irányításának az adott erőviszonyok mellett s között kellett érvényesíteni a magyar államérdekeket.

Összegzésként megállapítható, hogy Sáringer János könyvében nem könnyű feladatra vállalkozott, hiszen egy igen bonyolult témára adandó történelmi válaszok tudományos értékelését kellett elvégeznie. A két világháború közötti korszakkal, annak külpolitikájával igen sok történész foglalkozott. Nem csak sokan voltak, de eltérő állásfoglalásokat és különböző színvonalat is képviseltek. Eltérő módon közelítettek a témához, mivel eltérő tudományos talajon álltak. Voltak, akiket mindenkor a szakma szempontjai, a tudományos igazság megtalálása vezérelt. Voltak olyanok, akik jóindulatúan, de a trianoni igazságtalanságra akartak rávilágítani. Voltak

olyanok is, akik egy „igazságtalan politikai rendszerből”, a Horthy-rendszerből vezették le a korszak külpolitikáját. A többféle megközelítésből indulók között sokan voltak olyanok is, akik prekoncepciókhoz gyűjtöttek érvanyagot s így kerestek tudományos magyarázatot. Voltak olyanok, akiket a tudomány tisztessége irányított, akik történelmi távlatból, mindennemű legitimációs elképzelés nélkül szakmai választ adtak a kérdésre. Azt a hatalmas kihívást, amire Sáringer János reagált, könyvében megfelelően megválaszolta. A témával kapcsolatos szakirodalmat jól hasznosította. A munkából így megtudjuk, hogy miként látták és láttatták a történészek a két világháború közötti magyar külpolitikát 1920-tól napjainkig. A könyv elsősorban történészekhez, politológusokhoz szól, de mindenkinek ajánlani tudom, aki a korszak külpolitikájáról igen sokszínű vélemény alapján létrehozott történelmi feldolgozást akar olvasni.

N. Szabó József

TUDOMÁNY A RÉGIÓBAN

Elnöki beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2011. évi munkájáról (*Elhangzott a DAB Közgyűlés 2012. február 22-i ülésén*)

Igen Tisztelt Elnökség! Tisztelt Közgyűlés! Hölgyeim és Uraim! Az MTA Debreceni Területi Bizottságának történetében a mögötünk hagyott 2011-es esztendő igen mozgalmas, eseményekben gazdag időszak volt. A területi bizottságok feladata, hogy a régióban folytatott tudományos munkát támogassák, az együttműködés különböző formáit kínálják fel azoknak a kutatóknak, akik ezt igénylik. Törekvéseinket, szándékainkat ennek a gondolatnak a jegyében célszerű összegeznünk, s a DAB tevékenységének mennyiségi mutatóit számba véve felmérni azokat a kereteket és adottságokat, amelyek között regionális bizottságunk tevékenykedhetett.

1. Mint tudjuk, 2011 az MTA szervezetében ciklusváltó esztendő volt, ennek megfelelően a DAB vezetőségének újabb három évre történő megválasztása is esedékessé vált. Ezúttal is köszönöm, hogy a DAB Tanácsától az újabb periódusra megbízást kaptam területi bizottságunk vezetésére, azt remélem, hogy megújított elnökségünk a következő 3 évben eredményesen folytathatja munkáját. Köszönet jár az elmúlt időszak alelnökeinek és szaktitkárainak, azoknak is, akik befejezték tevékenységüket (Rajnavölgyi Éva és Győri Zoltán alelnökök), s azoknak is, akik folytatják azt. Ugyancsak köszönet jár megbízatásuk lejártával a szakbizottsági elnököknek (Nyirkos István, Hunyadi János, Molnár Lajos, Nemessályi Zsolt töltött be ilyen tisztséget). Az új vezetőség tagjai minden bizonnyal innovatív energiákkal gazdagítják a DAB tevékenységét, ez máris megmutatkozott a szakbizottságok 2011 végén lezajlott újjászervezésében.

2. Az MTA köztestületi taglétszámából a DAB vonzáskörzetében közel 1200 fő dolgozik, ami növekedést mutat a korábbi évhez képest. Régióinkhoz 32 akadémikus és 7 Eötvös-koszorús doktor tartozik, ezzel az első helyen állunk a területi bizottságok között. A DAB 14 szakbizottsággal működik, közülük egynek Szolnokon, egynek Nyíregyházán, a többinek Debrecenben van a székhelye, de valamennyi a három megye teljes tudományos közösségét foglalja magába. Nyíregyházán és Szolnokon is megalakultak a megyei szervezet munkabizottságai, mindkét városban a helyi felsőoktatási intézmény jelenti a tudományszervezés háttérét, legfőbb bázisát, természetesen a kórházak, múzeumok, levéltárak és más tudományos intézmények szakembereivel együttműködve.

3. Területi bizottságunk közgyűlésére minden év februárjában kerül sor, kiemelkedő rendezvényünk ezen kívül a november eleji tudományünnep, mindkét alkalommal díjátadások és tudományos előadások szerepelnek programunkban. Az elnökség havonta ülészik, a DAB Tanács pedig évente háromszor a szakbizottsági elnökökkel és titkárokkal együtt tekinti át az időszeri feladatokat. Az elmúlt évben a rendezvények többségének a DAB székháza adott otthont, de szakbizottsági ülések egyéb helyeken is voltak, így az ATOMKI-ben, Szolnokon, Nyíregyházán, a Tiszafüredi Hidrobiológus Fórumra pedig a Tisza-parti városban került sor a DAB Vizi Ökológiai munkabizottságának társrendezésében.

4. 2011-ben 189 rendezvényünk volt, ebből 118 DAB-os, 71 pedig költségtérítéses volt. Februárban járt nálunk az MTA Fel-

ügyelő Bizottsága, amely beszámolóinkat jóváhagyólag vette tudomásul. A területi bizottságok elnökségeinek évente megrendezett találkozója 2011 májusában Kolozsvárott került sor, ezen Dudits Dénes, az MTA alelnöke vezette az eszmecsere. A DAB munkájának köztudottan fontos szempontja a határon túli magyar tudományosság segítése, az együttműködés erősítése. Ezt szolgálja évente Budapesten a Domus Hungarica székházban a regionális bizottságok vezetőségének és a határon túli magyar tudományos szervezetek képviselőinek találkozója, ez 2011 márciusában zajlott le.

Kiemelkedő rendezvény volt Kolozsvárott 2011 augusztusában a Nemzetközi Magyarstudományi kongresszus, amelyen a DAB vonzaskörébe tartozó szakemberek nagy számban vettek részt előadásaikkal. November 7-én, tudományünnepi nyitó konferenciánkon Győri Zoltán professzor tartott előadást az élelmiszerbiztonságról, ekkor adták át az ATOMKI Szalay Sándor díját is, ezt kvantummechanikai kutatásaiért Vértesi Tamás és Pál Károly nyerte el.

Nyíregyházán november 17-én zajlott le a tudományünnepi rendezvény. Itt Jánosi Zoltán rektori köszöntője után tudományos előadások hangzottak el, majd díjátadásokra került sor, a főiskola öt karának különböző tudományos tanácskozásai pedig az egész hónapban folyamatosan zajlottak igen széles spektrumot kínálva az érdeklődőknek. Külön színfoltot jelentett a romológia munkabizottság konferenciája, valamint a Báthoryakról szóló nemzetközi tanácskozás Nyírbátorban. Az igen gazdag szolnoki éves programból kiemelhető a repüléstudományi és az alföldi tájgazdálkodási konferencia, a levéltári nap, a november 10-én megtartott ünnepi rendezvény, valamint a megye felsőoktatásának helyzetét elemző tanácskozás december 1-én, számos társintézmény vezetőjének részvételével.

A nemzetközi konferenciák közül ezúttal csak példaként említünk néhányat. Ilyen volt a Debreceni Egyetem bioetikai kutatócsoportjának ülése, amely november 4-én és 5-én az Új Széchenyi Tervnek és a TÁMOP-nak a keretében zajlott le neves külföldi előadókkal. Hasonlóképpen Európa-szerte ismert szakemberek (irodalmárok, történészek, filozófusok)

vettek részt az emlékezhelyekről rendezett nemzetközi interdiszciplináris tanácskozáson, megvetve így az alapját a további együttműködésnek. Legnagyobb résztvevői létszámot megmozgató rendezvényeink egyikének bizonyult a Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület jubileumi ülése október 5-én, ekkor került sor a pedagógiai arcképcsarnok 10. kötetének bemutatására. Ugyancsak a tudomány hónapjához kapcsolódva gazdag programot bonyolított le székházunkban a Hatvani István Szakkollégium, amely két alkalommal is több szekcióban rendezte meg a fiatal kutatók bemutatkozását, a régió tudományos utánpótlásának kínálva ezzel terepet és alkalmat eredményeinek megismertetésére. Támogatjuk és jó kezdeményezésnek tartjuk továbbá a könyvbemutatók szervezését, különösen ha fiatal kutatók első tudományos munkáit tárhatjuk így a nyilvánosság elé. Számos ilyen eseményre került sor székházunkban.

2011. december 6-án a megyei Kereskedelmi és Iparkamara rendezésében a DAB-székházban zajlott le a Hajdú-Bihar megye gazdaságának teljesítményét elemző *TOP 100* kiadvány ünnepélyes bemutatása, amelyen a megye 100 legjelentősebb cégének képviselője vett részt a város vezetőinek jelenlétében.

Az elmúlt évben is több jubileumi köszöntésre, tudós kollégák születésnapját ünneplő tudományos ülésre került sor. Lovas István akadémikust 80. születésnapján az MTA Atommagkutató Intézetében köszöntöttük. Hagyományainkhoz híven bizottságunk 2011-ben is megrendezte karácsonyi ünnepségét a régió akadémikusainak és Eötvös-koszorúsainak részvételével. A bensőséges hangulathoz ezúttal a Vox Antiqua kamarakórus tagjai, valamint a Kossuth Gyakorló Gimnázium szavaló diákjai járultak hozzá, ezúton is köszönetet mondunk nekik.

Rendezvényeinken számos neves előadó és közéleti személyiség jelent meg és tartott előadást, így többek között – messze nem a teljesség igényével – említhetők a külföldi professzorok közül: Ludwig Siep, Michael Quante, Aleida és Jan Assmann, Luigi Mammolini, Adriano Papo, Santiago Sia és Hans Kaiser, a Konrad Adenauer Alapítvány képviselővezetője. Kíváncsún tartanánk a jövőben az eddigieknél nagyobb számban

bevonni rendezvényeinkre a középiskolai pedagógusokat és a felsőoktatásba készülő diákokat. Ezzel a szándékkal biztosítottunk helyet székházunkban az Ady Gimnázium Filmklubjának, a Tóth Árpád Gimnázium szakkörös diákjai pedig az „Agykutatás hete” című rendezvényen szoktak részt venni.

A szakbizottságokban zajló munkát jól egészítette ki az elmúlt évben is a DAB Klub tevékenysége Gomba Szabolcs professzor irányításával. Klubrendezvények emlékeztünk meg Liszt Ferenc születésének bicentenáriumáról, ekkor Joób Árpád főiskolai docens tartott nagyhatású, zenei betétekkel kísért előadást, amelynek bevezetéseként Berényi Dénes akadémikus szolt a művészet és tudomány kapcsolatáról. Puhl Antal professzor építészettörténeti bemutatója ugyancsak nagy érdeklődést váltott ki. Folytatódott az új akadémikusok bemutatkozó sorozata, Balla György a gyermekgyógyászat, Pethő Attila az informatika, Solymosi László a gazdaságtörténet, S. Varga Pál pedig az irodalomtörténet témakörében tartotta meg előadását.

Hagyományainkhoz híven székházunk az elmúlt évben is több kiállításnak adott otthont. Közülük is kiemelkedik újszerűségével a „Szól a rádió” címmel megrendezett rádiótörténeti kiállítás, amely Kenyeres Sándor gyűjteményét mutatta be. Jelentőségét növeli, hogy az észak-keleti országrészben ilyen témában nincsen muzeális gyűjtemény, s reményeink szerint – valamint a megyei múzeumi igazgatósággal lefolytatott tárgyalások eredményeként – a jövőben létrejöhet egy állandó híradástörténeti kiállítás Debrecenben. Ez egyrészt technikatörténeti érték lehet, másrészt a kommunikáció és a kultúra létmódjának 20. századi megújulási folyamatát tárgyi emlékek révén illusztrálhatná. További kiállításaink közül az egyik Láng Eszter képeit, a másik Debrecen kiváltságlevelét mutatta be, az utóbbi a 650 éves város levéltári dokumentumaiból adott ízelítőt Szálkai Tamásnak és a megyei levéltár munkatársainak segítségével, a DAB ezzel is a jeles évfordulóhoz kívánt csatlakozni.

5. A DAB hagyományosan három különböző típusú díjat ad ki. A *DAB Pro Scientia Érme* a huzamosabb időn át nemzetközileg is

kiemelkedő teljesítményt díjazza, a *DAB-plakett* a régió tudományos és tudományos-vezetői munka elismerését szolgálja, egy külföldi állampolgárságú kutató pedig az eredményes együttműködésért nyerheti el a *Pro cooperatione* díjat. 2011-ben Lovas Rezső akadémikus, valamint Kónya Péter eperjesi (szlovákiai) történészprofesszor volt a díjazottak között. Itt említendő még, hogy 2011 novemberében a Magyar Tudomány Ünnepe nyitóünnepségén, Miskolcon két debreceni kutató (Tamássy Lajos és Varga Zoltán) vehette át az MTA elnökétől kimagasló tudományos munkájáért az Eötvös József-koszorút.

További elismerés az *Észak-Alföldi Regionális Innovációs Díj*, ezt 1998-ban alapította az MTA Debreceni Területi Bizottságának kezdeményezésére a régió három megyei kereskedelmi és iparkamarája. A díj célja olyan – nemzeti vagy regionális szinten – kiemelkedően eredményes fejlesztő munka és kimagasló egyéni teljesítmény elismerése, amely termék- vagy szolgáltatásfejlesztést, technológiai vagy informatikai rendszerfejlesztést valósított meg. A pályázatot a DAB és a régiójához tartozó három Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, valamint 2009-től az INNOVA Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési és Innovációs Ügynökség közösen hirdeti meg. A pályázatok elbírálása – szakértők bevonásával, a kamarák és az INNOVA véleményezése, illetve rangsorolása alapján – a DAB elnökének feladta. A pályázat eredményét az Innovációs díj (oklevél és plakett) átadásával a DAB elnöke és a kamarák elnökei közösen teszik közzé minden évben a Magyar Tudomány ünnepén. 2011-ben a november 7-ei nyitórendezvényen került sor a díjátadásra. A díjat Hajdú-Bihar megyében a tejipari melléktermékek folyamatos technológiával történő hasznosításáért a Köröstej Kft., Jász-Nagykun-Szolnok megyében a városi közlekedésben alkalmazott innovatív technikájával a Jászkun Volán Zrt., Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig „Fekete Macska” fantázianevű ágyaspálinkájával a Tarpa Manufaktúra Kft. nyerte el.

6. Önálló könyvkiadást a DAB nem folytat, erre fordítható kerettel nem rendelkezik, de erkölcsi-szakmai támogatást és anyagi

hozzájárulást tud nyújtani az arra érdemes kiadványok publikálásához. Több évtizedes hagyománya van pályázati rendszerünknek, amelynek révén támogatjuk a régió tudományos könyvkiadását, külön is a nem hivatásos és a pályakezdő kutatókat. A pályázók megértését kérjük azért, hogy szűkös keretünk nem teszi lehetővé valamennyi érdemleges projekt támogatását. 2011-ben közgyűlésünkön a korábbi év eredményeit bíráltuk el, a 41 beérkezett pályázatból 27-et díjaztunk 1,6 millió Forint értékben

7. A DAB törekvései közé tartozik a kapcsolatépítés a régióban mind a tudományos és oktatási, mind pedig a közéleti intézményekkel. Az egyetemek szerepe e téren meghatározó, a szakbizottságok nagyrészt az egyetemi oktatókból szerveződnek. A régió felsőoktatási intézményeivel kialakult harmonikus kapcsolatot a jövőben is szorgalmazzuk. Fontosnak tartjuk továbbá Debrecen városával, a három megye önkormányzatával és a régió kiemelkedő teljesítményt nyújtó ipari és kereskedelmi cégeivel való együttgondolkodást. Debrecen város önkormányzata együttműködési szerződés formájában 2011-ben is támogatást nyújtott a DAB számára, társmegegyeink önkormányzatai ugyancsak támogatják az ottani szakbizottságokat.

A DAB vezetése tovább kívánja erősíteni a már eddig is működő produktív kapcsolatot az MTA Kolozsvári Területi Bizottságával és az Erdélyi Múzeum Egyesülettel. Elnökségünk november 18-án és 19-én részt vett a KAB nagyváradi tudományünnepén, ahol számos debreceni előadó járult hozzá a több szekcióban zajló tanácskozások sikeréhez. Ugyanekkor a DAB vezetősége Nagyvárad alpolgármesterével folytatott tárgyalásokat az együttműködésről.

8. A DAB 2011. évi gazdálkodásáról részletes jelentés készült, ennek most csupán néhány adatát említjük. Köztudott, hogy intézményünk nem önfenntartó, bevételünk több mint kétharmada MTA támogatásból származik. Ez 2011-ben az előző évihez képest csökkent, 39 millió Ft volt, ehhez járult

9 és fél millió Ft saját bevétel és 2,7 millió Ft maradvány. Így összességében 51 millió Ft-ból gazdálkodhattunk, amelyet kiadásaink teljes egészében felemésztettek. Ez a gazdálkodási rendszer 2011. december 31-én lezárult, s központi kezelésű eljárásrendet fog követni a jövőben.

9. Az MTA szervezeti megújítása, amelyet 2011. december 5-én a rendkívüli közgyűlés jóváhagyott, a regionális bizottságokat is érintette. Mint az MTA honlapján olvasható: „A Területi Akadémiai Bizottságok változatlan feladatokkal és változatlan autonómiával, de egy költségvetési szervként működnek tovább, ami jelentős megtakarítást jelent.” A rájuk vonatkozó új szervezeti és működési szabályzat szerint 2012 januárjától Budapesten az MTA Területi Bizottságainak Titkársága fogja össze az öt regionális intézmény gazdasági ügyeit, reméljük, hogy ez az érdemi szakmai tevékenységet nem fogja érinteni, regionális céljaink továbbra is változatlanok.

Az elmúlt évhez hasonlóan 2012 is bővelkedni fog eseményekben és feladatokban. Májusban Miskolc rendezi meg a területi bizottságok vezetőinek éves találkozóját. Több országos és nemzetközi konferencia előjegyzését regisztráltuk már eddig is, ezek száma növekedni fog. Köztük van pl. áprilisban a fogorvosi továbbképzés és kiállítás, májusban az MTA Irodalomtudományi Intézetének háromnapos ülészaka, szeptemberben a Magyar Meteorológiai Társaság ülése, októberben a Bőrklinika tudományos tanácskozása. A DAB védnökségét és aktív részvételét kérte Nagyvárad alpolgármestere szeptemberi Kárpát-európai kongresszusukat illetően, amelynek témája: *Építmények viselkedése in situ és a környezet védelme*. Ez a néhány példa is jelzi tudományos terveink sokaságát, de mindez csakis a különböző kutatási ágak és közéleti intézmények összefogásával valósulhat meg. Ehhez kívánok a régió tudományos életében további sikereket, terveink és reményeink megvalósulását a 2012-es esztendőben.

Bitskey István
a DAB elnöke

**Főtitkári beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottság
szakbizottságainak 2011. évi munkájáról**
(DAB Közgyűlés 2012. február 22.)

Az Irodalom- és Nyelvtudományi Szakbizottság a magyar emlékezhelyek kutatásának szentelt különleges jelentőségű konferenciát (*Loci Memoriae Hungaricae*), amelyen több neves külföldi és hazai szaktekintély vett részt. A nemzetközi kapcsolatokat erősítő kezdeményezések közül kiemelkedik az *Illuminismo 2011* című konferencia, amely a Budapesti Olasz Intézet társszervezésében valósult meg. A nyelvtudomány szempontjából országosan is kiemelkedő fontosságú volt *A stíluskohézió eszközei modern és posztmodern szövegekben* című tudományos tanácskozás. A TÁMOP-4.2.1/B-09/KONV-2010-0007 számú kutatóegyetemi pályázat eredményeként négy olyan rendezvény is volt, melyek a szakbizottság és a kutatóegyetemi projekt égíse alatt jöttek létre. A tehetséggondozás segítésére a Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiuma tagjai részvételével két konferenciát is rendeztek. Kiemelt rendezvényük volt még a Csűry Bálint professzor születésének 125. és halálának 70. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés. A szakbizottság a tisztújítás során Rácz Istvánt választotta elnökévé, titkára maradt Takács Miklós.

A *Társadalom- és Történettudományi Szakbizottság*ban számos olyan eseményre került sor, amely a debreceni történész szakma tudományos teljesítményét, intenzív szakmai közéleti aktivitását reprezentálta. A Történettudományi Munkabizottság kiemelt rendezvénye volt a Debrecen városá válásának 650. évfordulójára emlékező konferencia, amelynek anyagából az Alföldi Nyomda reprezentatív kötetet készített. A Néprajzi Munkabizottság hat konferencia szervezésével ért el komoly eredményeket. 2011 májusában került sor az V. Információs Társadalom konferencia megrendezésére. A tudomány és gyakorlat kapcsolatát mélyítette el a Településtudományi és Területfejlesztési Munkabizottság, amikor konferenciáján a magyar-román határmenti szuburbanizáció

témakörét vizsgálta. A Szociológiai Munkabizottság a Partiumi Keresztény Egyetemen ápol évtizedes partneri viszonyt. A Történettudományi Munkabizottság tagjai közül többen vettek részt a kolozsvári Hungarológiai Kongresszuson és az Eperjesen megrendezett „1681–1781” konferencián. A Néprajzi Munkabizottság külföldi kutatóutat szervezett Kolozsvárra és Kárpátaljára, tagjai pedig három romániai konferencián is részt vettek.

A *Jogi- és Közgazdaságtudományi Szakbizottság*ban az elnöki tisztelet a jövőben is Károlyi Géza látja el. A Kriminológiai Munkabizottság az előző évhez hasonlóan nem jelzett aktivitást, ezért tevékenysége átmenetileg beolvad a Jogi Munkabizottság munkájába. A tavalyi évben tovább folytatódott a dinamikus tudományszervezési munka. Negyven rendezvényük közül kiemelkedett az *Innováció és dinamizmus: kölcsönhatás a rendszerek és a technikai haladás között* című konferencia, amelyen Kornai János akadémikus is előadó volt.

A *Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottság* kiemelt témái a következők voltak: Andragógia és Közművelődés, „Kutató szeminárium”, Digitális szép új világ – könyvbemutató, a Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület ülése. Szakmai és tudományos ünnepi ülést tartottak Éles Csaba 60. születésnapja alkalmából, megrendezték a VII. Kiss Árpád Emlékkonferenciát, részt vettek az Útközben – Kutatás, képzés, tudomány a Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programban. Nyolc rendezvényükön, amelyeken főként a Debreceni Egyetem regionális hatású pedagógiai műhelyeinek szellemi hagyatékát kívánták ápolni – „egy európai értelemben művelt és fogant pedagógiát”-t, a neveléstudomány lehetőleg teljes interdiszciplináris kapcsolatrendszerébe ágyazva – 600 fő vett részt.

A *Bölcséleti, Művészet- és Ókortudományi Szakbizottság* színes, változatos és gazdag programsorozatot tudhat maga mögött. Idei

szakbizottsági rendezvényüket Erény és erkölcös a metafora erejével egy harmonikusabb világért címmel tartották, amelyen a Magyar Neolatin Társaság tagjai vettek részt szép számban. A Filozófiai Munkabizottság Bioetikai témák a művészetben címmel szervezett konferenciát, főleg fiatal kutatók részvételével. A Vallástudományi és Teológiai Munkabizottság tagjai a Protestáns kitekintések a vallásközi párbeszédre, valamint az Új trendek és elméletek a vallásban témából rendezett tudományos tanácskozásokon vettek részt. Gaál Botond sikeres pályázatot nyújtott be a Tudományért és Vallásért Nemzetközi Társaságnál és több mint 200 szakkönyvet nyert a Hatvani István Teológiai Kutatóközpontra számára.

A Matematikai és Fizikai Szakbizottságban névváltozás következett be, az új név *Matematikai, Fizikai és Informatikai Szakbizottság*. A Matematikai Intézet egyik tekintélyes tagját, Losonczy Lászlót köszöntötték a 70. születésnapja alkalmából rendezett konferencián. A Magyar Tudomány Ünnepe keretében a Matematikai Intézet széles spektrumú kutatásait mutatták be. A hagyományosan kiváló és gyümölcsöző regionális és hazai kapcsolatok ápolása mellett, az eddigiekhez hasonlóan szoros tudományos együttműködést folytattak temesvári, nagyvárad, kolozsvári, nyitrai és ungvári magyar kutatókkal. Jelentős érdeklődést váltott ki 2011-ben is a „Fizikusnapok” és a „Kutatók éjszakája” rendezvénysorozat.

A *Mezőgazdasági Szakbizottság* éléről 12 év után köszönt le Nemessályi Zsolt elnök utóda Pepó Péter lett. A Szakbizottság társelnökeinek Borsos Jánost, Blaskó Lajost és Sikolya Lászlót, a bizottság titkárává pedig Sárvári Mihályt választották. A hét munkabizottság 2011-ben összesen 32 tudományos rendezvényt tartott 1829 résztvevővel. A Szakbizottság három ülést tartott: előkészítette az éves munkatervet, a „Farmer-expo” keretében megvitatták a magyar mezőgazdaság helyzetét, a Magyar Tudomány Ünnepe keretében pedig Pepó Péter professzor előadását hallgatták meg. Az új vezetés a jövőben az innovációs folyamatok erősítését szorgalmazza majd, és erősíteni szeretné a kapcsolatot a termelővállalatokkal. Konferenciát ter-

veznek a felsőoktatás átalakításáról, és ápolni kívánják a nagyvárad, beregszászi és nyitrai kollégákkal a kapcsolatokat.

Az *I. Orvostudományi- és Biológiai Szakbizottság* 15 munkabizottságában rendezett tudományos ill. továbbképző előadásokon a tudományos élet képviselői mellett gyakorló orvosok és gyógyszerészek vettek részt. A legnagyobb érdeklődésre a Kardiológiai Munkacsoport továbbképzést is szolgáló éves rendezvénye és a Nephrológiai Napok tartottak számot. A rendezvényeken túl az Endokrinológiai és Anyagcsere Munkabizottság intenzív együttműködést épített ki a DE Agrártudományi Centrum Zöldségtermesztési Tanszékével. A sokoldalúan képzett szakemberellátást szolgálta, hogy a Mentálhigiénés Munkabizottság hároméves magatartásterápiás képzést folytat orvos, pszichológus diplomával rendelkezők számára az egészségügyben felmerülő pszichés, viselkedési problémák felismerése, adekvát kezelése céljából. Kiemelt jelentőségű a májptóli kezelésekből debreceni elindítása, melynek elősegítésére nemzetközi részvétellel szimpóziumot rendezett a Nephrológia és Hypertónia Munkabizottság. A Gyógyszerészeti Munkabizottság gyógyszeres terápia menedzsment kongresszusának kiemelt témaköre volt a geriátria. A Neonatológiai Munkabizottság a Miskolci Akadémiai Bizottság testvérszervezetével együttműködve bonyolította le a 2011. évi Neonatológiai Továbbképzést a két régió szakorvosai számára. A Nukleáris Medicina Munkabizottság nyilvános tudományos ülésen foglalkozott a klinikai szempontból igen fontos gyulladáscsökkentés kimutatásával és követésével a nukleáris medicina eszközei révén. A Mentálhigiénés Munkacsoport pszichológiai szabadegyetemet indított „Kapcsolatteremtés a XXI. században” címmel.

A *II. Orvostudományi- és Biológiai Szakbizottságban* 2011-ben több mint 14 kongresszuson és rendezvényen kb. 100 előadó több mint 500 résztvevő előtt ismertette és népszerűsítette legújabb kutatási eredményeit. Szakmai továbbképzések szervezésével tették lehetővé az ismeretek gyakorlati elsajátítását, gazdagították a „magyar tudomány ünnepe” programját, és kivették részüket az ismeretterjesztésből is. Hét munkabizottságban zaj-

lott a munka. Ebben a szakbizottságban is lezajlott a tisztújító ülés, amelyen titkos szavazással az elnöki tisztre Hernády Zoltán egyetemi tanárt választották, a bizottság titkára Krasznai Zoárd lett.

A *Műszaki Szakbizottság* a Miskolci Akadémiai Bizottság Gépészeti Szakbizottságával közösen rendezte meg a Műszaki Tudomány az Észak-Kelet Magyarországi Régióban 2011 című konferenciát. Az elektronikus Műszaki füzetek sorozat keretében 2011-ben két kiadvány jelent meg. Egyrészt olvashatók a Műszaki Tudomány az Észak-Kelet Magyarországi Régióban 2011 konferencia előadásanyagai, ill. közreadták Szilvássy László A harci helikopterek fegyverrendszerének modernizációs lehetőségei a Magyar Honvédségben című tanulmányát. A Műszaki Szakbizottság tevékenysége jellegéből adódóan a gyakorlati műszaki élethez kapcsolódó kérdésköröket vizsgálta. A szakbizottság több tagja is tevékenyen részt vett a DAB Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szakbizottságának megalakításában, amelynek alapító tagjai lettek, s megalakították a Műszaki Szakbizottság Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Agrár-műszaki Tagozatát is. A tisztújítás során megerősítették elnöki tisztségben Pokorádi Lászlót, társelnöknek pedig megválasztották Szabolcsi Róbertet. A titkári teendőket Ráthy Istvánné látja el.

A *Kémiai Szakbizottság* tagjai számos hazai és nemzetközi konferencia, szimpózium, továbbá tudományos rendezvény szervezésében vállaltak szerepet. A Szerzetlen és Analitikai Kémiai Munkabizottság olyan nagyérzékenységű módszerek és műszerek kidolgozásán munkálkodik, amelyek a Debreceni és Nyíregyházi Kombinált Ciklusú Erőművel K+F együttműködés keretében Debrecen város porszenyvezésé

nek teljes körű és szisztematikus vizsgálatát teszik lehetővé. A Kémiai Szakbizottság kihasználta, hogy 2011 a Kémia Éve volt, igyekeztek felkelteni a diákok érdeklődését a kémia iránt. Megjelent Lente Gábor könyve, „100 kémiai mítosz” címmel. A bizottság folyamatosan tartja a kapcsolatot az aradi, a nagybányai, a szatmári, a nagyváradi, a kolozsvári, a nyitrai, a zágrábi és a kassai egyetemekkel.

A *Környezettudományi Szakbizottság* tisztújítása során a teljes vezetőség újra bizalmat kapott és továbbra is 12 multidiszciplináris munkabizottsággal működik. Három fő célkitűzésük is változatlan: a gyakorlati életbe bevonni a tudományos életet, a határon túli kutatóhelyekkel együtt közös pályázatokon indulni, valamint erősíteni a környezettudatosságot. Aktivitásaik közül kiemelkedett a Fűves-élőhelyek Kutatóközpont megszervezése, a 7. Magyar Természetvédelmi és Biológiai Konferencia, a II. Környezet- és Energia Konferencia, a Térinformatikai Konferencia és Szakkiállítás, valamint a 39. Környezetvédelmi Világnap megrendezése. Az Európai Dunarégiós Stratégia keretében a Tisza vízgyűjtő területén osztozó öt ország részvételével a jövőben konferenciát kívánnak szervezni.

A DAB 12 szakbizottságának 2011-es rendezvényein összesen 13862 fő vett részt. (A résztvevők száma 2010-ben 12302 fő volt.)

Minden szakbizottság leköszönt elnökének és titkárnak köszönöm a Magyar Tudományos Akadémia és azon belül a Debreceni Területi Bizottságban végzett munkáját, az új elnökségeknek pedig további eredményes munkát kívánunk az új ciklusban.

Fekete Károly
a DAB főtitkára

Könyvbemutató a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán

2012. május 9-én a debreceni jogi kar – egy korábbi hagyomány újraélesztése jegyében – könyvbemutatót rendezett oktatóinak 2011-

ben megjelent köteteiből. A tizennégy munka a hazai jogirodalom különböző területein nyújtott kimagasló teljesítményt tükröz. Az

lott a munka. Ebben a szakbizottságban is lezajlott a tisztújító ülés, amelyen titkos szavazással az elnöki tisztre Hernády Zoltán egyetemi tanárt választották, a bizottság titkára Krasznai Zoárd lett.

A *Műszaki Szakbizottság* a Miskolci Akadémiai Bizottság Gépészeti Szakbizottságával közösen rendezte meg a Műszaki Tudomány az Észak-Kelet Magyarországi Régióban 2011 című konferenciát. Az elektronikus Műszaki füzetek sorozat keretében 2011-ben két kiadvány jelent meg. Egyrészt olvashatók a Műszaki Tudomány az Észak-Kelet Magyarországi Régióban 2011 konferencia előadásanyagai, ill. közreadták Szilvássy László A harci helikopterek fegyverrendszerének modernizációs lehetőségei a Magyar Honvédségben című tanulmányát. A Műszaki Szakbizottság tevékenysége jellegéből adódóan a gyakorlati műszaki élethez kapcsolódó kérdésköröket vizsgálta. A szakbizottság több tagja is tevékenyen részt vett a DAB Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szakbizottságának megalakításában, amelynek alapító tagjai lettek, s megalakították a Műszaki Szakbizottság Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Agrár-műszaki Tagozatát is. A tisztújítás során megerősítették elnöki tisztségben Pokorádi Lászlót, társelnöknek pedig megválasztották Szabolcsi Róbertet. A titkári teendőket Ráthy Istvánné látja el.

A *Kémiai Szakbizottság* tagjai számos hazai és nemzetközi konferencia, szimpózium, továbbá tudományos rendezvény szervezésében vállaltak szerepet. A Szerzetlen és Analitikai Kémiai Munkabizottság olyan nagyérzékenységű módszerek és műszerek kidolgozásán munkálkodik, amelyek a Debreceni és Nyíregyházi Kombinált Ciklusú Erőművel K+F együttműködés keretében Debrecen város porszenyvezésé

nek teljes körű és szisztematikus vizsgálatát teszik lehetővé. A Kémiai Szakbizottság kihasználta, hogy 2011 a Kémia Éve volt, igyekeztek felkelteni a diákok érdeklődését a kémia iránt. Megjelent Lente Gábor könyve, „100 kémiai mítosz” címmel. A bizottság folyamatosan tartja a kapcsolatot az aradi, a nagybányai, a szatmári, a nagyváradi, a kolozsvári, a nyitrai, a zágrábi és a kassai egyetemekkel.

A *Környezettudományi Szakbizottság* tisztújítása során a teljes vezetőség újra bizalmat kapott és továbbra is 12 multidiszciplináris munkabizottsággal működik. Három fő célkitűzésük is változatlan: a gyakorlati életbe bevonni a tudományos életet, a határon túli kutatóhelyekkel együtt közös pályázatokon indulni, valamint erősíteni a környezettudatosságot. Aktivitásaik közül kiemelkedett a Füves-élőhelyek Kutatóközpont megszervezése, a 7. Magyar Természetvédelmi és Biológiai Konferencia, a II. Környezet- és Energia Konferencia, a Térinformatikai Konferencia és Szakkiállítás, valamint a 39. Környezetvédelmi Világnap megrendezése. Az Európai Dunarégiós Stratégia keretében a Tisza vízgyűjtő területén osztozó öt ország részvételével a jövőben konferenciát kívánnak szervezni.

A DAB 12 szakbizottságának 2011-es rendezvényein összesen 13862 fő vett részt. (A résztvevők száma 2010-ben 12302 fő volt.)

Minden szakbizottság leköszönt elnökének és titkárnak köszönöm a Magyar Tudományos Akadémia és azon belül a Debreceni Területi Bizottságban végzett munkáját, az új elnökségeknek pedig további eredményes munkát kívánunk az új ciklusban.

Fekete Károly
a DAB főtitkára

Könyvbemutató a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán

2012. május 9-én a debreceni jogi kar – egy korábbi hagyomány újraélesztése jegyében – könyvbemutatót rendezett oktatóinak 2011-

ben megjelent köteteiből. A tizennégy munka a hazai jogirodalom különböző területein nyújtott kimagasló teljesítményt tükröz. Az

egyres köteteket röviden ismertető recenziók között karunk oktatóin kívül gyakorló bírák, valamint társkarokról érkező oktatók is voltak.

Elsőként a kar dékánja, Szabadfalvi József szolt arról a tanulmánykötetről, amely a debreceni jogászképzés újraindításának 15. évfordulójára jelent meg *Generatio Regenerationis* címmel. A kötet a debreceni jogi kar tizenhárom olyan fiatal oktatójának írásait gyűjti csokorba, akik ezen a karon végeztek és már PhD fokozattal rendelkeznek. A kar újjraalapításának ünnepéhez kapcsolódik két további bemutatott kötet. A *Pro Futuro: A jövő nemzedékek joga* a kar nyomtatott és elektronikus formában is megjelenő, 2011-ben indult folyóirata. Fodor László egyetemi tanár, főszerkesztő az első lapszám bemutatása kapcsán elmondta, a folyóirat kiemelt célja fórumot biztosítani a jövő iránt elkötelezett, felelősen gondolkodó jogászoknak. A szerkesztők tartalmában és szerzőit tekintve a társkarok oktatói és a gyakorló jogászok felé nyitott periódikát szeretnének működtetni a debreceni jogi karon. Alapvető elhatározás továbbá, hogy minden számban olvasható legyen egy külföldi jogi kar oktatójának tanulmánya is. A harmadik kötet, amelyet a 15 éves évforduló hívtott életre, P. Szabó Béla *Tanulságos évtizedek. A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara (1914-1949)* című munkája. A kötetet Mudrák József, a Debreceni Egyetem történetét feldolgozó folyóirat szerkesztőségi titkára mutatta be. A mű a debreceni jogászképzés történetét feldolgozó munkák sorában immár a negyedik. Őt fejezetben tárgyalja a debreceni jogtanítást az egyetem megalapítása előtt, a jogi kari eseménytörténetet, a korabeli jogoktatás jellemzőit és problémáit, jogtanárok és tudósok személyét a debreceni katedrákon, a joghallgatók világát.

A bemutatott kötetek közül kiemelkedik Nyilas Anna *Simplification and acceleration of civil justice in Europe: With special reference to small claims procedures* című munkája abban a tekintetben, hogy angol nyelven, külföldi kiadónál és külföldi terjesztésben jelent meg. Fézer Tamás bemutatójában többször hangsúlyozta, hogy a kiváló angolsággal megírt kötetet olvasva a precíz

terminológia-használatnak és a magyarázó körülírásoknak köszönhetően az olvasó számára alig érzékelhető, hogy a szerző nem anyanyelvén alkotott. A könyv középpontjában azon jogi eszközök állnak, amelyek elősegítik a polgári perek egyszerűsítését és megfelelő időben történő befejezését az első fokú eljárások során. Több európai uniós tagállam polgári eljárásjogi szabályait vizsgálta a szerző, így a legnagyobb befolyással bírő angol, francia és német eljárások mellett holland, osztrák eljárási szabályok, és természetesen a magyar szabályozás került bemutatásra. A bemutatott kötetek sorában Tóth Gábor Attila *Életfogytig szabadláb. Alkotmányjogi karcolatok* című kötetét műfaja miatt szintén sajátosnak tekinthető. Esszékötetéről van szó, amely a szerző 1993 és 2011 között megjelent tárcáinak, rövidebb publicisztikáinak helyenként átdolgozott gyűjteménye. Fazekas Flóra bemutatójában azt emelte ki, hogy a jogállami gyakorlatok megszilárdítása során kiemelkedő jelentősége van a közéleti eseményekre (alkotmány)jogász szemszögből tudományos igénnyel, mégis közérthetően reflektáló publicisztikának.

Három kötetrel kapcsolatban a joggyakorlaton alapuló reflexiókat hallhattak a jelenlévők gyakorló bírák ismertetése révén. Bencze Mátyás *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben* című kötetéről Elek Balázs ítélőtáblai bíró kijelentette: alkalmas arra, hogy gyakorló bírák számára zsinórmértékül szolgáljon, ugyanakkor kiváló vitaindító az ítélkezési gyakorlat kritikájához. Kiemelte, hogy a bírósági gyakorlat színvonala alapvetően érinti valamennyi állampolgár lehetőségeit, szabadságát, vagyonát, így alapvető követelmény, hogy a bírói gyakorlat megalapozott, vagyis a jogtudományon alapuló kritika tárgya legyen. A legújabb kutatások fényében úgy tűnik, felállíthatók olyan mércék, amelyek segítségével feltárhatók és a szélesebb közönség számára is érzékelhetővé válhatnak a magyar bírói gyakorlat problémái. A kötet ezeket a problémákat tárja fel konkrét bírósági ítéletek elemzése útján. Madai Sándor *A család büntetőjogi értékelése* című munkáját Balla Lajos ítélőtáblai bíró mutatta be. A kötetet alapműként jelölte meg a hazai szakirodalom szá-

mára, ugyanis a család tekintetében több évtizedes adóssága volt a hazai büntetőjogtudománynak. A kötet bemutatja a tényállás kialakulásának és tartalmi változásának hazai történetét, és a teljesség igényével tárja elénk a hatályos magyar szabályozást, részletesen kitérve a magyar bírói gyakorlat kérdéseire, érintve az elmélet és a gyakorlat sarkalatos pontjait, megoldási javaslatot is kínálva a fölmerülő problémákra. Fézer Tamás *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban* című monográfiáját Pribula László által egy törvényszéki bíró szemszögéből ismerhette meg a hallgatóság. Ő is kiemelte a munka messzemenő hasznosságát a bírói gyakorlat számára. Az egzakt törvényi szabályozás hiányában ítélkező bírák az elmúlt tíz évben új tartalmat adtak a nem vagyoni kártérítésnek. A kártérítési jog kétségkívül leginkább dinamikus fejlődő területéről van szó, melynek a személyiségvédelemmel való szoros összefüggése az adott társadalom értékítéletének egyik fontos mércejét is jelenti. Kialakult elméleti megalapozottság hiányában a nem vagyoni kártérítés olyan személyiségvédelmi eszközzé vált, melynek szinte valamennyi lényeges elméleti és gyakorlati kérdése a mai napig megválaszolatlan hazánkban.

Az eseményen a Miskolci Egyetem három munkatársa is recenzensként vett részt. Geleon Magdolna egyetemi docens (ME ÁJK) Babják Ildikó *Barbárság vagy germánság? Árucseré Európa hajnalán* című művét hozta közelebb a leendő olvasókhoz. Kifejtette, hogy az oktatás során is nagyon jól hasznosítható kötet született, így a joghallgatók elmélyültebben ismerkedhetnek meg a jogtörténet számukra kevésbé ismert szegmensével. A kötet a koraközépkori germán jogforrások elemzésével rávilágít a kezdetleges kereskedelmi viszonyok között is kidolgozott árucseres jogi rendelkezésekre és az analfabétizmus korában tapasztalt okirat-használati szokások szokatlan fejlettségére. Siska Katalin *Az emberi jogok az arab világban* című kötetét Kovács Sándor egyetemi docens (ME BTK) mutatta be. Hangsúlyozta, hogy a hiánypótló alkotás azért különleges, mert nem csak az emberi jogokkal, hanem a vallással és az arab nők helyzetével is kiemelten foglalkozik, így

az arab világban és a jogtudományban is járatos szerző egy valóban sajátos nézőpontú munkát hozott létre. Az „arab tavasz”, amelyre a könyv még nem reflektálhatott, talán a kötet folytatásához vezetheti a szerzőt. Szabadfalvi József *A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig* című munkáját Somogyi Magdolna PhD hallgató (ME ÁJK) ismertette. A kötet a magyar jogbölcseleti tradíció önállóvá válásának folyamatát mutatja be a XVI-XVII. századi kezdetektől a XX. század elejéig, az „észjogi iskolától” a jogpozitivizmuson és a szociológiai pozitívizmuson át a spencerizmusig és a neokantianizmus megjelenéséig.

A közigazgatási jogtudomány területéről két kötetet ismerhetett meg a hallgatóság. Balázs István *A közigazgatás változásai Magyarországon és Európában a rendszerváltástól napjainkig* című művét Árva Zsuzsanna egyetemi docens mutatta be. A kötet a szerző habilitációs munkája, amely az elmúlt években megjelent tanulmányok egybefűzésével állt össze. A bemutatón elhangzott, hogy a közigazgatási jog oktatása során különösen hasznos munkáról van szó, amely ugyanakkor a jogterület gyors változása miatt mindig továbbgondolható. A másik munka a debreceni jogi kar Közigazgatási Jogi Tanszékének munkatársai, Árva Zsuzsanna, Balázs István, Barta Attila és Veszprémi Bernadett által jegyzett *Közigazgatás-elmélet* című tankönyv. Szabó Béla egyetemi tanár bemutatójában felhívta a figyelmet arra, hogy az igazgatási képzésben tanulók számára készült tankönyvek piacán milyen előnyöket hordoz a munka. A tananyagban először is rögzítésre kerül a közigazgatás-elmélet fogalma és tárgya, és áttekintésre kerülnek a közigazgatás alapfogalmai, valamint a közigazgatás helyére vonatkozó nézetek az alapvető államhatalmi ágak és funkciók rendszerében, majd részletesen tárgyalja a közigazgatás sajátosságainak, intézményrendszerének és működésének elvi kérdéseit, illetve a közigazgatás személyzeti rendszerét. A jegyzet hasznos kiegészítése lehet a jogászképzés egyik központi elemét jelentő közigazgatási jog általános rész tananyagának is. A közigazgatási jog mellett a nemzetközi jog tárgyához kapcsolódó, az igazgatási képzésben részt vevőknek készült

tankönyv is terítékre került. Szemesi Sándor *A nemzetközi jog alapintézményei* című könyvét Szabó Zsuzsanna egyetemi tanársegéd mutatta be, kiemelve, hogy a debreceni igazgatási képzés mellett a PPKE és a SZTE jogi karain is tankönyvként használt munkáról van szó. A kötet fejezetei a nemzetközi közjog oktatásának teljes spektrumát átfogják. A tantárgy iránti érdeklődést számos jogeset rövid ismertetése hivatott felkelteni.

A debreceni jogi kar rendezvényének célja az volt, hogy az érdeklődők számára betekintést nyújtson a karon zajló tudományos élet sikereibe, a kari tudományos műhelyek munkájába. E cél kétségtelenül megvalósult: az egyes jogterületeken született monográfiákat, tankönyveket, tanulmányköteteket életre keltő ismertetések ösztönzően hatnak az olvasókra és a kutatókra egyaránt.

Miszi-Blasiusné Szabó Zsuzsanna

Konferencia Magyarország és Németalföld kora újkori kapcsolatairól

Magyarország és Németalföld kapcsolata több évszázados múltra tekint vissza. A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének *Magyar-holland kapcsolatok kutatócsoportja* a tanszék 2007-es önállóvá válása óta több konferenciát is rendezett, melyek a két terület történelmi, irodalmi, művelődéstörténeti kapcsolatát vizsgálták. Az első konferencián 2007 októberében a gályarabok szabadítójának, Michiel de Ruyter születésének 400. évfordulójára emlékeztünk. 2008 novemberében a középkortól napjainkig tekintettük át Magyarország és Németalföld kapcsolatát, majd 2009 áprilisában a holland gyermekmentő akcióról rendeztünk kiállítást, tudományos konferenciát és kerekasztal-beszélgetést.

A Magyar-holland kapcsolatok kutatócsoport szervezésében 2012. április 19-20-án került megrendezésre a Magyarország és Németalföld kora újkori kapcsolatát vizsgáló konferenciára. A konferenciát jelenlétével megtisztelte és a résztvevőket köszöntötte Robert Milders, a Holland Királyság budapesti nagykövete, Páles Zsolt a Debreceni Egyetem tudományos rektorhelyettese, Papp Klára a Bölcsészettudományi Kar dékánja, illetve Bitskey István, a Debreceni Akadémiai Bizottság elnöke.

A 16-18. század időszaka mind történelmi, mind az irodalmi és kulturális együttműködés szempontjából igen gyümölcsöző volt Európának e két egymástól igen távol fekvő területe között. Legnagyobb örömünkre sikerült a korszak és a téma holland, olasz,

erdélyi és természetesen magyar kutatóit megnyerni előadóknak. A kapcsolattörténet különböző aspektusait vizsgáltuk. A kulturális recepció témakörében arról esett szó, hogyan fogadta be Magyarország a holland (nyelvű) kultúrát, milyen módon jelent meg a németalföldi szerzők munkássága a magyar irodalomban és a magyar tankönyvekben: (Amedeo Di Francesco: Justus Lipsius magyarországi recepciója Zrínyi Miklósnál, Bitskey István: Erasmusi illetan debreceni tankönyvekben), illetve hogyan hatottak a németalföldi egyetemek professzorainak előadásai a magyar eszmetörténetre (Kecskeméti Gábor: A németalföldi egyetemek hatása a kora újkori magyarországi eszmetörténetben).

Megvizsgáltuk, milyen kép alakult ki Magyarországról Németalföldön Magyarországi Mária, II. Lajos özvegyének németalföldi helytartósága idején és azt követően (Bárány Attila: Magyarországi Mária és II. Lajos németalföldi kultusza), valamint hogyan jelent meg a törökök kiűzése a 17. század végi holland irodalomban (Réthelyi Orsolya: Buda visszafoglalása (1686) a korabeli holland drámairodalomban). Magyarország és Németalföld kora újkori kapcsolatának legjelentősebb szegmense az egyetemjárás, a *peregrinatio academica* története. Egykori peregrinusok hollandról magyar nyelvre átültetett fordításai (Eredics Péter: A Johannes Spiljardus-féle Christelijcke catechismus der Nederlandsche gereformeerde kercken 1652-

tankönyv is terítékre került. Szemesi Sándor *A nemzetközi jog alapintézményei* című könyvét Szabó Zsuzsanna egyetemi tanársegéd mutatta be, kiemelve, hogy a debreceni igazgatási képzés mellett a PPKE és a SZTE jogi karain is tankönyvként használt munkáról van szó. A kötet fejezetei a nemzetközi közjog oktatásának teljes spektrumát átfogják. A tantárgy iránti érdeklődést számos jogeset rövid ismertetése hivatott felkelteni.

A debreceni jogi kar rendezvényének célja az volt, hogy az érdeklődők számára betekintést nyújtson a karon zajló tudományos élet sikereibe, a kari tudományos műhelyek munkájába. E cél kétségtelenül megvalósult: az egyes jogterületeken született monográfiákat, tankönyveket, tanulmányköteteket életre keltő ismertetések ösztönzően hatnak az olvasókra és a kutatókra egyaránt.

Miszi-Blasiusné Szabó Zsuzsanna

Konferencia Magyarország és Németalföld kora újkori kapcsolatairól

Magyarország és Németalföld kapcsolata több évszázados múltra tekint vissza. A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének *Magyar-holland kapcsolatok kutatócsoportja* a tanszék 2007-es önállóvá válása óta több konferenciát is rendezett, melyek a két terület történelmi, irodalmi, művelődéstörténeti kapcsolatát vizsgálták. Az első konferencián 2007 októberében a gályarabok szabadítójának, Michiel de Ruyter születésének 400. évfordulójára emlékeztünk. 2008 novemberében a középkortól napjainkig tekintettük át Magyarország és Németalföld kapcsolatát, majd 2009 áprilisában a holland gyermekmentő akcióról rendeztünk kiállítást, tudományos konferenciát és kerekasztal-beszélgetést.

A Magyar-holland kapcsolatok kutatócsoport szervezésében 2012. április 19-20-án került megrendezésre a Magyarország és Németalföld kora újkori kapcsolatát vizsgáló konferenciára. A konferenciát jelenlétével megtisztelte és a résztvevőket köszöntötte Robert Milders, a Holland Királyság budapesti nagykövete, Páles Zsolt a Debreceni Egyetem tudományos rektorhelyettese, Papp Klára a Bölcsészettudományi Kar dékánja, illetve Bitskey István, a Debreceni Akadémiai Bizottság elnöke.

A 16-18. század időszaka mind történelmi, mind az irodalmi és kulturális együttműködés szempontjából igen gyümölcsöző volt Európának e két egymástól igen távol fekvő területe között. Legnagyobb örömünkre sikerült a korszak és a téma holland, olasz,

erdélyi és természetesen magyar kutatóit megnyerni előadóknak. A kapcsolattörténet különböző aspektusait vizsgáltuk. A kulturális recepció témakörében arról esett szó, hogyan fogadta be Magyarország a holland (nyelvű) kultúrát, milyen módon jelent meg a németalföldi szerzők munkássága a magyar irodalomban és a magyar tankönyvekben: (Amedeo Di Francesco: Justus Lipsius magyarországi recepciója Zrínyi Miklósnál, Bitskey István: Erasmusi illetan debreceni tankönyvekben), illetve hogyan hatottak a németalföldi egyetemek professzorainak előadásai a magyar eszmetörténetre (Kecskeméti Gábor: A németalföldi egyetemek hatása a kora újkori magyarországi eszmetörténetben).

Megvizsgáltuk, milyen kép alakult ki Magyarországról Németalföldön Magyarországi Mária, II. Lajos özvegyének németalföldi helytartósága idején és azt követően (Bárány Attila: Magyarországi Mária és II. Lajos németalföldi kultusza), valamint hogyan jelent meg a törökök kiűzése a 17. század végi holland irodalomban (Réthelyi Orsolya: Buda visszafoglalása (1686) a korabeli holland drámai irodalomban). Magyarország és Németalföld kora újkori kapcsolatának legjelentősebb szegmense az egyetemjárás, a *peregrinatio academica* története. Egykori peregrinusok hollandról magyar nyelvre átültetett fordításai (Eredics Péter: A Johannes Spiljardus-féle Christelijcke catechismus der Nederlandsche gereformeerde kercken 1652-

es rövidített magyar fordítása) és egy erdélyi család peregrinusainak családtörténete (Marác László: A Csernátoni Vajda család tagjainak peregrinációja holland egyetemeken a korai modern korban) is előadások témája volt. Természetesen a peregrinusok hétköznapi gondjait is sorra vettük: Ferenc Postma és Bozzay Réka az önálló holland egyetemi jogszolgáltatás sajátosságait vették számba, a Franekerben és Groningenben tanult magyar és erdélyi diákok jogi ügyeiről és az ügyekben született ítéletekről beszéltek. Deé Nagy Anikó előadásában Teleki Sámuel, a marosvásárhelyi Teleki-Téka alapítójának könyvgyűjtését írta le peregrinációja során és Erdélybe való hazatérése után, Csorba Dávid pedig Kaposi Juhász Sámuel peregrinációs naplóját mutatta be, külön figyelmet szentelve a holland városoknak és a holland művelődéstörténet magyarországi hatásának. A politikai kapcsolatok bemutatását sem hanyagoltuk el, Kees Tszelszky beszélt a magyar-

holland politikai kapcsolatokról és Magyarországról a holland sajtóban 1619-1636 között (Magyar híradás Amszterdamból. Magyarország és Erdély jelenléte a korai újkor németalföldi sajtójában (1619-1636)), Bujtás László a megszabadított gályarab-prédikátorok hollandiai küldöttségéről, Pósnán László pedig a Rákóczi-szabadságharc és a spanyol örökösödési háború idején megvalósult magyar-holland diplomáciatörténeti kapcsolatokról beszélt. Szóba került a gyarmati múlt is Szabadi István előadásában, aki Jacobus Canter Visscherről és Csécsi János Geographiájáról beszélt, valamint Pusztai Gábor szövegében, aki a Jáván, a Holland Kelet-Indiai Társaság szolgálatában álló Jelky András történetét mesélte el.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy az előadások nyomtatásban is megjelenjenek, ezért az előadások szövegét hamarosan kötetben is kiadjuk.

Bozzay Réka

E szám szerzői

Berényi Dénes	fizikus, akadémikus (MTA Atommagkutató Inté- zete – Debrecen)
<i>Iff. Barta János</i>	történész, emeritus professzor (Debreceni Egye- tem - Debrecen)
<i>Bitskey István</i>	irodalomtörténész, akadémikus, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Bozzay Réka</i>	történész, egyetemi adjunktus (Debreceni Egyetem - Debrecen)
<i>Fekete Károly</i>	teológus, egyetemi tanár (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – Debrecen)
<i>Hágen András</i>	egyetemi hallgató, (Szegedi Tudományegyetem – Szeged)
<i>Horváth Dezső</i>	fizikus, az MTA doktora (MTA Atommagkutató Intézet – Debrecen, MTA Wigner Fizikai Kutat- tatóközpont Részecske- és Magfizikai Intézet – Bu- dapest)
<i>Kádár Anett Julianna</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Kerékyártó Gábor</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Kovács Tibor</i>	geográfus, főiskolai docens (Eszterházy Károly Főiskola – Eger)
<i>Lovas Rezső</i>	fizikus, akadémikus (MTA Atommagkutató Inté- zete – Debrecen)
<i>Miszi-Blasiusné Szabó Zsuzsanna</i>	jogász, egyetemi tanársegéd – (Debreceni Egye- tem – Debrecen)
<i>Németh Szabolcs</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>N. Szabó József</i>	történész, egyetemi tanár (Nyíregyházi Főiskola - Nyíregyháza)

<i>Papanek Gábor</i>	közgazdász, egyetemi tanár (Eszterházy Károly Főiskola – Eger, ügyvezető igazgató GKI Gazdaságkutató Zrt. - Budapest)
<i>Papenek Zsuzsanna</i>	külgazdasági szakdiplomata (Nemzetgazdasági Minisztérium – Budapest)
<i>Papp Rita</i>	egyetemi hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Restás Attila</i>	irodalomtörténész, középiskolai tanár (József Attila Gimnázium – Ózd)
<i>Sipka Sándor</i>	orvos, immunológus, egyetemi tanár (Debreceni Orvos- és Egészségtudományi Centrum – Debrecen)
<i>Szabadvfalvi József</i>	jogász, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Tamás János</i>	agrármérnök, egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)

DEBRECENI SZEMLE

TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XX. No. 3-4.

NEW ISSUE

2012. OCTOBER

CONTENTS

Lovas Rezső: *Funeral address at the catafalque of Dénes Berényi* 84

ARTICLES

Kovács Tibor–Papanek Gábor–Papanek Zsuzsanna: *Tourists' attractions in Hungary and the requirements of their improvement* 86

Horváth Dezső: *Particle physics: the Higgs particle has been really found?* 93

Papp Rita: *Criminal cases and their punishment in Debrecen in the first year of the 18th century* 104

Szabadfalvi József: *“The most important splendour of a state”? Interpretations of sovereignty during the first half of the last century* 112

NOTES

Hágen András: *Lajos Kossuth and his work in climatology* 122

Sipka Sándor: *Tendencies in the evolution of medical sciences* 128

OUR INSTITUTES AND DEPARTMENTS

Tamás János: *The Institute of Water- and Environmental Management of the Debrecen University* 132

BOOK REVIEWS 137

THE NEWS OF SCIENTIFIC LIFE 151

Kedves Kollegák!

Kedves Barátaink!

Kedves Előfizetők!

A Debreceni Szemle *80 évvel ezelőtt*, 1927-ben jelent meg először, az új folyam pedig 1993-ban induló. A magyar szellemi életben több szempontból hiánypótló ez a folyóirat-, mind a társadalom-, mind a természettudományokat felöleli a vezető értelmiség által befogadható színvonalon. Hiánypótló abból a szempontból is, hogy hozzá akar járulni a magyar kulturális-tudományos élet egyközpontúságának oldásához. A Debreceni Szemle Alapítvány kuratóriumának tagjai a saját tudományterületük kiváló tudósai, többen közülük a Magyar Tudományos Akadémia tagjai. Évről évre tekintélyüket és ismeretségüket hívva segítségül tudják előteremteni a folyóirat kiadásához szükséges anyagi erőforrást.

A közel húsz éves tapasztalat alapján úgy ítéljük meg, hogy a régió tudományos, kulturális és civil szférája számára veszteség lenne a folyóirat kiadásának felfüggesztése forráshiány miatt.

Éppen ezért tisztelettel kérem Önöket, hogy a 2012. évi SZJA bevallásuk során adjuk 1 %-ának rendelkezésével támogassák a Debreceni Szemle folyóirat kiadását. A Rendelkező nyilatkozatukra a

Debreceni Szemle Alapítvány
18542039-1-09

adószámot tüntessék fel.

Köszönettel:

a Debreceni Szemle Alapítvány
Kuratóriuma és Szerkesztőbizottsága